

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ
СПРАВ

КАФЕДРА ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

**«ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ЮРИДИЧНА ПРАКТИКА ЇХ ЗАХИСТУ:
ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЇХ ВЗАЄМОВПЛИВУ ТА ПІДВИЩЕННЯ
ЕФЕКТИВНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗОВАНОГО СУСПІЛЬСТВА»**

Матеріали
Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Дніпро, 09 грудня 2019 р.)

Дніпро
2020

*Схвалено Науково-методичною радою
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ (протокол № від березня
2020 р.)*

«ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ЮРИДИЧНА ПРАКТИКА ЇХ ЗАХИСТУ: ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЇХ ВЗАЄМОВПЛИВУ ТА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗОВАНОГО СУСПІЛЬСТВА», ПРИСВЯЧЕНА ПРОГОЛОШЕННЮ ЗАГАЛЬНОЇ ДЕКЛАРАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Дніпро, 9 грудня 2019 р.); укладач канд. юрид. наук, доцент Л.М. Сердюк, – Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. – с.

Збірник містить матеріали очної Міжнародної науково-практичної конференції, в якій брали участь учені, практичні працівники органів Національної поліції, представники інших органів публічної влади та громадських об'єднань Дніпропетровської області, а також докторанти, аспіранти і здобувачі вищої освіти.

Тематика публікацій охоплює актуальні проблеми теорії прав людини, включаючи міжнародні стандарти їх дотримання, й імплементації останніх у національні правові системи суверенних держав, удосконалення механізмів реалізації, охорони та захисту прав людини, а також методології дослідження цих правових феноменів.

Матеріали конференції можуть бути використані в науково-дослідній роботі та освітньому процесі ЗВО, які здійснюють підготовку правників і правоохоронців, а також у законотворчості та правоохоронній діяльності.

Матеріали подано в редакції авторів тез. Оргкомітет не несе відповідальності за зміст та автентичність поданих матеріалів

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

канд. юрид. наук **К.В. Бахчев** (голова); д-р. юрид. наук, доц. **В.О. Боняк** (заст.голови); канд. юрид. наук, доц. **А.В. Самотуга**; канд. юрид. наук, доц. **Сердюк І.А.**

© ДДУВС, 2019
© Автори, 2019

З М І С Т

Боняк В.О.

КОНСТИТУЦІЙНІ ПОВНОВАЖЕННЯ ГЛАВИ ДЕРЖАВИ
ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ Й ОКРЕМИХ
ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ .....

Дідич Т.О.

ЛЮДИНА В СИСТЕМІ СУБ'ЄКТІВ ПРАВОУТВОРЕННЯ:
КОМУНІКАТИВНО-ІНСТИТУЦІЙНИЙ АСПЕКТ ВИМІРУ .....

Серьогін В.О.

«ЕЛЕКТРОННА ЛЮДИНА» ПРОТИ «ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕРЖАВИ»:
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ .....

Сироїд Т.Л.

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ
СПІВДРУЖНОСТІ НЕЗАЛЕЖНИХ ДЕРЖАВ .....

Марчук М.І.

СОЦІАЛЬНИЙ ВИМІР ПОЛЬСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ .....

Градова Ю.В.

БУЛІНГ ЯК РІЗНОВИД НАСИЛЬСТВА СЕРЕД
НЕПОВНОЛІТНІХ .....

Кучук А.М.

ЛЮДСЬКІ ПРАВА: ЗМІНА ПАРАДИГМИ (В КОНТЕКСТІ
ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ) .....

Калашников В.М.

ЗАГАЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ООН І СТАНДАРТИ
ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ ТА КРИМІНАЛЬНОГО
ПРАВОСУДДЯ В СУЧАСНОМУ СВІТІ .....

Логвиненко Б.О.

НОВАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ДОСТУПУ
ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ ДО МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ .....

Kostyantyn Chaplynskyi., Katerina Cherednik.

SOME ASPECTS OF OVERCOMING OF COUNTERACTION TO
INVESTIGATION OF FRAUDS COMMITTED ON THE REALESTATE

MARKET BY CRIMINAL GROUPS .....

Чаплинська Ю.А.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС
ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ .....

Гришко Л.М.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ОСОБИСТУ
НЕДОТОРКАНИСТЬ .....

Радченко О.І.

ДО ПИТАННЯ ПРО «ПРАВИЛЬНІСТЬ» ЛІБЕРАЛЬНОЇ (ЗАХІДНОЇ)
КОНЦЕПЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ .....

Мудриєвська Л.М.

СУТНІСТЬ СУБ'ЄКТИВНИХ ПРАВ ІНДИВІДА ТА ЮРИДИЧНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ
Ф. В. ТАРАНОВСЬКОГО .....

Мороз С.П.

ПОНЯТІЙНА ОСНОВА ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ
СУСПІЛЬСТВА .....

Кобрин В.С.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛІЦІЄЮ ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ ПІД ЧАС
МИРНИХ ЗІБРАНЬ: ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ
ВІРОСПОВІДАННЯ В УМОВАХ ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНИЙ
БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ .....

Загоруй Л.М.

ПРАВНИЧА ДОПОМОГА В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ:
ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ .....

Загоруй І.С.

РОЛЬ ДЕРЖАВИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ .....

Котенко М.В.

МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК
ПІЗНАВАЛЬНА СКЛАДОВА ЮРИДИЧНИХ НАУКОВИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ .....

Валєєв Р.Г.

ТРЕНІНГ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЯК
ПЕРЕДУМОВА ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ .....

Завгородня Ю.С.
ПРОТИДІЯ БУЛІНГУ ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРАВ ДИТИНИ .....

Кохан Г.Л., Пацера Ю.О.
ПРАВО НА ОДНОСТАТЕВИЙ ШЛЮБ У КЛАСИФІКАЦІЇ
ПРАВ ЛЮДИНИ .....

Малишко В.М.
ЮРИДИЧНА НАУКА НА ТЕРЕНАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ
ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ПРОБЛЕМИ
КАПЕРСТВА (XIX ст.) .....

Нестерцова-Собакарь О.В.
ОБОСЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВА
ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ .....

Орлова О.О., Арнаутов Б.С.
ПРАВОВІ ПИТАННЯ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ .....

Орлова О.О., Ханчич В.В.
ВІЙСЬКОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ ТА
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ .....

Перепьолкін С.М., Саулевич А.О.
ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
У СПРАВАХ ЩОДО ПОРУШЕННЯ ПРАВА ЗАСУДЖЕНИХ
НА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ .....

Саєнко М.І.
ПРАВО НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНФІДЕНЦІЙНОСТІ ПЕРСОНАЛЬНИХ
ДАНИХ: КОНСТИТУЦІЙНО – ПРАВОВИЙ АСПЕКТ .....

Селіхов Д.А.
УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОЇ БАЗИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО
КРЕДИТУ ЯК СПОСІБ МОДЕРНІЗАЦІЇ АГРАРНОГО СЕКТОРУ
ЕКОНОМІКИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (ДРУГА ПОЛОВИНА
XIX – ПОЧ. XX СТ.) .....

Сердюк І.А.

ЧИ РЕАЛЬНОЮ Є МОЖЛИВІСТЬ ВОЛЕВИЯВЛЕННЯ ГРОМАДЯН
УКРАЇНИ ЗА ВІДСУТНОСТІ ЗАКОНОДАВСТВА
ПРО РЕФЕРЕНДУМ? .....

Сердюк Л.М.

ЧИ СПРИЯТИМЕ НОВИЙ ВИБОРЧИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ
РЕАЛІЗАЦІЇ ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН?.....

Стрижак І.В., Копілець В.В.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОГО УСИНОВЛЕННЯ .....

Шишко В.В.

ПРАВО НА ПРИВАТНІСТЬ ЯК ПРАВОВА ЦІННІСТЬ:
ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ .....

Філянїна Л.А.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ
УЧАСТІ В БОЙОВИХ ДІЯХ .....

Христова Ю.В.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ТРАНСПЛАНТАЦІЇ ЛЮДСЬКИХ ОРГАНІВ ВІД
ПОМЕРЛОГО ДОНОРА .....

Аксютїна А.В.

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН ЧЕРЕЗ
НАДАННЯ ЇМ ЯКІСНИХ КУЛЬТУРНИХ ПОСЛУГ .....

Мамчїй О.І.

ПРОВЕДЕННЯ КОНКУРСНОЇ ПРОЦЕДУРИ НА СЛУЖБУ В
НАЦІОНАЛЬНУ ПОЛІЦІЮ УКРАЇНИ ЯК ГАРАНТІЯ ДОТРИМАННЯ
КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ .....

Жеглінська Т.О.

ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ
«МЕДИЧНЕ СТРАХУВАННЯ» .....

Лантух І.С.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ НА ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ

ДАНИХ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ .....

Лантух І.С., Перетяцько Я.С.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ
НА ОСВІТУ .....

Венгерова Ю.В.

ОЦІНКА ПЕРВІСНОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ТУРИСТИЧНОЮ
ДІЯЛЬНІСТЮ .....

Демідова В.В.

ОСВІДУВАННЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЖОРСТОКОГО
ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ .....

Лісняк А.І.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ
МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ .....

Павлик М.П.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПІДГОТОВЧІ ЗАХОДИ ДО ПРОВЕДЕННЯ
ДОПИТУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ
ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯМ ЗА КОРДОНОМ .....

Страшинський Б.Р.

ПРИНЦИПИ ПРАВА ЯК ОСНОВА ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ:КАТЕГОРІАЛЬНИЙ ВИМІР .....

Усаткін Д.Г.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ОСВІДУВАННЯ ПІД ЧАС
РОЗСЛІДУВАННЯ ГРУПОВОГО ПОРУШЕННЯ
ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ .....

Шапран Ю.В.

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ КРІЗЬ
ПРИЗМУ ЗАКОНОТВОРЧОСТІ В УКРАЇНІ .....

Шматкова А.В.

ДО ПИТАННЯ ПІДГОТОВЧОГО ЕТАПУ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРАДІЖОК БАГАЖУ
ПАСАЖИРІВ В АЕРОПОРТУ .....

Антропов Б.О.
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ. ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ
РОЗВИТКОМ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ .....

Артамонова М.Г.
ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРОТИДІЇ БУЛІНГУ .....

Баб'як А.О.
ЗАХИСТ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УКРАЇНІ .....

Білецька І.А.
ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ ЯК ОДНЕ ІЗ ЗАВДАНЬ
ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ .....

Биченко А.С.
ЧЕТВЕРТЕ ПОКОЛІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: ПОНЯТТЯ ТА НОРМАТИВНО-
ПРАВОВЕ ЗАКРІПЛЕННЯ .....

Васильєва С.М.
ПРАВОВА ЕКСПЕРТИЗА НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ У СИСТЕМІ
ЗАСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В
УКРАЇНІ .....

Ворона Ю.С.
МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ ПРАВА НА СВОБОДУ СВІТОГЛЯДУ
ТА ВІРОСПОВІДАННЯ .....

Герасимов А.Є.
ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ ЯК ВАЖЛИВА УМОВА
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ .....

Кучер В.В.
ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСОРІВ ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ПРО ЄВОЛЮЦІЮ ПРАВОВОГО ІНСТИТУТУ КАПЕРСТВА
ТА ЗАХИСТ МІЖНАРОДНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ УПРОДОВЖ ХІХ ст .....

Луцкевич Д.О.

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ УКЛАДАННІ ШЛЮБУ:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ .....

Малишко Б.В.

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСОРІВ КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ПРО
ЄВОЛЮЦІЮ ПРАВОВОГО ІНСТИТУТУ КАПЕРСТВА ТА ЗАХИСТ
МІЖНАРОДНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ УПРОДОВЖ ХІХ ст .....

Нікіперович О.О.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ
ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ .....

Никитенко Д.С.

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ БУЛІНГУ .....

Оргієць Д.О.

ВИМОГА РОЗУМНОГО ПРИСТОСУВАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ
ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ:
ПОНЯТТЯ ТА КРИТЕРІЇ .....

Перепьолкін Д.С.

ЩОДО ТИПОЛОГІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ ЧЕТВЕРТОГО ПОКОЛІННЯ .....

Пузіно Т.О.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ .....

Рец В.В.

ДЕВАЛЬВАЦІЯ ЦІННОСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ «ВЕЛИКОГО
ТЕРОРУ» В УКРАЇНСЬКІЙ РСР .....

Толочко Л.В.

РЕАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТИХ ПРАВ У КОНТЕКСТІ ПРИНЦИПУ
ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА
(ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ) .....

Тукіна С.В.

ПОНЯТТЯ «ПРАВА ЛЮДИНИ» ТА «ПРАВО НА ЖИТТЯ: ТЕОРЕТИКО-
ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ .....

Чехута М.О.

ПРАВА ЛЮДИНИ: ГОРИЗОНТАЛЬНИЙ ЧИ ВЕРТИКАЛЬНИЙ ВИМІР? .....

Черкас О.В.

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ У КІБЕРПРОСТОРІ .....

Боняк В.О.,

*д.ю.н., доцент, завідувач кафедри теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

КОНСТИТУЦІЙНІ ПОВНОВАЖЕННЯ ГЛАВИ ДЕРЖАВИ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ Й ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

При підготовці тез цієї доповіді визначено за мету з'ясувати конституційні повноваження глави держави із забезпечення прав людини як в Україні, так і в окремих зарубіжних країнах.

Звернення до даного питання викликано щонайменше двома чинниками, а саме: 1) подальша розбудова України як демократичної, соціальної, правової держави та побудова громадянського суспільства вимагають постійної уваги до проблематики прав людини, зокрема до покращення конституційних гарантій їх забезпечення; 2) недостатнім висвітленням правниками ролі глави держави як гаранта прав, свобод людини і громадянина у нашій державі та в окремих зарубіжних країнах.

Звернення до даного питання є досить актуальним з огляду на роль Президента України, що займає найвище місце в ієрархії державних інститутів. Президентура (так іще називають цей пост) була запроваджена у нашій країні у період національного державотворення. Так, 5 липня 1991 року було ухвалено два закони: «Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін та доповнень до Конституції (Основного Закону) УРСР» [1] та «Про Президента Української РСР» [2].

Потому статус Президента України було уточнено Законом «Про внесення змін і доповнень до Конституції (Основного Закону) України» від 14 лютого 1992 р., де ст. 114-1 установлювала, що Президент України є главою держави і главою виконавчої влади України, а відповідно ч. 1 ст. 114-5 було визначено, що він *виступає гарантом забезпечення прав і свобод громадян, державного суверенітету України, додержання Конституції і законів України* [3].

Отже, майже тридцятирічне функціонування інституту Президента та конституційні положення, викладені законодавцем у ч. 2 ст. 3 Основного Закону про те, що утвердження і забезпечення прав людини є головним обов'язком Української держави, логічно пов'язані з необхідністю визначення ролі Президента України у виконанні цього обов'язку, що й актуалізує розгляд його

повноважень із забезпечення прав людини.

Ч. 1 ст. 102 Основного Закону закріплює, що Президент України є главою держави і виступає від її імені, ч. 2 визначає його як гаранта державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина [4]. Останнє свідчить на користь того, що забезпечення таких прав і свобод є однією з основних його функцій.

Близькими до положень Основного Закону Української держави щодо повноважень глави держави із забезпечення прав людини є положення Конституції Республіки Казахстан. Так, ч. 2 ст. 40 цього законодавчого акту закріплює, що Президент Республіки є символом і гарантом єдності народу і державної влади, непорушності Конституції, прав і свобод людини і громадянина. Водночас, конституційні повноваження глави держави є дещо ширшими від аналогічних повноважень Президента України. Так, ст. 44 Основного Закону Казахстану визначено, що в інтересах захисту прав і свобод людини і громадянина, забезпечення національної безпеки, суверенітету і цілісності держави Президент Казахстану направляє звернення до Конституційної Ради про розгляд закону, що набув чинності, або іншого правового акту на відповідність Конституції Республіки та надання цим органом висновку [5].

У юридичній літературі зазначається, що у широкому розумінні з метою забезпечення прав і свобод людини і громадянина до повноважень Президента України, як глави держави, віднесено створення ефективного юридико-правового механізму для забезпечення прав і свобод особи, що складається з двох груп форм та засобів: 1) з нормативних (матеріальних та процесуальних) та 2) інституційних [6, с.700].

До першої групи відносяться: право законодавчої ініціативи, яким у Верховній Раді України поряд із парламентаріями та Урядом держави наділений і Президент України (ч.1 ст. 93); законопроекти, визначені главою держави як невідкладні, розглядаються Парламентом України позачергово (ч.2 ст. 93 Основного Закону). Президент України також може направити до Верховної Ради і законопроект щодо внесення змін до Конституції України (ст. 154). Такі ініціативи та законопроекти можуть включно стосуватися й питання забезпечення прав і свобод людини.

Також Президент України, поряд із іншими органами державної влади, виступає гарантом того, що Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина або якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України (ст. 157 Основного Закону).

Другу групу форм та засобів – інституційну – складають ті державні органи,

які Президент України, як глава держави, має спрямовувати на виконання головного обов'язку держави – утвердження і забезпечення прав людини. До них Конституція України відносить: суди (ч.3. ст. 8;. ч.1 ст. 55); Верховну Раду України (ч. 3 ст. 22, ст. 92), Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (ч.3 ст. 55 та ст. 101).), Кабінет Міністрів України (п.2, 3, 5, 6, 7 ст. 116), місцеві державні адміністрації (п. 2 ст. 119) адміністративні суди (ч.5 ст. 125), Конституційний Суд України (розділ XII Основного Закону).

Крім цього, Конституційний Суд України (далі – КСУ) у своїй ухвалі про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням Романчука Миколи Павловича щодо офіційного тлумачення положення статті 102 Конституції України зазначив, що за Президентом нашої держави закріплено широкі повноваження як: а) у вирішенні загальнодержавних проблем, що вимагають поєднання політичних, економічних, соціальних та інших аспектів функціонування держави; б) так, рівнозначно, і у розгляді локальних питань, що стосуються захисту справедливості, прав, свобод та інтересів окремої людини в разі їх порушення будь-ким, в тому числі і державою. Для реалізації цих функцій Президент приймає рішення, які мають силу законодавчих актів.

Крім цього, у цій же ухвалі КСУ констатував, що у разі необхідності глава держави може безпосередньо втрутитись у критичну ситуацію з метою усунення будь-якої загрози для держави та її громадян [7].

Отже, у широкому значенні всі повноваження Президента України, закріплені у ст. 106 Конституції України, так чи інакше стосуються сфери забезпечення прав і свобод людини

У вузькому сенсі до сфери забезпечення Президентом України прав і свобод людини відносяться рішення про: а) нагородження державними нагородами; встановлення президентських відзнак та нагородження ними (п.25 ч.1 ст. 106 Конституції України); б) прийняття до громадянства України та припинення громадянства України; б) надання притулку в Україні (п.26 ч.1 ст. 106 Конституції України); в) здійснення помилування (п.27 ч.1 ст. 106 Конституції України). Тобто, головною прикметою цих повноважень є чітка індивідуальна спрямованість та конкретність [8, с. 15].

Близькими до вищезазначених повноважень глави держави є конституційно визначені індивідуально-спрямовані повноваження Президентів і зарубіжних країнах, хоча і з деякими особливостями. Так, Президент Болгарії, поряд із нагородженням орденами і медалями; наданням та поновленням болгарського громадянства, позбавленням його; наданням притулку; здійсненням помилування має і повноваження щодо звільнення від заборгованості державі у випадку

неможливості його стягнення [9].

Федеральний президент Австрії, відповідно до положень ст. 65 Федерального конституційного закону від 10 листопада 1920 р., поряд із іншими повноваженнями індивідуальної спрямованості (помилування, пом'якшення покарань та ін.) наділений повноваженнями щодо визнання позашлюбних дітей по клопотанню їх батьків дітьми, народженими у шлюбі [10].

Досліджуючи роль глави держави в забезпеченні прав і свобод громадян слід звернутися і до тексту присяги Президента. Так, відповідно до ч.1 ст.104 Основного Закону, новообраний Президент України, вступаючи на свій на пост, присягає народові на урочистому засіданні Верховної Ради України. У ній він зобов'язується дбати про благо Вітчизни і добробут Українського народу, обстоювати права і свободи громадян (ч.3 ст. 104 Конституції України).

Аналогічні приписи у тексті Президента держави містяться у:

- Конституції Греції, відповідно до яких Президент зобов'язується оберігати права і свободи греків та служити загальним інтересам й прогресу грецького народу [11];

- Основному Законі Туреччини, де при вступі на посаду Президент Республіки зобов'язується не відхилятися від ідеалу, відповідно до якого кожен має можливість користуватись правами людини і основними свободами за умови національного миру и досягнення успіхів у дусі національної солідарності і правосуддя... [12];

- ст. 82 Конституції Румунії, де зазначено, що новообраний Президент Румунії у своїй присязі зобов'язується захищати демократію, основні права і свободи громадян...[13];

- у тексті присяги Президента Республіки Молдова, яка містить приписи про те, що глава держави клянеться захищати демократію, основні права і свободи людини (ст. 79 Конституції Республіки Молдови);

- конституційно закріпленому тексті присяги Президента Республіки Казахстан. Нею визначено, що на главу цієї держави покладено гарантування прав і свобод громадян

Отже, характеризуючи конституційні повноваження глави держави Президента із забезпечення прав людини слід дійти висновку про те, що:

- інститут глави держави Президента був, є і залишається одним із найбільш вагомих у сфері забезпечення прав і свобод людини;

- конституційно закріплені повноваження Президента у сфері забезпечення прав і свобод людини слід сприймати у двох аспектах: 1) у широкому значенні – із повноваженнями Президента у сфері забезпечення прав і свобод людини пов'язані практично всі повноваження глави держави (бо ж і

розбудова незалежної держави, і забезпечення її внутрішньої та зовнішньої безпеки, конституційної законності та плідної міжнародної співпраці має кінцевою метою саме благополуччя громадян, якомога повнішу реалізацію їх прав і свобод) [8, с. 14-15]; 2) у вузькому – це закріплені конституційно індивідуально-спрямовані повноваження Президента, які у кожній державі мають свої особливості.

Сучасний етап державотворення гостро засвідчує потребу комплексних досліджень повноважень глави держави Президента із забезпечення прав людини як в Україні, так і в окремих зарубіжних країнах.

Література:

1. Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін та доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР: Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1293-12> (дата звернення: 26.11.2019)
2. Про Президента Української РСР: Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки. *Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 33. Ст.446.*
3. Про внесення змін і доповнень до Конституції (Основного Закону) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-12/> (дата звернення: 19.11.2019)
4. Конституція України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 01 вересня 2019 року. Офіційний текст. Київ: ПАЛИВОДА А. В. 2019. 72 с.
5. Конституция Республики Казахстан. URL: http://www.akorda.kz/ru/official_documents/constitution (дата звернення: 26.11.2019)
6. Конституція України : науково-практичний коментар / редкол. : В. Я. Тацій (голов. редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. – 2-е вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2011. – 1128 с.
7. Ухвала Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням Романчука Миколи Павловича щодо офіційного тлумачення положення статті 102 Конституції України від 8 травня 1997 року 11-з/97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vz11u710-97>(дата звернення: 21.11.2019)
8. Серьогіна С.Г. Компетенція Президента України: теоретично -правові засади: дис. ... канд.. юрид. наук. Харків, 1998. 192 с.
9. Конституция Республики Болгарии. URL: <https://legalns.com/download> (дата звернення: 19.11.2019)

10. Федеральный конституционный закон Австрии. URL: <https://docs.google.com/viewerng/viewer?url=http://legalns.com/download/books/cons/austria.pdf> (дата звернення: 21.11.2019).

11. Конституция Греции. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/greece.pdf> (дата звернення: 26.11.2019).

12. Конституция Турции (Турецкой Республики) <https://docs.google.com/viewerng/> (дата звернення: 19.11.2019)

13. Конституция Румынии <https://legalns.com/download/books/cons/romania.pdf> (дата звернення: 19.11.2019).

Дідич Т.О.,
*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії права та держави
юридичного факультету
Київського Національного університету
імені Тараса Шевченка*

ЛЮДИНА В СИСТЕМІ СУБ'ЄКТІВ ПРАВОУТВОРЕННЯ: КОМУНІКАТИВНО-ІНСТИТУЦІЙНИЙ АСПЕКТ ВИМІРУ

Коло суб'єктів правоутворення є досить широким, обумовленим складністю самого явища утворення права та роллю кожного суб'єкта в процесі формування права. Досліджуючи правоутворення крізь призму сфери комунікативно-інституційної взаємодії його суб'єктів варто наголосити на ключовій ролі людини, яка:

- по-перше, є джерелом людських потреб та інтересів, котрі потребують своєї реалізації, охорони і захисту, формують зміст факторів утворення права та становлять потенційний об'єкт правового забезпечення за результатами утворення права;

- по-друге, становить невід'ємний елемент суспільства, забезпечуючи його цілісність і єдність, взаємозв'язок елементів його внутрішньої будови, а також реалізацію функціонального призначення щодо узагальнення і забезпечення потреб та інтересів людей;

- по-третє, визначає зміст комунікативних зв'язків в середині соціуму, впливає на результат функціонування суспільства, тим самим визначає процес утворення права як самостійної сфери функціонування суспільства;

- по-четверте, усвідомлює зміст права та реалізує його положення через власну поведінку, визначаючи стан реальності права як результату його утворення;

- по-п'яте, завдяки здатності до інтелектуальної, творчої діяльності визначає якість правового регулювання, критично здійснює його аналіз на предмет його удосконалення, забезпечує творення права, його реалізацію тощо.

Оскільки право – це явище, нерозривно пов'язане із людиною, її здібностями до мислення, сприйняття правових норм, їх осмислення, керування своєю поведінкою, здатністю до творення права, забезпечення його реалізації тощо, утворення права неможливе без такого суб'єкта як людина. Саме людина є самостійним суб'єктом утворення права, забезпечує формування факторів утворення права, здійснює їх вияв та аналіз, ініціює та визначає процес творення права, крізь призму власної поведінки визначає рівень якості права. Самостійність людини як суб'єкта утворення права пояснюється наявністю комунікативно-правових основ її життєдіяльності, що визначають зміст утворення права, а також інституційністю прояву факторів, процесу та результату утворення права, що обумовлені взаємодією людини з іншими людьми, їх об'єднаннями та суспільством в цілому. Комунікативно-правові основи життєдіяльності людини як суб'єкта утворення права виявляється в:

- по-перше, природній потребі людини у взаємодії з іншими людьми, їх об'єднаннями та із суспільством в цілому; в людській спроможності до ініціювання, зміни та припинення комунікативних зв'язків із собі подібними. Вказана властивість людини є основою реалізації власних потреб та інтересів, котрі визначають активність людини у комунікативних зв'язках, зміст націленість її діяльності. Саме комунікативні зв'язки між людьми як результат реалізації природних властивостей людини, визначають фактори утворення права, становлять пізнавальний інтерес з точки зору ролі людини в утворення права, її впливу на процес правоутворення в цілому або на окремі його етапи (стадії), інших суб'єктів утворення права, результат утворення права тощо;

- по-друге, здатності людини до розумової діяльності, що виявляється у її спроможності до осмисленого життя, яка визначатиме раціональний, ціннісно-орієнтаційний характер комунікативних зв'язків з іншими людьми, їх об'єднаннями та суспільством в цілому. Саме здатність людини до розумової діяльності забезпечує формування факторів утворення права, що матимуть високий ступінь об'єктивності та достовірності, дозволяє людині сприйняти

правові вимоги, що є основою реальності та дієвості права, свідомо керувати в подальшому своєю поведінкою. Зазначена властивість людини забезпечує раціональний характер комунікативно-правових зв'язків між людьми, як щодо їх поточної життєдіяльності, так і щодо утворення права, що засноване на здатності людини до моделювання правил поведінки, творення права, підкорення йому, реалізації тощо.

Беручи за основу положення інституційного підходу до наукового пізнання та екстраполюючи їх на площину людини як суб'єкта утворення права, вважаємо, що системою інституцій, які становлять пізнавальний потенціал утворення права крізь призму його суб'єктної обумовленості, є наступні:

- моделі поведінки як прояв творення права, а також поширення права на поведінку людей, що виявляється у спроможності людини співвідносити свою поведінку із моделями людської поведінки, закріпленими в праві;
- права, свободи і обов'язки людини, які зумовлені самою природою і сутністю людини, закріплені за допомогою правових норм, а також когнітивні образи, які є результатом людських уявлень про можливу та необхідну поведінку людини;
- процес життєдіяльності людини, що, з одного боку, може впливати на формування факторів утворення права, а, з іншого боку – може безпосередньо визначати процес і результат його утворення.

Комунікативно-інституційний аспект людини як суб'єкта утворення права обумовлює потенційну пізнавальну перспективу дослідження правоутворення як полісуб'єктного явища, де окреме і самостійне місце належить людині, що за своєю природою, сутністю та інституційним проявом людської діяльності впливає та визначає утворення права.

В юридичній літературі вченими було звернуто увагу на проблематику ролі та статусу людини в процесі утворення права, підкреслено значний науковий потенціал пізнання людини як суб'єкта утворення права. Ще Є. Ерліх у своїх дослідженнях вказував на те, що розуміння витоків і розвитку права має починатися з вивчення людського життя, порядку, який існує у взаємовідносинах між людьми. І помилковим є дослідження права, його витоків та основ розвитку, виходячи з дослідження правових положень [1, с. 169]. Так само і Г. Ф. Шершеневич, незважаючи на те, що пов'язував утворення права із діяльністю органів держави, визнавав, що право є продуктом людської діяльності, відповідно і пізнання його утворення неможливе без вивчення природи людини, з'ясування її потреб, прагнень [2, с. 25-26]. Так само і С. А. Муромцев зазначає, що лише людина в утворенні права відіграє як активну, так і пасивну роль, лише від людини залежить те, чи виникне право і чи буде воно працювати. Активна

роль виявляється у творенні права, його формулюванні та реалізації, а пасивна роль полягає у здатності людей ініціювати, змінювати та припиняти відносини між собі подібними, відповідно, визначати об'єктивні потреби в праві [3, с. 57]. На переконання А. В. Малько, джерелом виникнення права є сама людина, природа, сутність та потреби якої визначають її взаємодію з іншими людьми, складовою частиною та особливим різновидом є правове життя. Саме в цьому і необхідно шукати відповідь на питання виникнення права, його утворення та оформлення, де людина є джерелом виникнення права, а його факторами – правове життя [4, с. 5-6]. На важливість пізнання природи людини, її інтересів, особливостей взаємодії між людьми як основи дослідження правоутворення вказує у своїх дослідженнях і В. В. Трофимов [5, с. 5-6], мотивуючи це природою і сутністю самої людини, здатної до творення права і підкорення його вимогам. Таким чином в пізнавальному плані цікавим є питання феномену людини та її ролі в утворенні права, особливостей взаємодії між людьми, сферою і різновидом якої є правове життя як фактор утворення права. В цьому плані варто погодитись з думкою В. В. Трофімова, який у власному дисертаційному дослідженні на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук приходять до однозначного висновку, що людина набуває свого значення лише остільки, оскільки вона є сутністю виразу одної і тої ж суспільної єдності – людської взаємодії, тому і правові форми людської поведінки мають соціальний характер і виявлятися вони можуть лише у взаємодії однієї людини з іншим. Тому потрібно виходити із взаємодії індивідів, щоб зрозуміти правову форму, яка в ній ховається [5, с. 303-305]

Водночас, стан наукової розробки закономірностей феномену людини крізь призму утворення права має епізодичний, непослідовний характер висвітлення, засвідчує відсутність єдиної концепції розуміння людини, її статусу, ролі та значення, взаємодії з іншими людьми, їх об'єднаннями, суспільством в процесі правоутворення. Тому актуальність наукового пізнання людини як суб'єкта правоутворення зумовлюється:

- наукознавчим потенціалом пізнання людини крізь призму її участі в процесі утворення права, ролі і значення, впливу на правоутворення;
- станом наукового пізнання суб'єктів утворення права, в тому числі ролі, статусу, впливу людини як самостійного суб'єкта утворення права;
- місцем та роллю людини в системі суб'єктів правоутворення, їх змінним характером, тенденцією до посилення ролі людини у життєдіяльності суспільства, в тому числі і в сфері утворення права.

Література:

1. Ehrlich E. Grundlegung der Soziologie des Rechts. Munhen und Leipzig. 1913. S.29. Цит. за: Трофимов В. В. Взаимодействие индивидов как правообразовательный процесс: общетеоретический аспект: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Тамбов, 2001. 232 с.
2. Шершеневич Г. Ф. Общая теория права: Философия права. Часть теоретическая. Т. 1 : Вып. 1-4. М. : Бр. Башмаковы, 1910. 839 с. URL : <http://lawlibrary.ru/izdanie41585.html>. (дата звернення : 13.10.2019 р.).
3. Муромцев С. А. Определение и основное разделение права. М. : Тип. А.И. Мамонтова и Ко, 1879. 250 с. URL : http://adhdportal.com/book_2503.html. (дата звернення : 13.10.2019 р.).
4. Малько А. В. Категория «правовая жизнь»: проблемы становления. Государство и право. 2001. № 5. С. 3-8.
5. Трофимов В. В. Правообразование в современном обществе: теоретико-методологический аспект : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. СПб, 2011. 500 с.

Серьогін В.О.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного
і муніципального права
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна*

«ЕЛЕКТРОННА ЛЮДИНА» ПРОТИ «ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕРЖАВИ»: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ

Термін «електронна держава» чи «електронний уряд» уже міцно увійшов у наш вжиток і традиційно асоціюється з революційними змінами, що приніс у суспільне життя початок ХХІ століття. З одного боку – це результат науково-технічного прогресу, а з іншого – один з яскравих проявів глобалізації, завдяки якому в усіх куточках земної кулі запроваджуються типові технологічні рішення для однорідних управлінських процесів у межах різних форм державної організації.

Одразу слід зазначити: «електронна держава» – це далеко не завжди держава сервісна, і вже зовсім не обов'язково – держава демократична і

соціальна; за відсутності належних гарантій, стримувань і контрольних механізмів вона здатна досить легко перетворюватися на державу тоталітарну, номенклатурно-корпоративну, «інтровертну», що діє на догоду власним, внутрішнім потребам та інтересам. Потрібно чітко розуміти, що розбудова «електронної держави» – це лише процес її інформатизації, тобто процес технологічної модернізації державного апарату з використанням новітніх досягнень у галузі інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), який може мати різну соціально-політичну мотивацію і спрямованість.

На жаль, навіть у спеціальній літературі досі переважає інфантильно-ідеалістичний погляд на проблематику «інформаційної держави», котрий акцентує увагу на позитивних якостях і потенційних можливостях використання ІКТ у всіх сферах державної діяльності, котрий оцінює пов'язані з цим ризики і загрози виключно як відхилення від ідеальної моделі, як якийсь плід «злого умислу» тощо. Насправді, «інформаційна держава» – це не добро і не зло, а закономірний результат суспільного розвитку, відповідь політичної системи на новітні досягнення науково-технічного прогресу, який може бути використаний як на благо, так і на шкоду конституційно-правовим цінностям та ідеалам, у тому числі – й правам та свободам людини і громадянина.

Безсумнівно, в умовах розвитку «електронної держави» можна говорити про розширення правоздатності людей як учасників суспільного життя, особливо в інформаційних правовідносинах. І мова тут вже йде про правоздатність, яка ґрунтується на новому рівні гласності публічно-владного управління, на якісно новій «залученості» громадянина до політичного процесу. Адже суб'єктами інформаційного процесу в рамках «електронної держави» виступають, з одного боку, «електронна людина», з іншого – органи публічної влади та їх посадові особи, котрі складають «електронний уряд». І держава повинна забезпечити повноту, достовірність, актуальність і доступність офіційної правової інформації в електронному вигляді, в тому числі за рахунок модернізації механізмів офіційного опублікування правових актів, інтеграції систем інформаційно-правового забезпечення органів державної влади і т.д.

На жаль, на сьогодні доводиться констатувати недостатній рівень поінформованості українського суспільства, конкретної людини. У підсумку «середньостатистична електронна людина» в Україні – це людина значною мірою зашорена, зомбована засобами масової інформації, обтяжена помилковою, зайвою, а найчастіше – абсолютно зайвою, непотрібною їй інформацією, зі спотвореною правосвідомістю, іншими словами – особа, яка являє собою жертву інформаційної війни та зруйнованої системи освіти.

З іншого боку, ні для кого не є секретом, що в даний час спостерігається

неконтрольоване зростання обсягів інформації про громадян та організації, про суб'єктів господарювання та об'єкти господарського обороту, котра міститься в державних інформаційних системах, що в умовах відсутності ефективних механізмів контролю за її використанням створює також загрозу порушення прав громадян; зберігається високий рівень відмінності у використанні інформаційних технологій різними верствами суспільства залежно від майнових, демографічних і географічних чинників, недостатньо розвинена базова інфраструктура інформаційного суспільства, зокрема зберігаються проблеми організації широкопasmового доступу для кінцевих користувачів і низькі показники якості доступу до мережі Інтернет. Україна належить до держав з високим індексом розвитку електронного уряду та електронної участі, але навряд чи 82-ге місце у світі за підсумками 2018 року може нас влаштувати, особливо з урахуванням того факту, що за цим показником ми перебуваємо на останньому місці серед держав Європи: на одному рівні з В'єтнамом, Еквадором, Монголією та Панамою і позаду таких острівних держав, як Маврикій, Сент-Кітс і Невіс, Тринідад і Тобаго.

Поряд з правом на інформацію, правом на використання інформаційних технологій, правом на розвинену інфраструктуру інформаційного суспільства, правом на якісне і своєчасне надання державних і муніципальних послуг сучасна «інформаційна людина» має здобути й право на інформаційну безпеку. І це є пріоритетним, оскільки в «електронній державі» категорія «безпека», безумовно, набуває нового звучання.

У цілому, формування електронної держави по-новому розставляє акценти в питанні реалізації прав суб'єктів інформаційних відносин, і перш за все людини як основного, первинного їх учасника. Дійсно, найактивнішим і часто вразливим суб'єктом в епоху змін (а інформатизація, «діджиталізація» і мережеве існування інформаційного середовища – все це не що інше, як революція в розвитку соціуму) залишається людина, індивід, громадянин. І зрозуміти, що змінюється під впливом інформаційно-технологічних факторів, надзвичайно важливо.

Безсумнівно, що в умовах, коли необхідні заходи боротьби з кіберзлочинністю, екстремізмом, ксенофобією, забезпечення захисту інтелектуальної власності, усунення надмірності інформації, що призводить до виникнення так званого «бункерного ефекту», виникає потреба у вжитті державою заходів, що обмежують реалізацію прав людини в інформаційному суспільстві, необхідних для забезпечення правопорядку, однак при цьому слід використовувати такі механізми, які б відповідали міжнародно визнаним нормам у галузі прав людини, мали правовий характер, містили зрозумілі, без будь-яких двозначностей формулювання, відповідали принципам об'єктивної необхідності

та пропорційності поставленій меті застосування, передбачали форми і методи ефективного громадського та державного контролю і поширювалися на всі без винятку використовувані технічні засоби.

Одним із пріоритетних завдань на шляху до формування інформаційного суспільства має стати виховання «електронної людини» – людини обізнаної в галузі ІКТ, спроможної ефективно використовувати потенціал конституційних форм «електронної демократії» і захищати свої права у кіберпросторі, – аби її правовідносини з «електронною державою» отримали паритетний, стабільний і передбачуваний характер.

Сироїд Т.Л.,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародного
і європейського права
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна,*

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ СПІВДРУЖНОСТІ НЕЗАЛЕЖНИХ ДЕРЖАВ

З моменту свого створення Співдружність Незалежних Держав (далі – СНД) приділяє суттєву увагу правам людини про що свідчать положення установчих договорів Організації – Угода про створення Співдружності Незалежних Держав від 8 грудня 1991 р. (ст. 2-4), Статут Співдружності Незалежних Держав від 22 січня 1993 р. (п. 3 ст.2, п. 9 ст.3, п.2 ст. 4, ст. 33). На розвиток положень означених актів 25 травня 1995 р. було прийнято Конвенцію Співдружності Незалежних Держав про права та основні свободи людини та інші акти, що стосуються соціальної, культурної та інших сфер, які тісно пов'язані з правами людини.

На підставі зазначених угод створено інституційні органи, які мають суттєве значення забезпечення прав людини, гарантованих актами організації. Серед таких органів слід вказати *Комісію з прав людини Співдружності Незалежних Держав* (далі – Комісія), яка створена відповідно до ст. 33 Статуту СНД з метою здійснення нагляду за виконанням зобов'язань щодо прав людини, взятих на себе державами-членами в межах Співдружності [1]. Діяльність Комісії

регламентовано Положенням (затверджене рішенням Ради глав держав СНД від 24 вересня 1993 р.).

До складу Комісії входять особи, які є громадянами сторін і відзначаються високими моральними якостями та визнаною компетентністю в галузі прав людини, володіють юридичним досвідом. Кожна із сторін визначає свого представника і заступника представника до складу Комісії.

Комісія працює сесійно. Для розгляду конкретних питань Комісія має право створювати робочі групи. У разі необхідності, Комісія та за її згодою робочі групи, можуть звертатися за інформацією та консультаціями до відповідних міжнародних і національних організацій. Комісія приймає свої правила процедури. Рішення Комісії закріплюється у вигляді домовленостей, висновків і рекомендацій і мають відкритий характер, за винятком випадків, коли сторонами прийняте інше рішення. Комісія подає Раді глав держав СНД щорічну доповідь про свою діяльність.

Комісія розглядає індивідуальні та колективні звернення будь-яких осіб або неурядових організацій з питань, які пов'язані з порушенням прав людини будь-якою із сторін і входять до компетенції Комісії, згідно із своїми правилами процедури. Комісія не розглядає ніяких звернень по суті, поки не переконається, що: а) поставлене у зверненні питання не розглядається згідно з іншою процедурою міжнародного розгляду або врегулювання; б) заявник вичерпав усі доступні внутрідержавні засоби правового захисту і з цього моменту минуло не більше шести місяців; в) звернення не є анонімним.

При розгляді будь-якого питання Комісія може заслуховувати на своїх сесіях заявників, звернення яких розглядаються, або їхніх представників. Кожна зі сторін має право направляти будь-якій із сторін письмові запити з питань, що пов'язані з порушенням прав людини будь-якою зі сторін і входять до компетенції Комісії. Якщо питання, щодо якого направлений запит, протягом шести місяців після його отримання не вирішено на задоволення запитуючої сторони, вона має право передати це питання в Комісію, повідомивши про це іншу зацікавлену сторону. Комісія розглядає передані їй питання по суті лише після того, як вона переконається, що всі доступні внутрідержавні засоби правового захисту були вичерпані і після цього минуло не більше шести місяців.

З будь-якого переданого на її розгляд питання Комісія має право звернутися до зацікавлених сторін із проханням надати будь-яку інформацію, що стосується справи. Зацікавлені сторони повинні надати таку інформацію Комісії або, в разі відмови, дати мотивовану відповідь. Зацікавлені сторони можуть робити свої подання під час розгляду питання Комісією усно та / або письмово.

Якщо питання, передане в Комісію, не вирішено на задоволення

заінтересованих сторін, Комісія може за їхньою згодою призначити спеціальну погоджувальну підкомісію з числа уповноважених представників будь-якої із сторін. Членом такої підкомісії не може бути громадянин будь-якої із зацікавлених сторін. Підкомісія має право звернутися до зацікавлених сторін з проханням надати будь-яку інформацію, що стосується справи. Відмова надати таку інформацію має бути мотивована. Після закінчення розгляду питання підкомісія надає Комісії висновок для направлення його зацікавленим сторонам [2].

Рада зі співробітництва в галузі охорони здоров'я СНД функціонує на підставі Положення [3], її створення передбачено Угодою про співробітництво в галузі охорони здоров'я населення 1992 р. (ст. 8). До завдань Ради, що функціонує у складі Міністрів охорони здоров'я та Головних Державних санітарних лікарів держав-членів, віднесено такі: формування єдиних загально гуманних принципів і концепцій охорони здоров'я населення; підготовка, експертиза та розробка рекомендацій щодо здійснення спільних програм науково-технічного співробітництва в галузі охорони здоров'я, створення єдиних інформаційних мереж; проведення узгодженої політики з профілактики найбільш поширених інфекційних і масових неінфекційних хвороб; координація діяльності з мінімізації медичних наслідків катастроф, інших екологічних та стихійних лих тощо (розд. 2). Під егідою Ради було розроблено низку актів у галузі охорони здоров'я, серед яких: Угода про забезпечення населення лікарськими засобами, вакцинами та іншими імунобіологічними препаратами, виробами медичного призначення і медичної техніки, що виробляються на території держав – учасниць СНД 1993 р., Угода про надання медичної допомоги громадянам держав – учасниць СНД 1997 р., Концепція про співробітництво держав – учасниць СНД у галузі охорони здоров'я населення 2003 р., Угода про співробітництво в боротьбі з обігом фальсифікованих лікарських засобів 2008 р., Угода про співробітництво держав – учасниць СНД у боротьбі зі зростанням захворюваності на цукровий діабет 2008 р. та ін.

Консультативна Рада з праці, міграції та соціального захисту населення держав – учасниць СНД створена на підставі міжурядової Угоди про утворення Консультативної Ради з праці, міграції та соціального захисту населення держав – учасниць СНД 1992 р., рішеннями Ради глав урядів СНД від 9 вересня 1994 р. і 3 листопада 1995 р. Метою її створення є сприяння формуванню узгодженої політики і заходів щодо її здійснення у сфері трудових відносин і соціального партнерства, охорони праці, взаємодії у вирішенні проблем трудової міграції та зайнятості, соціального захисту населення й охорони здоров'я громадян, які зазнали впливу радіації. До основних функцій Ради віднесено такі: розробка і

розгляд проектів багатосторонніх міжнародних договорів, комплексних програм та інших документів з питань, що належать до компетенції Ради; участь у розробці проектів модельних законів і рекомендацій у соціально-трудої сфері та розгляд питань, пов'язаних з трудовою міграцією, зайнятістю, охороною праці та соціальним захистом населення; обґрунтування і розробка принципів та критеріїв щодо визначення статусу осіб, які зазнали впливу радіації; участь у розробці методичних підходів і рекомендацій щодо формування спільного ринку праці, взаємоузгоджених соціальних стандартів і базових рівнів реабілітації та охорони здоров'я громадян, які зазнали впливу радіації, а також членів їх сімей тощо. На виконання своїх функцій Рада може приймати рішення рекомендаційного характеру; готувати і подавати на розгляд Ради глав держав і Ради глав урядів СНД, а також Економічної ради СНД проекти документів з питань, що належать до компетенції Ради; створювати робочі групи експертів для підготовки і розгляду проектів документів, створювати допоміжні структури з питань, що належать до компетенції Ради, скликати наради з питань, що належать до компетенції Ради [4]. Крім вищезначених інституцій у межах СНД засновано *Раду зі співробітництва в галузі освіти держав-учасниць СНД* (створена відповідно до Угоди про співробітництво з формування єдиного (загального) освітнього простору СНД від 17 січня 1997 р.); *Раду з культурного співробітництва держав-учасниць СНД* (передбачена Угодою про створення Ради з культурного співробітництва держав - учасниць СНД від 26 травня 1995 р. Діє на підставі Регламенту роботи Ради з культурного співробітництва держав - учасниць СНД (затверджений на засіданні Ради 28 вересня 1995 р., змінений затверджений 1 жовтня 2003 р.), Положення про робочі органи Ради (затверджене на засіданні Ради 17 червня 1997 р.), яке є невід'ємною частиною Регламенту роботи Ради); *Конференцію Міністрів освіти держав-учасниць СНД* (створена відповідно до Угоди про співробітництво в галузі освіти 1992 р. Діє на підставі Положення про Конференцію міністрів освіти держав - членів СНД).

Виходячи з вищезначеного слід констатувати, що СНД докладає суттєвих зусиль задля забезпечення виконання зобов'язань у галузі прав людини, передбачених статутними та іншими актами організації про що свідчить створення постійно діючих інституційних органів уповноважених на розгляд заяв, що надходять від держав-членів, індивідів щодо порушення прав людини.

Література:

1. Устав Содружества Независимых Государств. URL: <http://cis.minsk.by/page.php?id=180> (дата звернення 28.11.19).

2. Рішення про затвердження Положення про Комісію з прав людини Співдружності Незалежних Держав. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/997_418 (дата звернення 30.11.19).

3. Положение о Совете по сотрудничеству в области здравоохранения Содружества Независимых Государств. URL: <http://www.cis.minsk.by/page.php?id=7716> (дата звернення 30.11.19).

4. Положение о Консультативном Совете по труду, миграции и социальной защите населения государств-участников Содружества Независимых Государств (с изменениями от 13–14 октября 2003 г. (Ереван, XVI заседание Консультативного совета по труду, миграции и социальной защите населения государств-участников СНГ), от 25 июня 2009 г. (Астана, XXII заседание Консультативного совета по труду, миграции и социальной защите населения государств-участников СНГ)). URL:

<http://www.cis.minsk.by/page.php?id=8098> (дата звернення 23.11.19).

Марчук М.І.,

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри конституційного і

міжнародного права

факультету № 4 (кібербезпеки)

Харківського національного університету

внутрішніх справ

СОЦІАЛЬНИЙ ВИМІР ПОЛЬСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Однією з особливостей соціальної політики, яка реалізовувалася в Польщі після прийняття Конституції 1997 р., було прагнення послідовності та поступовості реформ у суб'єктно-об'єктній структурі соціальної допомоги (державна – самоврядні організації – профспілки – релігійні організації і конфесії – ринок – сім'я тощо). А численні проекти реформ окремих сфер соціального обслуговування, зокрема охорони здоров'я, системи пенсійного забезпечення, системи соціального захисту безробітних, захисту сім'ї, дитинства та материнства, протидії бідності, децентралізації прав і обов'язків суб'єктів соціальної політики та інше, були винесені на громадське обговорення [1, с. 125]. При цьому основний акцент державної соціальної політики робився на проведенні активних заходів, зорієнтованих на забезпечення ефективної зайнятості та

подолання негативних соціальних наслідків економічних перетворень.

Характерною рисою змін у сфері соціального обслуговування населення також було зменшення частки публічного сектора і зростання недержавних, платних форм надання соціальних послуг. У рамках соціальної допомоги з'явилися громадські організації, що опікуються бездомними, наркоманами, інвалідами і самотніми матерями. З'явилися приватні агентства і в системі працевлаштування безробітних. Їх роль, як правило, зводилася до спеціального посередництва та вербування на роботу за кордоном.

Отже, сфера соціальних послуг трансформувалася з урахуванням трьох головних тенденцій: внутрішніх структурних змін, децентралізації і комерціалізації. Пріоритетним же напрямом змін у соціальній сфері Республіки Польща на рубежі ХХ – ХХІ ст.ст. стала саме децентралізація влади та фінансів, оскільки саме вона створила реальні передумови для кращого вивчення потреб громадян і раціоналізації діяльності у сфері соціальних послуг. У результаті передання частини функцій і коштів з державного на місцевий рівень були вироблені ефективні механізми боротьби з безробіттям, допомоги сім'ї тощо [2]. Як наслідок, у соціальній сфері Польщі відбулося поєднання елементів двох моделей соціальної політики: консервативної і католицької.

Консервативна модель базується на принципі досягнень, де праця визначає подальше соціальне забезпечення. Вона побудована на взаємних зобов'язаннях найманих робітників і працедавців, на принципі трудової участі (краще забезпечений той, хто більше працює і більше заробляє) і на приматі реабілітації над пенсійним забезпеченням, щоб не допускати дострокового виходу на пенсію у зв'язку з втратою працездатності.

Головним принципом католицької моделі соціальної політики є ідея «допоміжності». Суть її в тому, що найближча інстанція повинна завжди намагатися вирішувати проблеми, які виникли. Якщо людина не може сама собі допомогти, то звертається до сім'ї і родичів. Наступною інстанцією буде місцева громада, включаючи церкву, і громадські організації, а також сусіди і т.д. Якщо і це не допоможе, то індивідууму слід скористатися послугами страхування. Останньою інстанцією виступає державний сектор. У католицькій моделі сім'я та інші інститути громадянського суспільства в місцевій громаді відіграють основну роль [3].

Вступ Республіки Польща до Європейського Союзу 1 травня 2004 р. обумовив поширення на її територію моделі соціальної справедливості як уособлення стандартів соціальної політики Європейського Союзу, що стало важливим фактором у покращенні соціальної ситуації держави та життєвого рівня народу. Як результат, соціальна політика у Польщі доповнилася новими

інституційними й правовими механізмами її реалізації, а сама Польська держава отримала значні додаткові інвестиції для її забезпечення.

Соціальна політика ЄС реалізується, у першу чергу, як політика в сфері зайнятості і соціальних справ і сьогодні включає три основні напрями: зайнятість, соціальний захист та соціальне залучення [4, с. 125].

Політика зайнятості спрямована на забезпечення максимальної легкості переміщення і пошуку роботи у межах ЄС з гарантуванням прав соціального захисту. Європейська стратегія зайнятості спрямована на створення більш якісних робочих місць в усіх країнах ЄС шляхом підтримки існуючих та створення нових робочих місць, відновлення динаміки ринків праці, поліпшення системи управління. Важливе значення при цьому відводиться проблемам підприємництва та самозайнятості, гендерної справедливості, охорони здоров'я та безпеки праці, трудового законодавства, соціального захисту, створення умов для зайнятості людей з неблагополучних груп та людей з обмеженими можливостями. За визначенням Європейської Комісії, соціальне залучення – це процес, що забезпечує для тих, хто має ризик бідності та соціального відторгнення, можливості та ресурси, необхідні для того, щоб повною мірою брати участь в економічному, соціальному та культурному житті, досягти рівня життя та добробуту, що відповідають нормальним стандартам у суспільстві, в якому вони живуть [5, с. 29].

Соціальна політика ЄС також є важливим інструментом зменшення диспропорцій регіонального розвитку, що, в свою чергу, впливає на структуру розподілу коштів через програми фінансування соціальної сфери. На даний час політика соціального захисту та соціальної інтеграції ЄС ґрунтується на Стратегії Європа 2020, що передбачає подолання бідності та соціального відчуження для 20 млн. людей і збільшення зайнятості населення у віці 20-64 років до 75%. Для цього створена система соціального інвестування, що передбачає розвиток навичок і потенціалу людей, підтримки їх ініціативи у сферах зайнятості та соціального життя. Основними проблемами при реалізації соціального інвестування є економічна криза та демографічні зміни. З метою подолання цих проблем підвищується ефективність використання соціальних бюджетів, зосереджується увага на пільгах і послугах, що допомагають людям протягом усього життя і сприяють досягненню позитивних соціальних наслідків, основна увага приділяється інвестиціям в дітей та молодь [5].

Позитивним моментом у реалізації соціальної політики ЄС в Польщі стало активне залучення роботодавців та профспілок до впровадження законодавства у таких сферах як охорона здоров'я та безпека праці, де польське законодавство показувало свою неефективність [6, с. 199]. Доречно вказати й на той факт, що

завдяки реалізації політики зайнятості у Польщі відбулися реформа самої державної служби зайнятості, інспекція колективних трудових договорів, оновлення робочих кадрів на виробництвах із запровадженням нових технологій.

Водночас негативним моментом адаптації соціальної політики Польщі до стандартів ЄС є надзвичайно слабкий рівень біпартизму на національному рівні, слабкий середній рівень (регіональний та секторальний) структурно-промислових відносин [7, с. 199].

Загалом, варто підкреслити, що інтеграція Польщі у ЄС пришвидшила процес адаптації її соціальної політики до європейських соціальних стандартів. Позитивними наслідками соціальної політики ЄС у Польщі можемо вважати: підвищення рівня життя населення, якість медичного обслуговування, соціальне забезпечення та захист трудових прав тощо. До негативних можемо віднести те, що спостерігається швидка зміна законодавчого підґрунтя і його невідповідність з реальними можливостями країни. Це зумовлено, зокрема, значною залежністю польської соціальної політики від союзних проектів та взаємопроникненням соціальної, політичної та економічної сфер, що сповільнює трансформаційні процеси.

Література:

1. Ярова Л. Система соціального захисту у країнах Центральної і Східної Європи. Освіта регіону. Політологія, Психологія, Комунікації. 2012. № 1. С. 122–125.
2. Добрянський А. Зарубіжний досвід вирішення проблем багатодітних сімей (на прикладі деяких країн ЄС). Ефективність державного управління. 2015. Вип. 44 (1). С. 104–110.
3. Собченко В. В. Основні моделі соціальної політики в країнах Центральної та Східної Європи. Державне будівництво. 2011. № 2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVu_2011_2_41 (дата звернення: 25.11.2019).
4. Паламарчук Н. О., Паламарчук Д. М. Соціальна політика ЄС: перспективи співробітництва з Україною. Молодий вчений. 2015. № 12 (27). Ч. 2. С.125–128.
5. Україна: на шляху до соціального залучення : Національна Доповідь про людський розвиток 2011 / [Е. Лібанова, Ю. Левенець, О. Макарова та ін.]. – К. : Незалежне видання Програми розвитку ООН в Україні, 2011. 124 с.
6. Europe 2020. URL: http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm (дата звернення: 25.11.2019).
7. Андонова Л. Б. Перенесення соціальної політики ЄС у Польщу та Угорщину. Європеїзація Центральної та Східної Європи / Упоряд.

Ф. Шіммельфеннінг, У. Зедельмаєр; пер. з англ. О. Сидорчук, М. Смуток, Ю. Романишин. К., 2010.

8. Івасечко О. Соціальні стандарти ЄС: досвід для України. Гілея : науковий вісник. 2013. Вип. 74 (№ 7). С. 353–356. URL: file:///C:/Users/111/Downloads/gileya_2013_74_142.pdf дата звернення: 25.11.2019).

9. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej od 5 listopada 2014 r. URL: <https://www.bbn.gov.pl/ftp/SBN%20RP.pdf> (дата звернення: 25.11.2019).

Градова Ю.В.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного і муніципального права юридичного факультету

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

БУЛІНГ ЯК РІЗНОВИД НАСИЛЬСТВА СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ

Конвенція про права дитини, яка була ратифікована Україною 27 лютого 1991 р., визначає, що держава має вживати всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства. Ч. 2 статті 52 Конституції України закріплює положення згідно якого будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом. Згідно зі *статтею 173⁴* Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) психологічне, фізичне, економічне, сексуальне насильство учасників освітнього процесу стосовно інших учасників освітнього процесу, ... що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого представляють собою булінг (цькування). Таким чином, законодавець, передбачивши юридичну відповідальність за вчинення цькування в закладах освіти, намагається виконувати свої позитивні зобов'язання щодо захисту дитини від різних форм насильства.

Ці зміни до законодавства України були прийняті майже рік тому. У період з січня 2019 року в судах було розглянуто більше двохсот справ щодо вчинення

булінгу учасниками освітнього процесу, при цьому сторонами у процесах виступають як учні, так і вчителі та директори шкіл. Останні, в свою чергу, притягаються до відповідальності за приховування факту булінгу, неналежного дослідження обставин та нездійснення належного розслідування факту булінгу.

Складність притягнення особи до відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення у формі булінгу полягає в тому, що такі дії мають відповідати наступним ознакам: бути систематичними (повторюваними); мати такі сторони як: кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), спостерігачі (за наявності); заподіювати психічну та/або фізичну шкоду, приниження, страх, тривогу тощо. Якщо відсутня хоча б одна ознака у вчинених діяннях, то вони не можуть бути кваліфіковані як булінг.

Так, Комінтернівський районний суд м. Харкова дослідивши матеріали справи за № 641/1780/19 дійшов висновку, що в даному випадку мала місце агресивна поведінка з боку малолітнього стосовно інших учнів 1 класу під час освітнього процесу. Проте, були відсутні складові поняття цькування (булінгу), а саме – відсутнє систематичне постійне насилля з боку групи осіб, або однієї особи за підтримки групи осіб, з ознаками нерівності сил, застосованих та направлених до однієї тієї самої людини, тобто в даному випадку в діях малолітнього відсутні ознаки травлі (булінгу), оскільки якщо одна дитина когось задирає, ображає, дратує, а інші його в цьому не підтримують, засуджують його дії, співчують потерпілому від нападок, то це не є цькуванням, а є проблемою з агресивною поведінкою конкретної дитини.

Найбільш поширеними підставами для закриття справи в таких ситуаціях є: разовість випадків насильницьких дій (немає ознак систематичності та повторюваності); конфлікт між підлітками за відсутністю нерівності сил та відсутністю таких сторін як булер та жертва; відсутність шкоди або інших відчутних наслідків. Проте доволі часто правопорушення, за якого насильство, що вчинялось неповнолітньою особою та не має ознак булінгу, може бути кваліфіковане за статтею 184 КУпАП. Дана стаття передбачає притягнення до відповідальності батьків або осіб, що їх замінюють за невиконання ними обов'язків щодо виховання дітей. Так, наприклад, 22.11.2019 року Болградський районний суд Одеської області розглянув справу (№ 497/1761/19) та визнав винною у скоєнні адміністративного правопорушення, передбаченого ч.1ст.184 КУпАП матір неповнолітнього хлопця, який разом з іншими трьома хлопчиками у приміщенні школи, на перерві імітували статевий акт відносно однокласника. Оскільки такі насильницькі дії сексуального характеру являли собою одиничний випадок, то вони не підпадали під ознаки булінгу.

За ст.173⁴ КУпАП накладення адміністративного стягнення в більшості

випадків покладається на батьків або осіб, які їх замінюють. Це, на наш погляд, не є ефективним методом боротьби з булінгом. Сплата батьками штрафу не призводить до усвідомлення агресором протиправності своїх дій та можливих негативних наслідків, оскільки стягнення не стосується його безпосередньо. Більш результативним, ми вважаємо, є заходи, що застосовуються в американських, канадських школах, де за вчинення цькування особа може бути відсторонена від занять із занесенням інформації у особисту справу. Такі дії мають негативні наслідки для агресора при вступі до вищого навчального закладу, оскільки це значно знижує його шанси навчатись у престижному закладі.

Звісно, агресор має бути покараний за свої дії, проте, як ми вже не раз говорили, попередження, профілактика, засудження насильства є тими заходами, які мають бути запроваджені в першу чергу. Викоренення насильства в шкільному середовищі має покладатись на батьків, вчителів та адміністрацію школи, оскільки у випадках булінгу вони знаходяться у зоні ризику бути притягненими до адміністративної відповідальності. Тому здорова атмосфера с сім'ї та школі, профілактичні бесіди щодо протидії булінгу, проведення різних спортивних змагань та олімпіад – це те, що допомагає згуртувати колектив та вилікувати його від такої «хвороби» як булінг. Оскільки булінг – це не проблема агресора, це проблема колективу, в якому насильство породжує насильство та процвітає, не знаходячи засудження та опору.

Кучук А.М.,

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри права та методики
викладання правознавства Сумського
державного педагогічного
університету ім. А.С.Макаренка*

ЛЮДСЬКІ ПРАВА: ЗМІНА ПАРАДИГМИ (В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ)

Інтенція вітчизняних науковців перманентно спрямована на проблематику людських прав. Однак, це не дозволяє зробити висновок про її дослідженість. Дійсно, значна кількість дисертацій, як на здобуття наукового ступеня кандидата, так і доктора юридичних наук, присвячена людським правам (і майже усі вони супроводжуються відповідними актами впровадження результатів не лише у

науково-дослідну роботу чи освітній процес, але і у правозастосовну діяльність).

Однак, стан забезпечення людських прав в Україні навряд чи можна визнати задовільним, підтвердженням чого є, зокрема, статистика звернень до Європейського суду з прав людини. Відтак, виникає певний дисонанс: наукова спільнота обґрунтовує необхідність подальшого удосконалення «механізмів забезпечення прав людини» (більш того, змінюється законодавство, поступово формалізуючи конституційне положення про те, що саме права людини визначають зміст і спрямованість діяльності держави), а реальний стан забезпечення людських прав є вкрай негативний (якщо порівнювати дані щодо європейських держав).

Тому логічним є запитання: а чи адекватно у межах вітчизняної правничої науки сприймається категорія «human rights». У цьому контексті слід згадати тезу І. Ніненка відносно того, що «у США ... як і раніше держава має право позбавити людину життя, якщо вона вчинила тяжкий злочин. Американська концепція *civil rights* хоч і має багато спільного з *human rights*, все-таки ґрунтується на інших ідеологемах, серед яких немає абсолютної цінності людського життя незалежно від дій цієї людини» [1].

Ще і до сьогодні в науковій та навчальній правничій літературі можна знайти положення про те, що «права людини є мірою можливої поведінки людини, що закріплюється у законі», що права людини надаються і охороняються державою, що права людини поділяються на основні і неосновні, що права людини не можна розглядати окремо від обов'язків людини і т.д.

Зауважу, що доктрина «human rights» є доктриною західною, зокрема, європейською. Як показують рейтинги верховенства права, демократії, саме європейські держави є тими територіями, на яких означені цінності – верховенство права, демократія, а відповідно і людські права – реалізовані. При цьому навряд чи хтось буде заперечувати тезу, що у державах з недемократичним державно-правовим режимом не може бути і мови про «human rights» (у авторитарних державах можуть забезпечуватися окремі соціальні права, які, до речі не визнаються як права американською доктриною *civil rights*). Тому викликає певне здивування, що і дотепер у вітчизняних наукових колах (зважаючи на декларування українським суспільством як вектору розвитку долучення до європейської спільноти) наводяться дефініції людських прав, які були сформульовані у межах радянської юриспруденції.

У цьому контексті варто погодитись зі словами С. Головатого: «Коли я вчився в радянські часи, то в кожному підручнику обов'язково були посилання – на Маркса, Енгельса, Леніна, з'їзд партії, резолюції. А зараз посилання повикидали, але ж зміст залишився той самий! У нас і досі викладають марксизм-

ленінізм у праві. Просто нема цитат, посилянь на комуністичні джерела... Серпи, молоти і зірки позбивати на будинках, Ленінів поскидати – це фізично легко. А от скільки часу пройде у питанні декомунізації професійної підготовки, декомунізації світогляду праворозуміння? Доки ми будемо мати це в підручниках, то зрушень не буде» [2].

У межах доктрини «human rights» людські права сприймаються як фундаментальні, природні, невід’ємні людині іманентності. Фундаментальність людських прав не дозволяє виокремлювати основні і неосновні права – вони усі є тільки основними (точніше, основоположними), інакше вони не будуть правами. Саме завдяки їм людина і залишається собою, а не стає рабом. Саме тому людські права є первинними по відношенню до прескриптивних текстів та визначають спрямованість діяльності держави, а не навпаки. Тому не держава визначає людські права, а людські права зумовлюють необхідність виконання державою певних обов’язків, зокрема, поважати, забезпечувати і захищати людські права.

У європейській правовій традиції людські права є вимогою до держави. Відтак, адресатом людських прав є держава, яка фактично і є потенційним порушником людських прав. Людські права – це засіб обмеження свавілля держави, тому така ознака, як формальна визначеність, не є їм іманентною. «Права людини і були «створені» як засіб обмеження свавілля держави. ...За радянською ж традицією права людини надаються людині державою, тобто суб’єктом, який їх порушує, через формальне відображення у тексті нормативно-правових актів. Можливо, саме тому важко провести межу між правами (у радянському розумінні) та привілеями (пільгами)» [3, с. 78].

У зв’язку з цим не можу не згадати Загальної декларації прав людини, прийнятої Генеральною асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року. Хоча «за» її прийняття проголосувало 48 держав, були й держави, які утримались. Це, зокрема, Білоруська РСР, Південно-Африканська Республіка, Польща, Саудівська Аравія, СРСР, УРСР, Чехословаччина, Югославія. Виступаючи з приводу прийняття означеного документу А.Я. Вишинський зауважив: «Нас не можна збити з нашої позиції демагогічними криками і схлипуваннями про те, що не можна, мовляв, обмежувати людську свободу, права людини. Ні – можна, якщо ця свобода використовується на шкоду суспільному благу, інтересам народу» [4].

Тож скільки ще треба часу вітчизняній правничій спільноті, щоб зрозуміти, що з радянським концептом прав людини ми не зможемо долучитися до європейської правничої культури, стати її суб’єктом? Людина або може визнаватися цінністю, або ні. «Ти знаєш, що ти людина?

Література:

1. Ниненко И. День прав человека. А что такое человек? URL.: http://yhrm.org/ru/publish/den_prav_cheloveka_a_chno_takoe_chelovek (дата звернення 21.11.2019)
2. Головатий С. Декомунізувати право. Збруч: URL: <https://zbruc.eu/node/73468> (дата звернення 21.11.2019).
3. Мінченко О.В. Загальнотеоретичні та методологічні засади системи юридико-лінгвістичних знань: монографія. Київ, 2019. 382 с.
4. СССР и принятие всеобщей декларации прав человека.. URL: <http://www.hrighs.ru/text/b11/Chapter17.htm>. (дата звернення 21.11.2019).

*Калашников В.М.,
д.і.н., к.ю.н., професор кафедри
теорії держави і права,
конституційного права і державного
управління ДНУ імені Олеся Гончара*

ЗАГАЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ООН І СТАНДАРТИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОСУДДЯ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Загальна декларація прав людини є основним документом історичної ваги. Текст Декларації з'явився результатом тісної взаємодії фахівців в області права, які представляли всі регіони планети. Декларація була прийнята резолюцією 217 А Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй в Парижі 10 грудня 1948 року в якості документа, де були сформульовані основні принципи поваги до прав людини, що їх зобов'язані дотримуватися всі народи і країни. Вперше в історії людства був прийнятий документ, що проголосив необхідність захисту основних прав людини. Декларація переведена на 500 мов, і тому Книга рекордів Гіннеса описує її як світовий «найбільше перекладений документ».

Декларація була прийнята і вплинула на більшість національних конституцій, починаючи з 1948 року. Вона також служить основою для зростаючого числа національних законів, а також для зростаючого числа регіональних, субнаціональних та національних інститутів захисту і заохочення прав людини. Не випадково за пропозицією Генеральної Асамблеї ООН 10 грудня кожного року, починаючи з 1950 року святкується День прав людини.

Загальна декларація прав людини, на перший погляд, здається простим і зрозумілим документом, оскільки весь її текст – це всього 2-3 друкованих сторінки (в залежності від розмірів шрифту). Насправді ж складність даного політико-правового документу викликає необхідність вдумливого аналізу його основних положень. Ще складніше добитися реалізації норм, правил, принципів викладених в Декларації, їх затвердження, закріплення в законодавстві в якості норм права і, що дуже важливо, в практиці суспільного життя.

Декларація спочатку носила лише рекомендаційний характер, але з часом була визнана переважною більшістю держав як правовий акт майже обов'язкового характеру. Вона стала розглядатися як документ, що містить звичайні норми міжнародного права, переважна більшість яких набула характеру «*jus cogens*» [1].

Загальна декларація послужила основою для прийняття найважливіших міжнародно-правових документів: Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1966) і Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права (1966). Багато положень Декларації дослівно були включені в названі Пакти, а також в Європейську Конвенцію про права людини та основні свободи 1950 року та в інші міжнародно-правові документи. Внаслідок цього системний характер носить надходження індивідуальних скарг громадян до Європейського суду про порушення державами прав людини в сфері здійснення правосуддя, особливо – кримінального.

Слід вказати, що під безпосереднім впливом Декларації в системі органів ООН були розроблені п'ятдесят п'ять актів в області захисту осіб від неправомірного кримінального переслідування. Повний текст цих нормативних актів в 2016 році був оприлюднений в величезному, об'ємом в 533 сторінки виданні Управління ООН з наркотиків і злочинності Це видання має назву «Збірник стандартів і норм Організації Об'єднаних Націй в галузі попередження злочинності та кримінального правосуддя» [2].

Серед цих оприлюднених для громадян будь-яких країн світу міжнародно-правових актів містяться сім документів з питань поводження з ув'язненими, таких, як «Мінімальні стандартні та правила поводження з ув'язненими», «Арушська декларація про належну практику утримання у в'язницях» і «Звід принципів захисту всіх осіб, що піддаються затриманню або ув'язненню в будь-якій формі», чотири акти з питань здійснення правосуддя щодо неповнолітніх, серед яких особливо важливими є «Пекінські правила», або «Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх», «Стандартні норма, що стосуються альтернативи тюремного ув'язнення і реституційного правосуддя», так звані «Токійські правила», або «Мінімальні стандартні правила ООН щодо заходів, не пов'язаних з тюремним

ув'язненням», три документи щодо розкриття суті жорстоких і нелюдських видів поводження і покарання, серед яких «Декларація про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання», шість декларативних документів щодо застосування смертної кари, яка, на жаль, практикується в найбільших країнах світу, США та Китаї, вісім типових договорів з питань кримінального правосуддя, дев'ять декларацій з питань попередження злочинності, таких, як «Декларація принципів і програма дій ООН в галузі попередження злочинності та кримінального правосуддя», «Віденська декларація про злочинність та правосуддя: відповіді на виклики XXI століття» та інші міжнародно-правові акти [1].

Багато з названих документів, прийнятих Конгресом ООН по попередженню злочинності та кримінального правосуддя, в яких були встановлені базові стандарти для реформи системи кримінального правосуддя, реалізувалися через резолюції Генеральної Асамблеї ООН. Ці міжнародні стандарти можна згрупувати наступним чином: 1) стандарти загального застосування; 2) стандарти здійснення міжнародного співробітництва; 3) стандарти, присвячені поводженню зі злочинцями; 4) стандарти, присвячені основам діяльності судових і правоохоронних органів; 5) стандарти, що регламентують правосуддя щодо неповнолітніх; 6) стандарти, що стосуються захисту жертв злочину.

Таким чином, нині існує цілком сформована система міжнародно-правових стандартів судової та правоохоронної діяльності, яка має основним завданням захист законослухняних громадян будь-якої країни від злочинних посягань з боку кримінальників. Однак зазначені стандарти відправлення правосуддя і діяльності правоохоронних органів порушуються практично у всіх країнах світу. У зв'язку з цим, А.М. де Олівейра Гутерріш, Генеральний секретар ООН, з нагоди Дня прав людини в 1918 році визнав за необхідне звернутися до всього людства з роздумами щодо реалізації основних положень Загальної декларації прав людини.

Очільник ООН вказав: «Протягом 70 років Загальна декларація прав людини служить всьому людству маяком, який висвітлює шлях до набуття гідності, рівності і добробуту, що дає надію у темряві. Права, проголошені в Декларації, поширюються на кожну людину – незалежно від раси, віросповідання, місця проживання або будь-яких інших відмінностей. Права людини є загальними і неминущими. Крім того, вони є неподільними. Виборчий підхід до дотримання громадянських, політичних, економічних, соціальних і культурних прав непридатний. Сьогодні ми також віддаємо належне правозахисникам, що ризикують своїми життями заради захисту людей в умовах наростання ненависті, расизму, нетерпимості та репресій. Можна сказати, що по всьому світу йде наступ

на права людини. Цінності, що носять загальний характер, поступово руйнуються. Підринається верховенство права. Зараз, як ніколи раніше, є нашим спільним обов'язком гранично ясний: ми повинні встати на захист прав людини – для всіх і всюди [2].

І все ж таки, міжнародні стандарти в галузі кримінального правосуддя в сучасних умовах істотно впливають на розробку договірних норм і на становлення звичайних норм міжнародного права. Зрештою вони реалізуються в національних законодавствах цивілізованих держав світу. Тому зміцнюється повага до принципу верховенства права, закріплена в Декларації тисячоліття ООН, і це сприяє зміцненню миру і безпеки для міжнародного співтовариства в цілому.

Література:

1. Сборник стандартов и норм Организации Объединенных Наций в области предупреждения преступности и уголовного правосудия. Нью-Йорк, 1916. – 533 с. URL: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/compendium/R_ebook.pdf

2. Обращение главы ООН по случаю Дня прав человека. URL: http://www.agitclub.ru/spezhran/human/human_rights.htm.

Логвиненко Б.О.,

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

НОВАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ДОСТУПУ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ ДО МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ

Конституцією проголошено, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава, а також те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. Очевидно, що виконуючи проголошені Основним законом положенням, держава в особі уповноважених органів має дбати про забезпечення прав людини на належному рівні. Втім, не є секретом, що

уразливі групи населення, до яких належать і особи з інвалідністю, не завжди здатні повною мірою реалізувати права, гарантовані Конституцією. Проблема полягає у відсутності належної уваги до проблем таких груп людей з боку суб'єктів владних повноважень, що проявляється у формалізації їхньої роботи щодо недопущення дискримінації, рівного забезпечення прав і свобод, тощо.

Нагадаємо, що міжнародний день людей з інвалідністю, встановлений резолюцією A/RES/47/3 Генеральної Асамблеї ООН 14 жовтня 1992 року та відзначається щорічно 3 грудня. Саме в цей день як у міжнародному співтоваристві, так і в Україні акцентується увага на проблемах людей з інвалідністю [2]. Звичайно, в Україні тримати у фокусі проблеми людей інвалідністю потрібно частіше і більш ефективно. Пересвідчитись у цьому просто, для чого необхідно вийти на вулицю і побачити як пристосовані підприємства, установи та організації різних форм власності до особливих потреб таких людей. Найчастіше – ніяк або недостатньою мірою.

Зауважимо, що з 2010 року в Україні набула чинності Конвенція про права осіб з інвалідністю, ратифікована Законом № 1767-VI від 16.12.2009 [3]. Відповідно до статті 25 «Здоров'я» згаданої Конвенції, держави-учасниці визнають, що особи з інвалідністю мають право на найбільш досяжний рівень здоров'я без дискримінації за ознакою інвалідності. Держави-учасниці вживають усіх належних заходів для забезпечення доступу осіб з інвалідністю до послуг у сфері охорони здоров'я, які враховують гендерну специфіку, у тому числі до реабілітації за станом здоров'я. Зокрема, держави-учасниці: а) забезпечують особам з інвалідністю той самий набір, якість і рівень безплатних або недорогих послуг і програм з охорони здоров'я, що й іншим особам, зокрема у сфері сексуального та репродуктивного здоров'я та за державними програмами охорони здоров'я, що пропонуються населенню; б) надають послуги у сфері охорони здоров'я, які необхідні особам з інвалідністю безпосередньо з причини їхньої інвалідності, зокрема послуги з ранньої діагностики, а в підхожих випадках – корекції та послуги, покликані звести до мінімуму та запобігти подальшому виникненню інвалідності, зокрема серед дітей і людей похилого віку; с) організують такі послуги у сфері охорони здоров'я якомога ближче до місць безпосереднього проживання цих людей, зокрема в сільських районах; д) вимагають, щоб спеціалісти з охорони здоров'я надавали особам з інвалідністю послуги такої самої якості, що й іншим особам, зокрема на підставі вільної та поінформованої згоди через, серед іншого, підвищення обізнаності стосовно прав людини, достоїнства, самостійності й потреб осіб з інвалідністю за рахунок навчання та прийняття етичних стандартів для державної та приватної охорони здоров'я; е) забороняють дискримінацію стосовно осіб з інвалідністю під час

надання медичного страхування та страхування життя, якщо останнє дозволене національним правом, і передбачають, що воно надається на справедливих і розумних засадах; f) не допускають дискримінаційної відмови в охороні здоров'я чи послугах у цій галузі чи отриманні продовольчих продуктів або рідин з причини інвалідності [4].

Що стосується визначення поняття «особа з інвалідністю», то відповідно до Закону України від 06.10.2005 № 2961-IV «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», це особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист [5]. Зауважимо, що використання наведеного терміну супроводжується дискусіями на предмет коректності його вжитку. Так, колишнім Президентом Петром Порошенком було підписано Закон №2249-VII, згідно з яким із національного законодавства було вилучено термін «інвалід» і впроваджено термін «особа з інвалідністю». Поряд із цим в Україні широко використовується поняття «людина з особливими потребами».

Слід відмітити, що Київський міський центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (далі – КМЦСССДМ) пропонує використовувати «слова та поняття, які не створюють стереотипів». Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю говорить: «Комітет бере до уваги запит Держави-учасниці стосовно термінології на позначення осіб з інвалідністю і вважає, що використання термінології українською мовою, яка називає осіб з інвалідністю «інвалідами» або «особами з обмеженими фізичними можливостями», не відповідає Конвенції». Як відомо, згідно сучасної соціальної моделі інвалідності – інвалідність не є проблемою певної людини, адже вона настає через непереборні фізичні бар'єри в навколишньому середовищі, відсутність можливості рівного доступу до інформації, освіти в школах і вузах, працевлаштування, житла тощо, тобто це проблема суспільства. Саме тому, не рекомендовано вживати термін «людина з обмеженими можливостями» (особливими потребами), натомість на його місце без проблем сідає «людина з інвалідністю» – більш ніж чітко і зрозуміло [6].

Визначивши, що поняття «людина з інвалідністю» є належним та рекомендованим до вжитку, звернемо увагу на новації щодо доступу таких осіб до медичної допомоги у зв'язку із триваючою в Україні реформою фінансування системи охорони здоров'я. Саме в Міжнародний день 03.12.2019 Президентом України, Володимиром Зеленським було підписано Указ № 875/2019 «Про підвищення ефективності заходів у сфері прав осіб з інвалідністю» [7]. Метою документу було визначено сприяння створенню умов для реалізації особами з

інвалідністю гарантованих їм прав та свобод, підвищення рівня доступності для таких осіб соціальних, медичних, освітніх та інших послуг, створення безперешкодного середовища. На виконання Указу, в аспекті забезпечення права на охорону здоров'я досліджуваної категорії осіб, Кабінету Міністрів України доручено: а) запровадження коригувального коефіцієнта до тарифу на медичне обслуговування особи з інвалідністю; б) врахування потреб осіб з інвалідністю у виробках медичного призначення та лікарських засобах під час реалізації програми «доступні ліки»; в) визначення переліку медичних послуг, пов'язаних з наданням особам з інвалідністю послуг з медичної реабілітації, вторинної (спеціалізованої), третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги за програмою медичних гарантій.

Як бачимо, державою аноншуються і проводяться заходи, спрямовані на покращення доступу осіб з інвалідністю до медичної допомоги, що безумовно є плюсом. Проте, зазначеним новаціям не вистачає системності у впровадженні та конкретики у змісті щодо належного і реального забезпечення медичних прав осіб з інвалідністю в Україні.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. 3 грудня – Міжнародний день людей з інвалідністю. Головне управління Держпраці у Харківській області URL: <https://www.kh.dsp.gov.ua/новини/3-грудня-Міжнародний-день-людей-з-інва/>
3. Про ратифікацію Конвенції про права осіб з інвалідністю і Факультативного протоколу до неї: Закон України від 16.12.2009 № 1767-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1767-17>
4. Конвенція про права осіб з інвалідністю (Конвенція про права інвалідів): Міжнародний документ. ООН; Конвенція від 13.12.2006. Ратифіковано Законом України № 1767-VI від 16.12.2009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71.
5. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 06.10.2005 № 2961-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15>.
6. Люди з особливими потребами VS люди з інвалідністю? URL: <https://ukrainian.stackexchange.com/questions/4071/Люди-з-особливими-потребами-vs-люди-з-інвалідністю>.
7. Про підвищення ефективності заходів у сфері прав осіб з інвалідністю: Указ Президента України від 03.12.2019. № 875/2019 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/8752019-30781>.

Kostyantyn Chaplynskyi,
doctor of legal sciences, professor,
head of the Department of criminology,
forensic medicine and psychiatry of
The Dnipropetrovs'k State
University of Internal Affairs

Katerina Cherednik,
Applicant of the Department of Criminology,
forensic medicine and psychiatry,
Dnipropetrovsk State University
of the Internal Affairs

SOME ASPECTS OF OVERCOMING OF COUNTERACTION TO INVESTIGATION OF FRAUDS COMMITTED ON THE REAL ESTATE MARKET BY CRIMINAL GROUPS

In recent years, there has been rapid development of real estate. However, the so-called «criminal business» is active on the real estate market. The very criminal aspects of real estate are part of a more general problem – the problem of organized crime. This is primarily due to the fact that criminal activities in this area are usually committed by persistent criminal groups that have sufficiently complete information about persons forced by virtue of many circumstances to change their living conditions. Crime with immovable property is the most dangerous, since the groups of persons who commit them are the most stable, and they have all the features of organized criminal groups: internal structuring, hierarchy, clear division of functions. The real threat is the latent victimization of the population, when victims of crime massively do not turn to law enforcement agencies in connection with the loss of trust in them [1, p. 590].

At the same time, the reason for the refusal to cooperate with law enforcement bodies is the fact of the use of threats and violent acts against the participants in the criminal process. In this case, violence can be carried out both in mental form and in physical. Sometimes organized criminal groups even resort to deprivation of life of individuals who interfere with the activities of an organized group (law enforcement officers, government representatives), witnesses and victims.

The above stipulates the need for the development of tactical operations aimed at overcoming the counteraction to the investigation of fraud committed on the real estate market by criminal gangs. Instead, in cases of property fraud, the tasks facing investigators, employees of operational units and other persons interacting with them can not be solved without systematic approach, which consists in the establishment of a

complex of investigators (investigators who are effectively operating in complex investigatory situations) actions, operational search activities, organizational actions, as well as the use of assistance from specialists in various fields.

However, it should be borne in mind that not every set of investigators and other actions can be recognized as a tactical operation. In the functional sense, the combination of investigative actions, operational search and other measures in a tactical operation is based on the possibility of solving as a result of such association certain tasks of investigation, which due to volume or content can not be solved by the use of separate tactical methods, investigative actions and so on [2, p. 251].

From this it follows that one of the tasks of the said tactical operation is to ensure the safety of the participants in the criminal process

In the context of this issue, it should be noted that in determining the number of persons who are unlawfully influenced, it should be taken into account that the encroachment on them is carried out in order: to prevent the beginning of their promotion of justice; to force the cessation of assistance; from revenge for the rendered (completed) assistance. Accordingly, the reasons for the incidents are: the intention and even the potential ability of a person to promote justice; assistance provided; Accomplished assistance. It is these factors, and not the actual presence of a person of a criminal-procedural status, is the cause of unlawful influence (having a procedural status, a person can take a passive position, in addition, the promotion of justice can be carried out outside the criminal justice) [3, p. 52].

In general, the assistance from interested parties to justice can be carried out in the following forms:

- reports to the law enforcement and judicial authorities about the committed, committed, or prepared crime, in the form of applications for these actions; giving explanations in the process of operational and investigative activities;
- the detention of persons who have committed crimes for delivery to their authorities and the termination of the possibility of committing new crimes;
- participation in the preparation and conduct of operational-search activities;
- giving explanations and indications in the course of criminal proceedings;
- implementation of criminal-procedural functions of protection, prosecution, maintenance of civil action and protection against him;
- criminal procedure of victims, close relatives of victims of criminal offenses and their representatives, as well as legal representatives of witnesses – activity that is not a criminal procedure, but in its content and direction, contributes to the implementation of justice;
- the activities of persons involved as translators, perceptions, experts and experts in accordance with the criminal-procedural law (i.e., the implementation of ancillary or

certifying function) [4, p. 77].

Therefore, the definition of an optimal line of behavior by officials of a law enforcement agency when applying security measures involves the need to take into account the situation. In addition, in practice, in the process of combating crime, various options for the use of one and the same security tool in different production situations are implemented, which allows us to talk about the functional multivariable security tools [5, p. 116].

Under the tactic of ensuring the security of persons in criminal proceedings, B.V. Shyr understands: the most optimal system of measures; the totality (system) of tactical methods of security; optimal forensic safety recommendations; structural dependence of security measures. At the same time, he observes that a certain tendency in the development and application of measures to ensure the safety of participants in the criminal process is that some criminalistic methods become the rules of the criminal procedure law (for example, presenting for identification outside of visual observation or use of technical means of control and observation) [6, p. 11].

Questions on the protection of individuals have long been discussed both in the scientific environment and discussed at the legislative level. Thus, in 1993 the Parliament adopted the law «On ensuring the safety of persons involved in criminal proceedings» [7].

The said law regulates the rights and obligations of persons in need of protection, as well as the rights and obligations of bodies providing security, defined security measures and application mechanisms.

However, the question of the practical implementation of some measures is still unclear. For example, Article 9 of the Law of Ukraine «On ensuring the safety of persons involved in criminal proceedings», defining as a measure the issuance of special means of personal protection, for some reason, does not detail which funds are allowed and the order of their issuance. Offering in article 11 of the same law of replacement of documents and change of appearance, the legislator did not reveal at all how he sees everything and what should be the mechanism of implementation of this norm.

Little attention is paid to the financing and logistics of security measures, although this question often becomes an obstacle to the practical application of most measures. Having registered in the law the possibility of financing at the expense of persons taken under protection, the legislator practically put on them the decision of this issue.

Unfortunately, the current CPC of Ukraine does not contain any norms that would establish a clear procedure for the actions of those who carry out criminal proceedings regarding the implementation of security measures, but merely admit the fact of their application.

Therefore, following the procedural requirements and norms of the said Law, one should rely on the tactical provision of this process.

Consequently, the normative base established in Ukraine covers a wide range of issues concerning the security of persons in need of protection. Meanwhile, this direction needs some improvement and development in terms of practical application of the said legislation.

Література:

1. Дикий О.В. До питання вивчення злочинності на сучасному ринку житлової нерухомості в Україні // Актуальні проблеми держави і права. 2012. С. 586-592.

2. Шевчук В.М. Тактична операція як різновид тактико-криміналістичних комплексів // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2013. № 5. С. 248-252.

3. Журавлев С.Ю. Противодействие деятельности по раскрытию и расследованию преступлений и тактика его преодоления: Автореф. дис... канд. юрид. наук. / Нижегородская высшая школа. Нижний Новгород, 1992. 18 с.

4. Брусницын Л.Б. Международно-правовые и конституционные основы обеспечения безопасности лиц, содействующих уголовному правосудию / Л.Б. Брусницын // Государство и право. 1996. № 3. С. 100-109.

5. Зеленецкий В.С. Обеспечение безопасности субъектов уголовного процесса / В. С. Зеленецкий, Н. В. Куркин. Х.: КримАрт, 2000. 404 с.

6. Щур Б.В. Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами. Автореф. дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Б.В. Щур. Харків: Національна юридична академія юридична академія імені Ярослава Мудрого», 2005. 20 с.

7. Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23 грудня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України, 1993. – №11. – Ст. 51.

Чаплинська Ю. А,
*доктор юридичних наук, доцент
професор кафедри кримінально-
правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ

Допит є найбільш розповсюдженою слідчою (розшуковою) дією, за допомогою якої збирається інформація про злочинну діяльність певних осіб. У той же час допит – одна з найскладніших слідчих (розшукових) дій. Підозрювані не зацікавлені у повному й всебічному розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень, що не може не впливати на правдивість їх показань. Тому для успішного проведення допиту і отримання позитивних результатів слідчі повинні володіти знаннями про закони мислення, логічні методи і прийоми, закономірності психології та тактичні прийоми допиту, що розроблені у криміналістиці.

Проведення допиту займає понад 85 % робочого часу слідчих, який взагалі витрачається на проведення слідчих (розшукових) дій. Зважаючи на це, професіоналізм й майстерність слідчого під час проведення допитів підозрюваних значною мірою зумовлює якість та результативність як самої слідчої (розшукової) дії, так і проведення досудового розслідування в цілому.

Прийняття у 1996 році Конституції України істотно вплинуло на організацію і тактику допиту як на досудовому слідстві, так і в суді. Зокрема, у статті 63 Конституції України зазначається, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів. Сучасна практика розслідування кримінальних правопорушень свідчить, що злочинці відмовляються давати показання, посиляючись на вказану норму Конституції, а також на ст. 69¹ КПК України.

Тактика допиту являє собою найбільш доцільні форми і способи взаємодії слідчого з допитуваним, які здійснюються для з'ясування істотних для кримінального провадження обставин, шляхом оперування доказовою та оперативною інформацією. Зміст тактики допиту підозрюваного включає у себе: визначення шляхів встановлення психологічного контакту; розробку раціонального комплексу тактичних прийомів та засобів їх реалізації; передбачення можливого ефекту їх впливу; визначення моменту й послідовності

застосування кожного тактичного прийому, виходячи зі специфіки конкретної слідчої ситуації.

Під тактикою допиту слід розуміти сукупність заснованих на процесуальних нормах криміналістичних рекомендацій, які визначають найбільш доцільні прийоми та способи встановлення психологічного контакту з допитуваним, надання йому допомоги у відтворенні події, методи і прийоми правомірного психологічного впливу для одержання правдивих показань, що мають значення для розкриття та розслідування кримінальних правопорушень.

Застосування методів і тактичних прийомів психологічного впливу на підозрюваних під час проведення допитів носить вибірковий характер, що передбачає вибір й використання тих із них, які сприяють одержанню об'єктивних, правдивих та повних показань. За своїм характером тактичні прийоми є штучно сконструйованими, оскільки не завжди є можливість повно і всебічно продумати та передбачити поведінку злочинців.

Тактичні прийоми повинні бути гнучкими, а у складних ситуаціях (обмежений обсяг інформації, активна протидія досудовому розслідуванню) доцільно застосовувати не один, а кілька їх можливих варіантів, враховуючи слідчу ситуацію, що склалася під час допиту. Така ситуація визначається позицією, яку займають підозрювані, їх захисники, особливостями особи злочинця, характером й обсягом наявних доказів та іншої інформації.

Також необхідно зазначити, що тактичні прийоми не повинні бути ізольованими один від одного. Майстерність й професіоналізм слідчого полягає у тому, щоб, використовуючи усі прийоми і засоби, правильно спланувати їх, готуючись до допитів, вміти варіювати ними під час допитів, відмовляючись від одних і переходячи до інших, виходячи зі слідчої ситуації, що склалася. Отже, досягнення мети допиту можливе через застосування різноманітних тактичних прийомів, що сприяють одержанню повних та об'єктивних показань.

Усі тактичні прийоми, що застосовуються слідчими під час допитів підозрюваних, повинні відповідати вимогам кримінально-процесуального законодавства, моралі та професійній етиці. Прийоми, які ґрунтуються на фізичному або психічному насиллі, шантажу, обмані, використанні релігійних почуттів та помсти є недопустимими.

Нажаль у сьогоденній правоохоронній практиці нерідко мають місце застосування співробітниками слідчих підрозділів протизаконних методів проведення досудового розслідування. Зокрема, В. Ю. Шепітько за спеціально розробленою анкетною, провів опитування слідчих прокуратури та МВС з цього приводу. Отримані дані, на думку Є. Д. Лук'янчикова, не можуть не викликати стурбованості. Більше половини опитуваних (54 %) визнали, що застосовують у

своїй діяльності методи незаконного впливу. З них 3,7 % – використовують під час допитів фізичне насилля, 14,7 % – погрози, 29,8 % – обман, 92,6 % – введення в оману відносно наявності доказової інформації, 22,2 % – культурну відсталість та релігійні забобони, 5,5 % – аморальні спонування [1, с. 54; 2, с. 222].

Застосування працівниками правоохоронних органів таких прийомів тягне за собою притягнення до кримінальної відповідальності.

Використання співробітниками слідчих і оперативних підрозділів незаконних методів під час провадження досудового розслідування свідчить про те, що більшість з них не володіють тактичними прийомами проведення допитів (27 % опитаних слідчих поліції). Деякі з тактичних прийомів допиту суттєво застаріли і потребують суттєвого оновлення, а також розробки нових із урахуванням сучасних потреб правоохоронної практики (48 %). Вказане змушує слідчих застосовувати відносно підозрюваних протизаконні методи з метою отримання показань, що мають значення для кримінального провадження.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що динамічні зміни у характері злочинності і умовах боротьби з нею наочно демонструють недостатність старих засобів і методів правової, організаційної, технічної і тактичної протидії злочинності і необхідність їх істотного оновлення, вдосконалення та розвитку. Усе це потребує нових, нерідко нетрадиційних підходів до організації і здійснення боротьби зі злочинністю [3, с. 48]. Зростання рівня злочинності в Україні може бути стабілізовано поєднанням законодавчих, організаційних заходів та наукових розробок. Одним з основних завдань, які повинна вирішувати наука у вказаному напрямі – актуалізація наукового і методичного забезпечення протидії злочинності, підвищення її результативності шляхом впровадження у діяльність правоохоронних органів найновіших наукових досліджень, розробок та передового досвіду, що дозволить у повній мірі забезпечити права людини під час проведення досудового розслідування.

Література:

1. Шепитько В. Ю. Теоретические проблемы систематизации тактических приемов в криминалистике / В. Ю. Шепитько. – Х.: Оригинал, 1995.
2. Лук'яничков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: Монографія / Є. Д. Лук'яничков. – К.: НАВСУ, 2005. – 360 с.
3. Карпов Н. С., Євдокіменко С. В. Злочинна діяльність / Наукове видання під ред. В.П. Бахіна. – К., 2001.

*Гришко Лілія Миколаївна,
кандидат юридичних наук
старший викладач кафедри
конституційного і муніципального права
юридичного факультету
Харківського національного університету
ім. В. Н. Каразіна*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ

Особиста недоторканність є одним із фундаментальних і невідчужуваних особистих прав людини. Нормативна, процесуальна та інституційна основа забезпечення даного права має відповідати викликам сучасності. Як відзначав Ю.М. Тодика, держава повинна визнавати права людини на життя, гідність, недоторканість особи і т. д. І хоча ці права належать людині від народження, але «захищеність» їм надає юридична форма, тобто форма закону. Тому ці права не можуть бути протиставлені державі, яка повинна брати на себе функцію не тільки їх забезпечення, але й законодавчої визначеності [1, с. 113].

Відповідно до ст. 29 Конституції України кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Статтею третьою недоторканість та безпека людини визнаються найвищими соціальними цінностями. У відповідності до ст. 64 Основного Закону, право на особисту недоторканність не може бути обмежено [2]. У Загальній декларації прав людини 1948 р. (ст. 3) A/RES/217 (III), Міжнародному Пакті про громадянські та політичні права 1966 р. (далі – МПГПП) A/RES/2200 (XXI) (ст. 9), Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р. ETS №. 005 (ст. 5) та ін. закріплюється право на свободу та особисту недоторканність. У статті третій Хартії основних прав Європейського Союзу 2000/С 364/01 2000 р. закріплено право кожної людини на фізичну та психічну недоторканність та визначено чіткі гарантії особистої недоторканності в галузі медицини та біології.

Крім того, в умовах сучасних викликів та загроз тлумачення змісту окремих міжнародних актів зазнає певних доповнень. Так, у відповідності до Зауважень загального порядку № 35 щодо статті 9 МПГПП ССР/С/ПС/35, даною статтею визнається та захищається, як право на особисту свободу, так і недоторканність особи. Під особистою недоторканністю розуміється свобода від завдання фізичної або психічної шкоди, або фізична і психічна безпека. Позбавлення свободи та недоторканності, як показує історія, є головним способом перешкоджання

здійсненню інших прав людини (п. 1, 3) [3]

Недоторканість – це стан захищеності від будь-яких посягань ззовні. Недоторканність – поняття багатогранне. Його зміст залежить перш за все від об'єкта, щодо якого воно застосовується (людина, її гідність, свобода, житло, власність, кореспонденція і т.д.) [4, с. 9]. Зміст права на особисту недоторканність не обмежується виключно фізичною свободою; не вичерпується заборонаю свавільного позбавлення свободи. Розвиток у сфері біомедицини відкриває додаткові можливості для втручання та контролю за людським життям. У відповідності до п 2. Декларації про використання науково-технічного прогресу в інтересах миру та на благо людства 1975 р. A/RES/3384 (XXX), усі держави вживають відповідних заходів, з тим, щоб запобігти використанню досягнень науки і техніки, для обмеження або втручання в здійснення прав людини і основних свобод. У відповідності до ст. 1 Конвенції про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини 1997 р., кожній особі гарантується повага до її недоторканості та інших прав і основних свобод щодо застосування біології та медицини (ст. 5).

Зміст права на недоторканість особи розширюється разом із розвитком сучасних технологій, досягнень у сфері біомедицини, та тривалими військовими конфліктами. При наявності конституційних гарантій забезпечення права на недоторканість особи, які відповідають міжнародно-правовим стандартам, все ж виявляються істотні проблеми щодо забезпечення даного права в Україні. Як приклад, наведемо два рішення Конституційного Суду України (далі – КСУ), якими двічі визнавалися неконституційними практично ідентичні положення законодавства щодо порушення права на недоторканність недієздатної особи. Зокрема, йдеться про госпіталізацію недієздатної особи без судового рішення, яка допускалася Законом України «Про психіатричну допомогу». У Рішенні від 1 червня 2016 р. № 2-рп/2016 КСУ визначив, що «до моменту законодавчого врегулювання питання забезпечення судового контролю за госпіталізацією до психіатричного закладу недієздатної особи на прохання або за згодою її опікуна за рішенням лікаря-психіатра така госпіталізація можлива лише за рішенням суду».

У Рішенні від 20 грудня 2018 р. № 13-р/2018 КСУ відзначає, повторне запровадження правового регулювання з тим самим недоліком, чим Верховна Рада України порушила вимогу частини другої статті 8 Основного Закону, за якою закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. КСУ робить акцент на тому, що заборона на таку госпіталізацію без рішення суду існувала понад два роки, до 10 червня 2018 р., коли почав діяти Закон № 2205, який знову запровадив можливість

госпіталізації без рішення суду. КСУ наголошує на конкретних юридичних гарантіях реалізації прав людини на судовий захист, свободу та особисту недоторканність, передбачених частиною першою статті 29, частиною першою статті 55 Конституції України. Отже, на даний час КСУ вирішив проблему щодо гарантування права недієздатних осіб на недоторканність, визнавши відповідні положення законодавства неконституційними.

Прикладом істотного порушення права на недоторканість особи, які сьогодні є невирішеними, це недобровільні та насильницькі зникнення, що пов'язуються, як правило, з подіями на окупованих територіях України. В умовах збройного конфлікту підвищується ризик порушення права на недоторканість особи. Наша держава, приєдналася до Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень 2006 р. (A/RES/61/177), яка також направлена на забезпечення права на недоторканність особи. Робочий візит Робочої групи насильницьких чи недобровільних зникнень Ради ООН з прав людини (далі – РГНЗ) відбувся у червні 2018 р. на запрошення України. Робоча група високо оцінила законодавчу та інституційну базу та позитивно відзначила прийняття закону «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти». Проте, у доповіді РГНЗ, звертається увага на політизацію питання притягнення до відповідальності осіб, які причетні до насильницьких чи недобровільних зникнень та відзначається чимало проблем у цій сфері (A/HRC/42/40/Add.2).

Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини (далі – УВКПЛ) у своїх щорічних звітах відзначає порушення права на фізичну цілісність (недоторканність). У відповідності до Звіту про стан прав людини в Україні у 2015 р. [5], відзначається, що УВКПЛ продовжувала документувати випадки вбивств, викрадень, катувань і жорстокого поводження, сексуального насильства, примусової праці, вимог про викуп та вимагання грошей, скоєних збройними групами у 2015 р. У частині II Звіту відзначається порушення права на життя, свободу, безпеку та фізичну недоторканність (цілісність). Аналогічні пункти містяться й в подальших звітах: у частині III Звіту за 2016 р. [6]; частині II Звіту за 2017 р. [7]. Безумовно, право на життя, свободу, безпеку та фізичну недоторканність (цілісність) перебувають у нерозривному зв'язку, що пояснює їх розгляд в межах єдиного розділу.

Водночас, Звіт УВКПЛ за 2018 р. вже містить окрему частину яка має назву «Право на фізичну цілісність (недоторканність)» [8], чим відзначається особлива увага до порушення даного права. Даний розділ складається із кількох частин: «А» («Доступ до затриманих та місць утримання під вартою»); «В» («Довільне затримання, насильницьке зникнення та викрадення, катування та жорстоке поводження»); «С» («Ситуація щодо до конфліктних ув'язнених»).

Отже, розвиток ідеї особистої недоторканності пов'язаний з ідеєю природних прав людини, і одержавши позитивне закріплення на національному та міжнародному рівні включений в систему загально визнаних невід'ємних прав людини та становить правову основу забезпечення даного права.

Для забезпечення права на недоторканність особи, законодавство має відповідати Основному Закону та міжнародним стандартам у галузі прав людини, які вже визначають основні гарантії. Водночас, не усі проблеми у сфері забезпечення права на недоторканність особи можна вирішити на законодавчому рівні. Окреслені проблеми свідчать про необхідність удосконалення механізму забезпечення права на недоторканність особи.

Література:

1. Тодыка Ю.Н. Тодыка О.Ю. Конституционно-правовой статус человека и гражданина в Украине: монография. К. : Ин Юре, 2004. 368 с.
2. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (зі змін) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
3. Комитет по правам человека Замечание общего порядка № 35 Статья 9 (Свобода и личная неприкосновенность) (7–31 октября 2014 года). URL: <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhsrdB0H115979OVGGb%2bWPAXjdnG1mwFFfPYGIINfb%2f6T%2fOE3Tt13ZSvwwka7iWGvD2BxIJPZp477z8IJKwI9ydwPkK4nApbK4rkoLQUE9T0iRi>
4. Кутафин О.Е. Неприкосновенность в конституционном праве Российской Федерации. М: Юристъ, 2004. 407 с.
5. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights Report on the human rights situation in Ukraine 16 May to 15 August 2015. URL: http://www.un.org.ua/images/stories/HRMMU_11th_report_08.09.2015.pdf
6. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights Report on the human rights situation in Ukraine 16 May to 15 August 2016. URL: <https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/Ukraine15thReport.pdf>
7. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights Report on the human rights situation in Ukraine 16 May to 15 August 2017. URL: https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/UARepoort19th_EN.pdf
8. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights Report on the human rights situation in Ukraine 16 May to 15 August 2018. URL: https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportUkraineMay-August2018_EN.pdf

*Радченко О.І.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного і
міжнародного права факультету № 4
Харківського національного
університету внутрішніх справ*

ДО ПИТАННЯ ПРО «ПРАВИЛЬНІСТЬ» ЛІБЕРАЛЬНОЇ (ЗАХІДНОЇ) КОНЦЕПЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ

У сучасному світі права людини стали ключовим об'єктом уваги з боку світової спільноти, міжнародних організацій та урядів держав. Всі вони сходяться на думці про необхідність їх забезпечення, проте у різних куточках світи на це питання дивляться по-своєму. На такий стан справ вплинули різні чинники, починаючи з географічних і закінчуючи економічними. Уявлення різних народів світу про зміст, систему, межі, механізм забезпечення прав людини дають підстави говорити про формування трьох основних концепцій прав людини: ліберальної (вона ж концепція природних прав людини або західна), колективістської (східної або азійської) та мусульманської (або арабської). Кожна з них має свої особливості, що суттєво відрізняє їх одну від одної.

Ліберальна (або західна) концепції прав людини виходить з пріоритету природних прав особи і необхідності закріплення гарантій їх дотримання в публічному порядку і конституційних основах держави. Тільки так держава може гарантовано сприяти вільному розвитку особистості. Ця концепція визнає життя людини як найвищу соціальну цінність. Вона дає можливість особистості бути самобутньою, вільною та сміливо виражати свої погляди. Ліберальна концепція була розроблена вченими перших століть Нового часу – Г. Гроцієм, Дж. Локком, Ш. Монтеск'є, Б. Спінозою та ін. «Скільки людей, стільки і думок», тому кожний дослідник мав досить індивідуальні погляди на права людини, але при всіх особливостях цих поглядів, спільними рисами концепції є впевненість у необхідності забезпечити кожній людині можливість користуватися невід'ємними правами, такими як право на життя, особисту свободу, повну недоторканість, соціальну самореалізацію. Ліберальна концепція знайшла своє раннє втілення у Декларації незалежності США 1776 року та у французькій Декларації прав людини і громадянина 1789 року [1, с.77].

Розглядаючи наступну концепцію – колективістську, можна зазначити, що вона досить суттєво обмежує особисті права людини, адже основоположною її ідеєю є пріоритетність перед особистими інтересами – інтересів колективу, тобто

певної суспільної групи – громади, панівного класу тощо. Як показала недавня історія, приклади втілення цієї концепції на практиці виявилися досить руйнівним, адже по суті вони призводили до дискримінації окремих категорій осіб, що обумовило загальну антигуманність режимів побудованих на колективістських принципах. Також, громадяни мають нести певні обов'язки перед державною та суспільством, що дедалі більше обмежує особисту свободу. Цю концепцію досить детально розглядав Жан-Жак Руссо. Його теорія демократії ґрунтується на тезі про незалежність влади народу. Саме народ має загальну волю, неподільний суверенітет. Єдина воля можлива лише на ґрунті майнової рівності. Народ як колективна істота може бути представлений тільки загальною, а не обраними представниками. Його загальна воля виражається безпосередньо на зборах, де визначаються закони й діяльність уряду. Жан-Жак Руссо стверджував: «Якщо хтось відмовиться підкорятися загальній волі, то він буде до цього примушений всім організмом, а це означає, що його силою примусять бути вільним». Як відомо, колективістські ідеї знайшли втілення в марксизмі-ленінізмі і соціалістичному праві. Рене Давид навіть виділив окрему «сім'ю соціалістичного права», яку він характеризує таким чином: «Керівники соціалістичних країн декларують розбудову суспільства нового типу, в якому не буде держави і права. Тому єдиним джерелом соціалістичного права є революційна творчість законодавця, що втілює волю народу, керованого комуністичною партією. Засоби виробництва націоналізовані. Приватне право поступається пануванню права публічного» [2, с.78].

В основу ісламської концепції прав людини покладена релігія, адже її зміст частково відповідає Корану. Наприклад, за цією концепцією жінки дещо обмежені в правах, людина не може розпоряджатися своїми правами, адже всі її дії визначені Аллахом тощо. Для ісламської концепції є характерним поділ на сфери прав для мусульман та не мусульман. Ця концепція зазвичай поширена в країнах мусульманського світу [3, с 212].

Міжнародне право, так само як і Конституція України, для регламентації прав людини використовує саме ліберальну (західну) концепцію прав людини з усіма її перевагами й недоліками. Саме вона складає базис міжнародних стандартів прав людини і саме на неї орієнтуються міжнародні урядові й неурядові організації при під час аналізу стану дотримання прав людини в тій або іншій державі, таким чином опосередковано, можливо навіть несвідомо, визначаючи її виключність і «правильність». Проте виникає цілком логічне питання: чи повинні європейці мати монополію на «правильний» погляд на права людини, а відтак, наполягати на «правильності» свого бачення прав людини й у якійсь мірі навіть нав'язувати його іншим державам чи регіонам світу, вимагати,

аби його було покладено (як це наразі і є) в основу міжнародного права прав людини?

Очевидним залишається той факт, що кожна з вищезгаданих концепцій має свої переваги й вади.

Західна концепція прав людини віддає беззаперечну перевагу індивідуальній свободі людини, інколи нехтуючи інтересами суспільства. Надзвичайно широке розуміння свободи в окремих сферах нашого життя, наприклад родинно-побутовій, призводить до конфлікту між, наприклад, ЛГБТ-спільнотами та іншою частиною суспільства з більш традиційними поглядами на сімейні відносини. Більше того, поступова легалізація у західному світі одностатевих відносин та шлюбів створює певні ризики для держави, зокрема у демографічній сфері, культурно-духовній та навіть соціально-економічній (через потенційне скорочення народжуваності та відповідне погіршення ситуації з відновленням місцевих трудових ресурсів).

У колективістській (східній або азійській) концепції прав людини, як зазначалося вище, наголос зроблено на інтересах колективу, тобто суспільства. Ще однією її відмінною рисою є пріоритет обов'язків людини перед державою та суспільством над її індивідуальними правами, що свідчить про домінантне становище саме держави у трикутнику «людина-суспільство-держава». Переважання інтересів останніх двох над приватними нівелює особисту свободу і ставить людини у жорстку, фактично безальтернативну залежність від держави. Це, у свою чергу, не дозволяє традиційному східному суспільству трансформуватися у повноцінне громадянське, на кшталт суспільств у європейських країнах. Врешті-решт, це добре для самої держави, але водночас суттєво пригнічує особисту ініціативу та свободу людини. Проте, такий підхід до сприйняття цінності прав і свобод дозволило східним державам здобути досить вагому стабільність суспільно-політичного ладу, підвищити керованість державою та посилити захист держави від зовнішніх ворогів.

Нарешті, ісламська концепція прав людини, як наголошувалося вище, надзвичайно міцно прив'язана до релігійних догм, що, цілком природньо, не завжди найкращим чином відбивається на змісті і межах особистої свободи людини в цих суспільствах, захищеності особистого життя людини від втручання в нього офіційної (державної) церкви. Особливо відчутно такий підхід проявляється у регламентації сфери шлюбно-сімейних та цивільно-правових відносин. Загальновідомо, що у ісламському праві (шаріаті) акцент зроблено на правах і інтересах чоловіків, які домінують абсолютно в усіх сферах суспільного життя. Жінки ж у цій ситуації майже суцільно обтяжені обов'язками. Виходячи з фундаментальних положень сучасної ліберальної концепції прав людини, яка,

зокрема передбачає суворе дотримання прав жінок та їхню рівність із правами чоловіків, що випливає з базового конституційного принципу гендерної рівності. Крім того, ісламська концепція досить своєрідно підходить до розв'язання питання щодо встановлення покарань за злочини, зокрема, визнаючи можливість застосування смертної кари як вищої міри покарання. У такий спосіб нівелюється ключовий імператив західної (європейської) концепції прав людини, який має абсолютний характер – гарантування за будь-яких обставин особі права на життя. З іншого боку, такі суворі, а подекуди жорстокі й негуманні з точки зору європейця, погляди мусульманського світу на права, свободи, обов'язки та відповідальність людини, їх розподіл і співвідношення дозволили мусульманським суспільствам вижити в суворих кліматичних, а також складних геополітичних, військових та соціально-економічних умовах.

Враховуючи вищезазначені обставини, вважаємо недоцільною по суті наявну нині ідеалізацію західної концепції прав людини. Абсолютна уніфікація підходів до розуміння змісту і меж прав і свобод людини та її, за великим рахунком, добровільно-примусове поширення в усіх куточках світу через механізм прийняття Організацією Об'єднаних Націй відповідних конвенцій, якими визначаються міжнародні стандарти у сфері прав людини, цілком природно входить у певний дисонанс з уявленнями, традиціями, спадщиною азійських країн, країн мусульманського світу та інших держав, які наразі не сприйняли західну концепцію прав людини. Наслідком цього є намагання згаданих країн протистояти, інколи навіть за допомогою сили, нав'язуванню західної моделі розуміння змісту і меж прав і свобод людини шляхом порушення, ігнорування або часткового застосування положень відповідних конвенцій Організації Об'єднаних Націй.

Найбільш логічним, з нашої точки зору, кроком у напрямку зняття або принаймні мінімізації рівня несприйняття окремими країнами і регіонами світу наразі імплементованої у міжнародне право ліберальної концепції прав людини мала б стати суттєва реновація міжнародно-правової бази, що встановлює універсальні (загальносвітові) стандарти у сфері прав людини. Внесення змін і доповнень до чинних нині конвенцій у цій царині повинно враховувати відповідні регіональні, історичні, соціокультурні, етнонаціональні, ментальні та інші особливості різних країн і регіонів світу, а відтак вони мають обов'язково включати деякі положення колективістської та ісламської концепцій прав людини.

Література:

1. Крегул Ю. І. Права і свободи людини: Навч. посіб. для студентів вузів /

Крегул Ю. І., Ладиченко В. В., Орленко О. І. К.: Книга, 2004. 288 с.

2. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности. М.: Междунар. отношения, 1996. 400 с.

3. Ісламські традиції права: Монографія. Одеса: Юр. література, 2006. 296 с.

*Мудриєвська Л.М.,
кандидат філософських наук,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії держави і права,
конституційного права та державного управління
Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара*

СУТНІСТЬ СУБ'ЄКТИВНИХ ПРАВ ІНДИВІДА ТА ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ Ф. В. ТАРАНОВСЬКОГО

Питання про природу та міри відповідальності за порушення норми права завжди знаходився в центрі обговорення вченими-юристами, істориками і теоретиками права. Актуальність цієї тематики ніколи не потьмяніє з огляду на те, що поряд з розвитком суспільних відносин змінюється і ставлення до жорсткості покарання за порушення права. Чим демократичніше суспільство, тим гуманніше воно відноситься до правопорушника.

Сучасні підходи до реалізації юридичної відповідальності свідчать про зменшення жорсткості покарання, переведення деяких діянь з рангу кримінальних до адміністративних, намагання виправити правопорушника, надання можливості усвідомлення особою протизаконності визначеного діяння. Питання юридичної відповідальності безпосередньо пов'язано з гарантуванням і захистом державою прав і свобод людини, тому що є необхідним не тільки механізм реалізації того чи іншого права чи свободи, а й розуміння кожного, що за порушення права наступає відповідальність.

Для того, щоб зрозуміти формування сучасного ставлення до правопорушення та юридичної відповідальності, необхідно звертатися до праць теоретиків права кінця ХІХ – початку ХХ століття, бо саме вони сприяли такому ставленню до проблеми юридичної відповідальності.

Відомий історик права Ф.В. Тарановський, прихильник позитивістського підходу до розуміння і дослідження сутності права, у своєму підручнику «Енциклопедія права», виданому в Юр'єві в 1917 році, а потім в Берліні в 1922 році, відзначав, «що культурний розвиток суспільства висуває принцип абсолютної цінності людської особистості, визнання якого сумісно тільки з закономірною покорою індивіда державній владі і з обов'язковою правомірністю у проявах останньої» [1, с.518]. Тобто, правомірність поведінки обов'язкова з обох боків – індивіда і держави.

Правознавець зауважував, що в приватному праві і публічному праві здійснення права проходить по-різному. Нам би хотілось зупинитися на публічній сфері. В публічному праві, на думку Ф.В.Тарановського, можна виділити суб'єктивні права держави по відношенню до підвладних, і суб'єктивні права приватних осіб по відношенню до держави та її органам. До першого виду відносяться, наприклад, право держави збирати податки, притягувати злочинців до відповідальності, вимагати відбування військової обов'язку. До другого виду відносяться права на участь у владі, наприклад, виборчі права, і права на свободу від впливу і втручання влади, наприклад, право вільного пересування, свободи віросповідання, права так званої політичної і громадянської свободи. Тому можна назвати перший вид суб'єктивних публічних прав правами володарювання, другий – правами свободи. Всі права володарювання містять в собі обов'язок їх виконання. Суб'єктивні публічні права приватних осіб по відношенню до держави та її органів, чи так звані права свободи, надаються їх суб'єктам в вільне розпорядження як приватні суб'єктивні права. По іншому складаються справи з правами політичної свободи, тобто, права на участь у владі. Надання їх у вільне розпорядження сторін виходить не з їх сутності та властивостей їх кінцевої мети, а з умов їх історичного походження. По суті своїй і за своєю метою вони характеризуються таким же привнесенням в них моменту обов'язкового виконання, як і суб'єктивні публічні права держави та її органів, тому що права на участь влади є права володарювання [1, с.266-267].

Теоретик також розглянув природу юридичної відповідальності, як наслідка порушення цієї правомірності поведінки держави і суб'єкта, зауваживши при цьому, що в кожній галузі права є свої особливості. Але найбільш він виділив кримінальну юридичну відповідальність, для настання якої дуже важливим є мотив діяння: «Якщо від виконання юридичного обов'язку ми перейдемо до випадків його невиконання, то побачимо, що тут мотив враховується правом в дуже значній мірі. ... Кримінальне право, приймаючи до уваги мотив, враховує цим шляхом напругу злісної волі злочинця і ступінь протисуспільності (антисоціальності) його загального душевного настрою, ... ніде і ніколи

покарання не слід механічно за злочинним діянням, що враховується з однієї лише зовнішньої сторони. Зі сказаного видно, що байдужість мотиву в праві має не безумовне, але відносне значення. В одних випадках право не приймає до уваги мотив, в інших, навпаки, враховує його» [1, с.72].

Розглядаючи природу злочину, Ф.В. Тарановський зауважував, що межа між цивільними правопорушеннями і кримінальними рухається залежно від історичної епохи. Так колись невинуватий боржник карався позбавленням волі в буцегарні, сучасне ж право визнає невиконання боргу виключно цивільним правопорушенням. Тільки взагалі можна визначити, що межа між цивільними та кримінальними правопорушеннями проводиться з міркувань доцільності і в залежності від росту і стану культури у визначеному суспільстві. Доцільність вимушує визнати кримінальний характер за тими правопорушеннями, які представляються найбільш небезпечними для суспільства, і в скоєнні яких проявляється найбільш злісна і небезпечна для правопорядку воля. Виходячи з сучасних наукових підходів до визначення предмету публічного і приватного права, не можна погодитися з правознавцем в тому положенні, що кримінальне покарання потрібно відносити до сфери дії публічного права, внаслідок того, що накладає покарання саме держава і вона ж встановлює судове переслідування злочинця. Але є й виключення з цього правила, коли переслідування носить приватний характер, наприклад, образа честі.

Метою покарання є не тільки вплив на представників суспільства, але, в першу чергу, і на самого злочинця для запобігання подальших злочинів. Раніше ця мета досягалася механічним способом шляхом ізув'ячення злочинця, позбавляючи його можливості активної діяльності, або шляхом позиттєвого ув'язнення, чи шляхом посиленого використання смертної кари. Новітній час відрізняється тим, що проявляється намагання визначити метою покарання виправлення злочинця. Саме на це направлена діяльність новітньої каральної системи.

Ф. В. Тарановський вважав, що для створення дієвої системи покарання необхідно враховувати не тільки недоліки і збочення моральної свідомості злочинця, але і зовнішні фактори, як то, соціальні і економічні. Злидні, соціальне пригнічення, невігластво – умови, які породжують злочинність, і з ними не може впоратися окремий індивід, який перебуває в цих умовах. Виправлення цих недоліків соціального і економічного стану в країні можуть допомогти запобігти злочинів і правопорушень [2, с.18].

Правознавець відзначав таке положення, коли невідповідність законодавчих визначень соціальній дійсності не може служити підставою до того, щоб ігнорувати постанови закону при вивченні епохи або, що ще гірше, зовсім про них

замовчувати. Така невідповідність у більшій чи меншій мірі властива всім абсолютним правлінням. Дотримання власних законів виявляється для державного абсолютизму психологічно і політично неможливим. Абсолютні правління різняться між собою тільки за ступенем ухилення в них державної влади від правових принципів і законодавчих визначень, які вона сама ж визнає і встановлює.

Таким чином, виявляється, що при зіткненні з інтересами приватної особи державна влада підпорядковується загальній цивільно-правовій нормі, розмежовує інтереси приватних осіб. Таке уподібнення держави в цивільно-правовому обороті приватній особі знаменує собою принципове визнання державною владою непорушності цивільного права і недоторканості приватної власності, що лежить в його основі.

Тож, необхідно визначити, що в своїх працях Ф.В. Тарановський в загальних рисах розглянув природу юридичної відповідальності, її видів та особливостей як в хронологічному, так і в теоретичному плані.

Література:

1. Тарановский Ф.В. Энциклопедия права. Юрьев, 1917.
2. Тарановский Ф.В. Элементы основных законов в Уложении царя Алексея Михайловича. Харбин, 1928.

Мороз С.П.,

*Кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри історії та
теорії держави і права
Університету митної справи
та фінансів*

ПОНЯТІЙНА ОСНОВА ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ СУСПІЛЬСТВА

Правова система сприймається як сукупність взаємопов'язаних між собою системи права та засобів їх застосування і реалізації. Тобто, правова система є своєрідним напрямом формування системи норм та визначення засобів застосування з погляду суспільної необхідності, ефективності тощо. Водночас, правова система сприймається як синонім системи права. Сенс проблеми пов'язаний із наявною розмитістю її понятійної основи, що сприяє теоретико-методологічному розмаїттю, та невизначеності практичного застосування. Наявну

прогалину ми намагатимемося подолати, звернувши увагу насамперед на те, що є правова система, феноменальність яка не тотожна системі права.

Правова система виявила власну необхідність (1) в міру пізнання суспільного буття, його юридичних аспектів, за умови кризи й відходу від методології позитивізму (*юридичного нормативізму*). Однією з ознак позитивістського підходу є домінування монологічних форм знання, які вважалися істинними. Монологічність допускала наявність авторитетів, позиції яких були безпомилковими, правильними, за якими відбувається практика застосування. Відхилення від авторитетного знання сприймалося як порушення, отже потребувало приведення практики до належного стану. Відхилення є допустимі й недопустимі. Наукові знання формуються як необхідна умова застосовної практики, вони завжди попереду. Якщо сенсом наукових знань є лише обґрунтування наявної практики, останні втрачають власне значення, адже у такому знанні немає особливої потреби. Необхідні знання можна набути безпосередньо на практиці. Істинність супроводжується інфляційністю наукового знання, яка в межах романо-германської правової системи створює правову невизначеність застосовної практики; (2) в міру мінімізації ролі методології позитивізму на користь іншим методологічним підходам. Зміна методології означає зміну всієї системи знання. Як ми вже здогадалися, будь-яка кардинальна зміна (*реформа*), супроводжується питанням необхідності таких кардинальних змін. Зміни виявляють необхідність у міру втрати власного функціонального призначення. Позиція, що правові явища здатні існувати поза сферою норми – визначальним елементом системи права, могла відбутися за умов, коли повсякденна утилітарна практика у сфері юриспруденції демонструє очевидний розрив із науковими знаннями.

Передумови, що визначили і визначають правову систему: 1) зміни (*раціоналізація*) поглядів на генезис і зміст правових явищ у руслі методологічного оновлення; 2) відмова від позиції, що всі правові явища є похідними від норми. Припущення, що норма є правом але право не зводиться до норми, отже норма не може собою втілювати все право, можна вважати відправним у необхідності розширення уявлень правового начала.

Як ми з'ясували, феномен правової системи пов'язаний з відходом від виключно нормативного бачення чи виміру правового буття. Останнє не означає, що норма нівелюється, вона – не абсолютизується. Норма не існує сама по собі як суспільне явище, має цілком конкретне функціональне призначення. У дихотомії людина-норма першість відводиться людині, яка, відносно норми, є вихідним началом. У позитивістському розумінні, наука оперує лише тими фактами, що мають матеріальну субстанцію. Матеріальну субстанцію права становила саме

норма. Інші факти: як виникає ідея конкретної норми, хто її ініціює, як вона проектується тощо, не бралися до уваги. Адже будь-яка норма має антропологічний вимір, як і решта правових явищ. Ця особливість у межах позитивістського підходу свідомо вилучалася зі сфери наукового дослідження. Людина у системі нормативної регламентації виступала ймовірніше як об'єкт впливу.

Правова система, на відміну від системи права, акцентує увагу на людському факторі, як такому, що визначає природу норми. Тобто правова система – це взаємодія суб'єктів суспільних відносин, у межах яких, з огляду на активність самих суб'єктів, виникає необхідність правової регламентації (*правові відносини*). Антропологічний вимір правових відносин є основоположним у розумінні правового буття. Суб'єкт права – носій позитивної або негативної соціальної активності, тісно пов'язаний з питанням, як він сам сприймає право, усвідомлює правове начало.

Правосвідомість розглядається деякими дослідниками як окремий визначальний елемент правової системи. Але правосвідомість не може існувати й не існує поза суб'єктом права. Адже саме правосвідомість визначає якість суб'єкта й тим самим надає йому і його діяльності статус головного компонента. Отже, вихідним елементом правової системи виступає не просто людина а людина як суб'єкт права, здатна усвідомлювати себе користувачем права, носієм прав і обов'язків, тим самим актуалізує проблему правосвідомості, у контексті якої людина здатна усвідомлювати себе користувачем права, розуміти свої права, обов'язки. Можна припустити, що характер правосвідомості (*індивідуальна, професійна, групова, регіональна тощо*) є відправною у моделюванні права та його начал. Дане припущення, на наш погляд, ускладнює проблему ідентифікації правової системи у руслі антропологічного виміру. Ускладнення пов'язане з тим, як більшість розуміє право, правове начало.

Вітчизняна юридична наука, з огляду практики, традиційно базується на позитивістських підходах, сприймаючи право як систему норм, що у своїй упорядкованості створюють модель належного порядку, додержання якого суб'єктами права можна вважати моментом реалізації самого права. У цій конструкції право виступає як наявні норми, що виконують функцію регулятора. Факти тотального порушення суб'єктами права чинних норм, створюють ситуацію невизначеності: чи маємо справу з порушенням, наслідком якого є відповідальність, чи норма втратила функцію регулятора. Ігнорування, отже порушення, норми суб'єктом може свідчити, що норма втратила антропологічний вимір, перетворившись у соціальне гальмо. Позитивістський підхід не дає відповіді про вихідді з ситуації, коли відхилення від норми в процесі застосовної

практики є тотальними. Законодавець вдається до зміни, заміни, відміни норм, але не завжди враховується системний підхід таких корекцій. Тобто за умови, коли норми у своїй системі виконують роль регулятора, право діє. Порухення таких умов з ознаками тотальності, спричиняє відмову від нормативної поведінки. Право не діє. Вітчизняна практика саме зіткнулася з проблемою що таке право в умовах тотального порушення його норм. Адже норма, як ми з'ясували, є відображенням права. Звернення до правосвідомості громадян лише зафіксує наявну розбіжність щодо правового начала.

Правова система на відміну від системи права базується на відповідній правосвідомості суб'єктів права. При цьому суб'єкт права не виступає абстрактним пасивним користувачем, а є діяльнісно-активною особою, відповідно правосвідомості. Тобто людина як суб'єкт права, її правосвідомість є такими, що визначають систему права. Належність, з урахуванням нормативного аспекта права, полягає не тільки в процедурі прийняття норми, але відповідальності у процесі нормотворення, врахування антропологічної, соціальної природи людського буття. Що, на наш погляд, є найскладнішим у діяльності спеціально уповноважених осіб.

Особливістю вітчизняної правосвідомості є домінування утилітаристського сприйняття права. Права людини сприймаються переважно як абсолютна свобода дій, з одного боку, а з іншого – як наполягання належного виконання оточуючими своїх обов'язків відносно власних прав. Досить поширеним стає явище, яке можна визначити, як зловживання правами, правом.

Плюралізм методологій не є панацеєю пошуку правової аксіоми, а, ймовірно, прискорив методологічний хаос, який у межах суспільного цілого обмежується презентацією різних поглядів, істин. Традиційність, що має достатній науковий ресурс минулого і виступає, більш менш, зрозумілим, надійним світоглядним підґрунтям. Про яку саме традиційність йдеться? Традиція позитивізму, відповідно до якого, належним чином прийнята норма і є тим, із чого починається право. Питання – звідки береться норма, які чинники визначають її природу, залишається за лаштунками. Адже належним чином прийнята норма, хоч і містить певний аспект несправедливості, не є підставою її неправильності. Позитивізм виходить з того, що прийнята норма, є чинною, з неї починається право. Суспільне життя неперервне, а норма є виявом самого життя. Коли у суспільстві є певне усвідомлення несправедливого характеру чинних норм, останнє не означає, що право (*норма*) несправедливе. Ми схильні говорити про несправедливість самої норми, конкретно взятої, з приводу якої виникає й ведеться дискусія, в її зміні, відміні тощо. Отже, правова система включає в себе не лише діяльність суб'єкта права в межах його правосвідомості, а також

діяльність уповноважених осіб, що забезпечують нормативність права. При цьому люди діють керуючись правом, а не власними інтересами. Діяльність, що має ознаки правової, передбачає дотримання правил спеціально-уповноважених осіб у процесі діяльності зі зміни, відміни чи введення нової норми. Виникає запитання – в цей момент якими нормами вони керуються, якщо предмет їх діяльності пов'язаний саме з відміною, зміною, введенням нової норми. Це питання – одне з ключових у правовій проблематиці, нерозв'язане у вітчизняній юриспруденції.

Діяти за правом – означає діяти правильно. Нормотворча діяльність здійснюється за правилами, що асоціюється з правом. Але правила не тотожні праву. Правила можуть бути не правовими. Від цього вони не перестають бути правилами. Ми вже розуміємо, що записати визначення права, узаконити його нормою не означає, що право є саме таким. Наприклад, норма, яка визначає що держава є правовою. Насправді ми можемо мати зовсім іншу модель поведінки, відповідно до якої, дійсність і реальність розходяться. Що це означає? *По-перше*, норма застаріла й не відповідає дійсності, отже потребує або зміни або відміни. У цьому аспекті йдеться про законодавчу діяльність, направлену на подолання її неефективності; *по-друге*, дійсність необхідно налаштувати під норму. Тобто спонукати учасників правового життя діяти в межах норми. Як правило, і перше, і друге з правом не мають нічого спільного. Адже належна діяльність не означає діяльність правову (*не плутати з юридичною*), тобто таку, що відповідає праву. Чи можна діяти по-іншому. Скептики зауважать, що в нашому суспільстві можна лише діяти саме так, по-іншому неможливо. У цьому і прихована певна відповідь на запитання – що означає діяти так, а не інакше. Вітчизняна практика супроводжується неоднозначністю розуміння права, тому часто-густо право підміняється законом. Додержання права вважай чітким додержанням закону. Саме тому часто можна спостерігати у ЗМІ спроби притягнути до відповідальності уповноважених осіб за корупцію, яка супроводжується інколи комічним дійством, сенс якого в тому, що всі учасники намагаються дотримуватися закону в тому числі й процесуального, але кожен вкладає в додержання чинної норми свій зміст, що межує, як ми раніше зауважили, зі зловживанням правом.

Зміст права, як уже зазначалося, не можна визначити нормативно, хоча саме ця спроба могла вплинути на пошук оптимальної аксіоматичної основи у руслі онтологічного пізнання. Тобто право не є таким, як його розуміли в минулому. Право не можна вивести як ідеальну категорію з певним змістом – дійсність теж виявляється іншою. Тому не залишається нічого іншого як споглядати дійсність, вивчати, тим самим наближатися до розуміння права. Ми вже усвідомили, що право не можна запозичити, адже не можна запозичити свідомість.

У підсумку правова система являє собою показник дії (*функціонального призначення*) системи права на основі критеріїв, таких як: правовий стандарт, імплементація або правові запозичення, правова доктрина. Правова система виявила власну необхідність на основі міждержавного чи міждержавних порівнянь правових явищ, як необхідна складова оцінки національної системи права.

Узагальнимо: **правова система суспільства** – *цілісна структурно організована за допомогою юридичних норм стійка взаємодія суб'єктів права, що забезпечує досягнення належного правопорядку.*

Кобрин В.С.,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного права
Львівського національного університету
імені Івана Франка*

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ВІРОСПОВІДАННЯ В УМОВАХ ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Питання прав людини, їх реалізації, охорони та захисту безперестанно перетинаються із проблемою обмеження таких прав, та меж в яких таке обмеження є допустимим. Одним із фундаментальних прав людини є право на свободу віросповідання. Згідно з положень Загальної декларації прав людини 1948 року: «Кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання і свободу сповідувати свою релігію або переконання як одноособово, так і разом з іншими, прилюдним або приватним порядком в ученні, богослужінні і виконанні релігійних та ритуальних обрядів» [1].

У статті 9 Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод зазначається, що: «Кожен має право на свободу думки, совісті та релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання, а також свободу сповідувати свою релігію або переконання під час богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів як одноособово, так і спільно з іншими, як прилюдно, так і приватно» [2]. Схожі формулювання знаходимо також і у інших міжнародних

актах з прав людини: Міжнародному пакті про громадянські й політичні права 1966 року, Декларації про ліквідацію всіх форм нетерпимості і дискримінації на підставі релігії чи переконань 1981 року, Хартії Європейського Союзу про основні права 2000 року тощо [3].

Конституція України в статті 35 закріплює, що: «Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова» [4].

Якщо вести мову про обмеження права на свободу віросповідання, то відповідні норми теж містяться у наведених вище актах. Так, стаття 29 Загальної декларації прав людини визначає, що : «При здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві» [1].

Частина 2 статті 9 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод встановлює, що: «Свобода сповідувати свою релігію або переконання підлягає лише таким обмеженням, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах громадської безпеки, для охорони публічного порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб» [2].

У свою чергу, згідно з практикою ЄСПЛ, Суд надає державам-учасницям Конвенції певну свободу розсуду при прийнятті рішення про те, чи потрібне втручання, та, якщо так, то до якого ступеню. Ця свобода розсуду йде пліч-о-пліч з європейським контролем та поширюється як на законодавство, так і на рішення, в яких воно застосовується. Завдання Суду полягає в тому, щоб визначити, чи були заходи, прийняті на національному рівні, в принципі виправдані та пропорційні. Також слід спиратися на справедливий баланс, який необхідно встановити між конкуруючими інтересами окремого індивіда та суспільства в цілому; при цьому в будь-якому разі береться до уваги свобода розсуду, якою користується держава [5, с.72].

У Декларації про ліквідацію всіх форм нетерпимості і дискримінації на підставі релігії чи переконань 1981 року зазначено, що : «Свобода сповідувати релігію або виражати переконання підлягає лише таким обмеженням, встановленим законом і необхідним для охорони громадської безпеки, порядку, здоров'я і моралі, рівноцінно як і основних прав та свобод інших осіб» [6].

Дуже схоже за змістом формулювання знаходимо і у тексті Конституції України. Так частина 2 статті 35 зазначає, що: «Здійснення права на свободу світогляду і віросповідання може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей» [4]. На розвиток положень Конституції України в Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації» зазначено, що: «Здійснення свободи сповідувати релігію або переконання підлягає лише тим обмеженням, які необхідні для охорони громадської безпеки та порядку, життя, здоров'я і моралі, а також прав і свобод інших громадян, встановлені законом і відповідають міжнародним зобов'язанням України» [7].

Попередній аналіз вищезазначених положень засвідчує абсолютно нормальну, та таку, яка відповідає міжнародним та європейським стандартам, модель державно-релігійних відносин та обмежень права на свободу віросповідання. Разом з тим, на сучасному етапі свого розвитку, Українська держава стикається із новітніми загрозами гібридного характеру, пов'язаними в тому числі із діяльністю окремих релігійних організацій. Така діяльність наносить серйозну шкоду національній безпеці України та є її суттєвою загрозою. Відповідно до положень Закону України «Про національну безпеку України», загрози національній безпеці України – це явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України [8].

Загрозами і викликами національним інтересам України у релігійному середовищі держави є: 1) діяльність Української православної церкви Московського патріархату, яка фактично підтримала окупацію й анексію Криму Російською Федерацією; 2) діяльність Всеукраїнського духовного управління мусульман «Єднання», яке тяжіє до Центрального духовного управління мусульман Росії, а свою мету вбачає у відновленні духовної єдності між Росією та Україною; 3) діяльність Української правовірної греко-католицької церкви, очолюваної депортованим католицьким священником А. Догналом. Незважаючи на свою малочисельність, «догналіти» демонструють високу активність, яка має чітке антиукраїнське спрямування; 4) протиправні прояви діяльності релігійних організацій неокультського спрямування, що становлять небезпеку для держави, суспільства та окремих громадян [9, с. 112-113]. Наприклад, діяльність сатаністських об'єднань, релігійних організацій, які пропагують самогубство тощо.

Серед наведених загроз найбільшу шкоду завдає діяльність Української православної церкви Московського патріархату, яка провадить свою діяльність на

всій території України, включаючи анексовані та окуповані території. Дуже часто, діяльність представників цієї релігійної організації носить явно «антиукраїнський» характер у виді закликів до повалення конституційного ладу та порушення територіальної цілісності України. З останніх прикладів, можна навести ситуацію з висвяченням «єпископом Бахчисарайським» такого собі Каллініка Чернишева, котрий відверто виступає проти територіальної цілісності України, підтримує анексію Криму та так званих «ополченців» на Донбасі [10].

Також, представники зазначеної релігійної організації тісно співпрацювали з партіями «Руський блок» та «Руська єдність», які українськими судами були заборонені як політичні партії, через свої антидержавницькі дії, що спричинили до втрати частини території України [11].

Зважаючи на вищенаведені приклади переконані у необхідності зміни конституційного та законодавчого регулювання обмеження права на свободу віросповідання. Оскільки за своєю правовою природою релігійна організація є різновидом об'єднання громадян, потрібно чітко розуміти, що діяльність такого об'єднання може нести потенційні і реальні загрози національній безпеці України. З огляду на це, частину другу статтю 35 Конституції України потрібно змінити виклавши у редакції, що: «Здійснення права на свободу світогляду і віросповідання може бути обмежене законом лише в інтересах національної безпеки, охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей.

В свою чергу статтю 37 Конституції України змінити у редакції, що : «Утворення і діяльність політичних партій, громадських та релігійних організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її національної безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються».

У відповідності до запропонованих змін до Конституції України прийняти новий закон «Про свободу совісті та державно-релігійні відносини» та привести його у відповідність із положеннями Закону України «Про національну безпеку України».

Література:

1. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/995_015

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Прийнятий 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/995_043

4. Конституція України : Конституція, Закон від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами).

5. Збірник витягів з рішень Європейського суду з прав людини, рекомендованих для вивчення при підготовці до письмового анонімного тестування у межах іспиту для кваліфікаційного оцінювання суддів на відповідність займаній посаді. 2018. 89 с.

6. Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості і дискримінації на підставі релігії чи переконань від 25 листопада 1981 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_284

7. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23.04.1991 р. № 987-ХІІ. Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 25. Ст. 283.

8. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 31. Ст. 241.

9. Масовець В. П. Особливості функціонування механізмів забезпечення релігійної безпеки України в умовах гібридної війни. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 14. С. 111-115.

10. Киевский Синод епископом в Крым назначил героя-ополченца. URL : https://diak-kuraev.livejournal.com/1103972.html?fbclid=IwAR05Jb3fj16YU_x4DayPJNPGP1fZyC-5xpS7Tt3wUQXOQna8f_0TuvHEweLA

11. Постанова Окружного адміністративного суду міста Києва від 13.05.2014 р. у справі № 826/4717/14. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/38722605>; Постанова Окружного адміністративного суду міста Києва від 30.04.2014 р. у справі № 826/4716/14. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/38550801>

Загоруй Л. М.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових
дисциплін*

*Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*

ПРАВНИЧА ДОПОМОГА В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Реформування цивільного процесуального законодавства свідчить про прагнення держави привести його у відповідність до міжнародних стандартів щодо підвищення ефективності судочинства та довіри до справедливого правосуддя. Одним із напрямів цього розвитку є інститут професійної правничої допомоги. З цією метою у 2016 році Конституція України була доповнена статтею 131-2 в якій закріплено, що «... виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення» [1]. З урахуванням такого підходу у 2017 році були внесені зміни до ЦПК України відповідно до питань надання професійної правничої допомоги виключно адвокатами, крім випадків, встановлених законом (ст. 15 ЦПК України). Отже запроваджено адвокатську монополію, про яку вже багато написано за останні декілька років, в цивільно-правовій сфері щодо надання правничої допомоги як фізичним, так і юридичним особам. Так, в ч. 3 ст. 58 ЦПК України вказується, що юридична особа бере участь у справі через свого керівника або члена виконавчого органу, уповноваженого діяти від її імені відповідно до закону, статуту, положення (самопредставництво юридичної особи), або через представника. Таким чином, з 2017 року скасовано право юридичної особи представляти себе через свого юрисконсульта як це передбачалося в попередній редакції ЦПК України (ч. 3 ст. 38). За логікою законодавця юридична особа, у разі потреби бути позивачем або відповідачем в суді, зобов'язана звертатися до послуг адвоката, якщо у справі не може прийняти участь її керівник або член виконавчого органу. В цілому для юридичної особи це не тільки додаткові витрати (оплата послуг адвоката за наявності штатного юрисконсульта), але й ускладнення доступу до правосуддя з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав та інтересів. На нашу думку такий підхід є недостатньо обґрунтованим. Ми солідаризуємося з науковцями, які вважають, що «... удосконалення сфери надання правової допомоги не має призвести до звуження інституту представництва як такого та особистої участі

юридичних осіб у судових справах» [2].

Водночас слід зазначити, що юридичне (професійне) обслуговування органів виконавчої влади, підприємств державного господарського об'єднання покладено на юридичні служби. На підприємстві функції юридичної служби може виконувати юрисконсульт відповідної категорії. Діяльність юридичної служби регламентована Загальним положенням про юридичну службу міністерств, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації, затвердженим постановою КМ України № 1040 від 26.11.2008 р. Одним із основних завдань юридичної служби (п. 4 Загального положення) є представництво інтересів органу виконавчої влади, підприємства в судах [3]. Юрисконсульт «... це юрист, що є постійним консультантом при якій-небудь установі з практичних питань права і захисником інтересів цієї установи в юридичних організаціях (абрітраж, суд і т.ін.)» [4]. Отже, немає підстав усувати юрисконсульта від представницької діяльності юридичної особи, оскільки він має юридичну освіту і може фахово виконувати свою роботу.

Міжнародний досвід щодо інституту процесуального представництва юридичної особи є різноманітним, але право представляти юридичну особу юрисконсультом закріплено в процесуальних кодексах багатьох країн. Так, процесуальне представництво юридичної особи на підставі довіреності може здійснювати юрисконсульти або інші працівники з юридичною освітою у відомстві, підприємстві, юридичній особі та індивідуального підприємця (ст. 32 ЦПК Болгарії) [5]. Аналогічний підхід збережено в правовому регулюванні представництва в цивільному процесі Угорщини (глава 5, §§ 66-74 ЦПК). Процесуальне представництво може виконувати і адвокат, і юрисконсульт (юридичний референт, який володіє правовим становищем адвоката) підприємства у тих справах, по яких він або підприємство уповноважуються на представництво окремим нормативним актом та інші особи вказані в діючому законодавстві. Якщо юридична особа не має законного представника, то суд призначає їй офіційного представника. У справах, підвідомчих цивільному судочинству, представництво адвокатом не є обов'язковим [6]. Аналогічний підхід дотримано у цивільному процесі Румунії. Зокрема, представництво юридичних осіб здійснюють їх керівні органи (управління), які можуть доручити ведення справ у суді іншим особам, як правило, юрисконсультам юридичних відділів таких осіб, які пов'язані з ними трудовим договором. В цивільному процесуальному кодексі Республіки Польщі (статті 86-97 ЦПК) представниками юридичних осіб можуть бути юрисконсульт, який діє на підставі довіреності, чи інший уповноважений працівник такої особи [7]. Загалом перелік осіб в польському процесуальному законодавстві, які можуть бути представниками,

досить широкий.

У порівнянні з вищезазначеним в цивільному процесуальному кодексі ФРН (підпункт 3 § 78) суб'єкти публічного права (відомства у справах молоді, пенсійного страхування, інші корпорації, установи та фонди тощо) не зобов'язані представлятися в суді через адвоката [8].

Враховуючи міжнародний досвід та власні правові традиції, на нашу думку, є всі підстави залишити у сфері цивільно-правового представництва юридичних осіб право юрисконсультів захищати права та інтереси останніх. Вагомим аргументом на підтримку вказаної пропозиції можна розглядати проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії)» № 1013 від 29.08.2019 р., який спрямований на скасування адвокатської монополії в представницьких відносинах, зокрема пропонується залишити виключне право адвоката здійснювати захист особи тільки від кримінального обвинувачення [9].

Таким чином, з урахуванням зазначеного пропонуємо внести до ЦПК України такі зміни:

1. Статтю 15 викласти в такій редакції:

«Стаття 15. Правнича допомога

1. Учасники справи мають право користуватися правничою допомогою.

2. Представництво у суді як вид правничої допомоги здійснюється адвокатом або іншими фахівцями в галузі права, крім випадків, встановлених законом.

3. Безоплатна правнича допомога надається в порядку, встановленому законом, що регулює надання безоплатної правничої допомоги»;

2. Статтю 60 викласти в такій редакції:

«Стаття. 60. Особи, які можуть бути представниками

1. Представником у суді може бути адвокат, законний представник або особа, яка досягла вісімнадцяти років, має цивільну процесуальну дієздатність, за винятком осіб, визначених у статті 61 цього Кодексу.

2. Органи або інших осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах малолітніх чи неповнолітніх осіб або осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена, представляють у суді їх посадові особи, крім випадків, коли такі органи та особи є стороною чи третьою особою у справі.

3. Одна й та сама особа може бути одночасно представником декількох позивачів або декількох відповідачів або декількох третіх осіб на одній стороні, за умови відсутності конфлікту інтересів між ними».

Література:

1. Конституція України : чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 2 січ. 2019 р.: (офіц. текст). Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2018. 76с. (Закони України).
2. Бакаянова Н.М. Слово на підтримку адвоката. URL: <http://unba.odessa.ua/slovo-na-pidtrymku-advokatury> (дата звернення: 23.11.2019).
3. Про затвердження Загального положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.11 2008 р. № 1040. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1040-2008-%D0%BF> (дата звернення: 23.11.2019).
4. Словник української мови : в 11 томах. Т. 11, 1980. С. 615. URL: <http://sum.in.ua/s/juryskonsuljt/> (дата звернення: 26.11.2019).
5. Гражданский процессуальный кодекс Болгарии от 20 июля 2007 года. URL: <http://bulgaris.ru/Grajdanzprozkodeks001.html> (дата звернення: 26.11.2019).
6. Представництво в цивільному процесі іноземних держав. URL: <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/literatura/civ-proces/44.php> (дата звернення: 23.11.2019).
7. Гражданский процессуальный кодекс Республики Польши от 17 ноября 1964 года. URL: <http://pravo.levonevsky.org/akty-prawne-rzeczypospolitej-polskiej/kodeksy/kodeks-postepowania-cywil> (дата звернення: 26.11.2019).
8. Гражданский процессуальный кодекс ФРГ, ноябрь 1996 р. URL: <http://hrlib.kz/wp-content/uploads/2015/04/> (дата звернення: 26.11.2019).
9. Про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії) : проект Закону України від 29.08.2019 р. № 1013. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66242 (дата звернення: 26.11.2019).

Загоруй І.С.

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*

РОЛЬ ДЕРЖАВИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ

За умов перехідного періоду в посткомуністичних державах застерігає

Андраш Шайо, основним і найбільш актуальним залишається питання про те, наскільки ефективними, тобто реальними, а не ілюзорними будуть закріплені в конституції соціально-економічні права і, чи означатиме це визнання принципу дотримання соціальних гарантій у тому обсязі, якими забезпечувалися громадяни за умов попередніх комуністичних режимів [1, с. 2]. Застереження відомого конституціоналіста напрочуд виявилось пророчим. Досвід України і до, і після прийняття Конституції 1996 р. свідчить про численні порушення прав громадян у соціально-економічній сфері, частина з яких, для багатьох громадян, перетворилася на гасла (право на достатній життєвий рівень, право на житло, право на соціальний захист тощо), щодо інших прав був суттєво знижений їх рівень (наприклад, право на безоплатну медичну допомогу та ін.). Ще в Першій доповіді незалежної України (третьої періодичній), поданої 13 липня 1994 р. за Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права зазначалося, що в країні спостерігається тенденція до самоусунення держави від соціально-забезпечувальних функцій щодо найбільш соціально незахищених верств населення. Чи не вперше відкрито про декларативний характер соціальних прав ішлося і у щорічному Посланні Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році», у якому наголошувалося на необхідності запустити, нарешті, реформу системи охорони здоров'я та перестати «ховати голову в пісок і дурити людей байками про безкоштовну медицину» [2].

Звичайно, соціально-економічні права, як права позитивні, вимагають активних державних дій здебільшого фінансово-економічного характеру, а тому їх забезпечення є важлива складова внутрішньої діяльності «держави соціальної демократії». За П. Рабіновичем такою державою вважається організація «політичної влади трудівників-власників, яка реально забезпечує максимальне здійснення і захист основоположних прав людини на засадах свободи, справедливості й солідарності» [3, с. 66]. Будучи заснованою на принципах солідарності, субсидіарності та загального блага, держава соціальної демократії, щоб виконувати свої функції в межах означених принципів, вимагає і відповідного «морального образу громадянина соціальної держави», адже життєвий успіх людини, на думку німецького філософа Манфреда Шпікера, залежить не стільки від системи соціальних послуг держави, хоча це і важливо, скільки від готовності і здатності окремої людини та її суспільних спільнот проявляти ініціативу і добиватися результатів. Тут вчений ставить у пряму залежність соціальне призначення держави (спільне благо) з принципом субсидіарності, – готовністю держави брати на себе тільки ті завдання, які не під силу окремим громадянам або їх спільнотам самотійно вирішити, а також знаходити такі шляхи і способи, які створювали б для них можливість самотійно вирішувати питання. Водночас цей принцип, вважає вчений,

є запобіжником для захисту самої соціальної держави «від її скочування до ролі держави-постачальниці», а відтак і від саморуйнування [4].

Отже, соціально-економічні права здійснюються через певні механізми їх забезпечення і реалізації, а їх особливості значною мірою зумовлюється специфікою відповідних прав та матеріальними можливостями держави. Оскільки позитивні, тобто соціально-економічні права є фінансово затратними для держави і суспільства, результативність їхнього забезпечення лежить не стільки в площині судового захисту, скільки залежить від інших суспільних механізмів: політичних і організаційних, матеріальних і економічних. Більшість позитивних прав, передбачених Конституцією України сформульована таким чином, що містить певний набір юридичних засобів реалізації, в тому числі судовий захист. Зокрема елементи права на працю, – вільне обрання праці, заборона використання примусової праці, захист від незаконного звільнення, право на своєчасне одержання винагороди за працю, право на відпочинок та деякі інші мають юридичний характер і можуть бути реалізовані у відповідних юридичних формах у т.ч. й за допомогою юридичних важелів. Хоча найбільш сутнісні, серцевинні елементи позитивних прав не мають таких засобів реалізації, а їх реалізація, ступінь захищеності, як справедливо відзначається у науковій літературі, залежить не від суб'єктивних бажань носіїв цих прав і бажання держави, не стільки від досконалості юридичних механізмів, скільки від співвідношення цієї категорії прав з економічним потенціалом суспільства [5, с.111; 6, с. 20].

Утім, немаловажну роль у механізмі реалізації соціально-економічних прав відіграє чітка конституційна фіксація означених прав зі специфічними засобами їхнього здійснення. Досвід створення міжнародних Пактів 1996 р. (розроблення цих документів розтягнулось у часі майже на 20 років) показав, недоцільність і неможливість поєднання в одному документі юридичне оформлення різних за своєю природою, змістом і механізмом реалізації прав людини. Доцільно зауважити і те, що вітчизняними фахівцями – експертами другої конституційної комісії (Конституційна Асамблея 2012-2013 рр.) було висловлено чимало слушних зауважень щодо структури і положень розділу II Основного Закону України. Зокрема зазначалося, що існуючий в Конституції «кодекс суб'єктивних прав і свобод є насправді типовим для соціалістичної країни», що доцільно змінити юридичну форму закріплення соціально-економічних прав, наблизити їх до Міжнародного пакта про економічні, соціальні та культурні права і тоді вони (ці права) «сприйматимуться в якості стратегічної мети, програми діяльності уряду на перспективу» [7, с. 32].

Чи варто піднімати це питання сьогодні, особливо на тлі ідей трансгуманізму, який пропонує інші способи покращення положення людини у її відносинах в

суспільстві та навколишнім середовищем? На наш погляд доцільно, однак змінити структуру розділу, де закріплені права, свободи і обов'язки людини і громадянина, відокремити позитивні права від економічних свобод та не зруйнувати при цьому конституційне поле, – завдання надскладне.

За усіх обставин, на сьогодні маємо усталений підхід до системної єдності прав людини, викладений у міжнародних документах, зокрема у резолюції 32/130 Генеральної Асамблеї ООН від 16 грудня 1966 р., де зафіксовано, що:

«а) всі права людини та основні свободи неподільні і взаємозалежні; необхідно невідкладно розглянути питання про здійснення, поширення і захист як громадянських і політичних, так і економічних, соціальних і культурних прав, і приділяти їм однакову увагу;

б) повне здійснення громадянських і політичних прав неможливо без здійснення економічних, соціальних і культурних прав; досягнення неухильного прогресу в справі здійснення прав людини залежить від розумної та ефективної національної і міжнародної політики в галузі економічного і соціального розвитку», як це визнається в Тегеранській декларації 1968 р.»

Дискусійність питання полягає не в тому, захищувати чи не захищувати соціальні, економічні і культурні права до категорії основоположних прав людини, а в тому, щоб визначити їх зміст і юридичний характер, які покладають на державу позитивні зобов'язання щодо їх здійснення.

Якщо виходити з того, що однією з необхідних умов свободи особистості є приватна власність, а людство відшукало демократичний спосіб її регламентування (у нас він закріплений в частині 4 статті 13 Конституції України – «власність зобов'язує ...» та в ст. 41), то з цим стрижневим правом звичайно ж пов'язується економічна свобода, яка логічно доповнює, а скоріше усуває асиметричність у відношенні до політичної свободи. «Наше покоління напрочоь забуло просту істину, – пише Ф. Хайек, – что частная собственность является главной гарантией свободы, причем не только для тех, кто владеет этой собственностью, но и для тех, кто ею не владеет. Лишь потому, что контроль над средствами производства распределен между многими не связанными между собою собственниками, никто не имеет над этими средствами безраздельной власти и мы как индивиды можем принимать решения и действовать самостоятельно. Но если сосредоточить все средства производства в одних руках, будь то диктатор или номинальные «представители всего общества», мы тут же попадаем под ярмо абсолютной зависимости» [8, с. 116].

Насамкінець відзначимо, що смисл економічних, соціальних і культурних прав слід шукати не в тому, що вони юридично відрізняються від прав традиційних, і не в тому, що вони потребують достатнього рівня соціально-економічного розвитку (це

звичайно так), а в тому, що вони є невід'ємною складовою усіх інших прав людини. З огляду на це, цілком слушним є ствердження М. Козюбри про те, що «міжнародна спільнота послідовно еволюціонує до універсалізації прав людини, відповідно до якої всі види прав є взаємообумовленими, взаємозалежними і рівнозначними» [9, с. 28]; що вони гарантують індивіду можливість одночасного користування усіма правами і свободами, а також благами соціальної справедливості та сприяють утвердженню соціальної і правової держави.

Література:

1. Шайо А. Гарантії соціальної захисти в посткомуністических государствах. Конституционное право: восточноевропейское обозрение. 2001, № 4 (37). С. 2-7.
2. Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році». URL: <http://www.president.gov.ua/news/32988.html> (дата звернення: 04.06.2015)
3. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: Навч. посібник. – Вид. 10-е, доповнене. Львів : Край, 2008. 224 с.
4. Манфред Шпікер. Соціальна держава: принципи – межі – можливості. URL: http://sd.net.ua/2010/02/19/neuhauz_socialna_derzhava.html (дата звернення: 28.11.2019)
5. Заєць А. П. Правова держава в контексті новітнього українського досвіду. Київ : Парламентське вид-во, 1999. 248 с.
6. Верланов С. О. Економічні і соціальні права людини: європейські стандарти та їх впровадження в юридичну практику України (загальнотеоретичне дослідження) / Редкол.: П.М. Рабінович (гол. ред.) та ін. – Серія І. Дослідження та реферати. Випуск 19. Львів: Край, 2009. 196 с.
7. Речицький В. Коментар на «Концепцію внесення змін до Конституції України». Конституційна Асамблея: політико-правові аспекти діяльності. *Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів. Додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі»*. 2013 № 9 (18). С. 23-42.
8. Хайек Фридрих Август фон. Дорога к рабству / Пер. с англ. М.: Новое издательство, 2005. 264 с.
9. Козюбра М. Права людини і верховенство права / М. Козюбра. *Право України*. 2010. № 2. С. 24-35.

Котенко М.В.,

*доцент кафедри інтелектуальної власності
юридичного факультету*

*Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ПІЗНАВАЛЬНА СКЛАДОВА ЮРИДИЧНИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Аналіз будь-якого правового явища або юридичної діяльності пов'язаний з тим, що дослідник завжди виходить з певної сукупності поглядів на право, що і дає змогу синтезувати знання, систематизувати висновки, дотримуватися послідовності й цілісності наукового пізнання. Фактично, аналізуючи сучасні підходи до правопізнання, можна зробити висновок про те, що з конкретним типом правопізнання, на якому базується наукове дослідження у сфері права, нерозривно пов'язані відповідні підходи у методології та повнота їх використання [1, с. 28]. Водночас, світоглядне та доктринальне розуміння права має досить абстрактний характер та не завжди в повній мірі може задовольнити методологічні потреби дослідника у вивченні тих або інших аспектів заявленої проблематики. На нашу думку, конкретизація найбільш важливих (соціально цінних) інституцій права, їх узагальнене розуміння матиме значно потужнішу методологічну основу будь-якого наукового дослідження. Однією з таких інституцій є механізми захисту прав людини, результати усвідомлення та розуміння яких спроможні відіграти важливу методологічну роль в сучасних юридичних наукових дослідженнях.

Захист прав людини має багатоаспектний характер, заснований на інституційних та процедурних засадах. Однак, найбільшій актуальності в юридичній науці набуває питання не лише сутності та природи феномену захисту прав людини, а переважно ті системоутворюючі аспекти захисту прав людини, пізнання яких дозволяє уявити їх як систему окремих механізмів забезпечення такого захисту. Вченими справедливо зазначається про те, що на сучасному етапі розвитку прав людини в Україні і міжнародного гуманітарного права помітно зросла увага вчених до проблематики становлення, розвитку і дослідження прав і свобод людини. Це пояснюється тим, що брак знань про права людини стає перешкодою їх реалізації та захисту. Значні проблеми сучасності (зокрема расова, політична і гендерна дискримінація, бідність, геноцид) призвели до появи великої кількості порушень прав людини навіть у найдемократичніших країнах світу. Існуючі тенденції розвитку теорії прав людини свідчать про актуальність

дослідження питань імплементації стандартів прав людини [2, с. 4-5]. В продовження цієї думки можливо додати, що такий стан речей засвідчує про посилення соціальних факторів, які зумовлюють порушення прав людини, що в свою чергу покладає на представників юридичної науки обов'язок дослідити та обґрунтувати найбільш ефективні механізми захисту прав людини і подальше їх впровадження на національному рівні. Цілком справедливо і обґрунтовано вченими підтверджується значний рівень актуальності наукового дослідження всіх аспектів прав людини, в тому і числі і проблематики механізму їх захисту. На думку вчених, проблеми людини, її сутності, природи та призначення, її сучасного та майбутнього є одними з актуальних у правознавстві [3, с. 3]. Це підтверджується також тим, що Україна з моменту проголошення незалежності стала складовою міжнародної системи захисту прав людини, взяла на себе зобов'язання, зокрема у рамках європейської системи захисту прав людини, яка є найбільш розвинутою і ефективною у світі [4, с. 35]. З огляду на вказане саме усталені уявлення про механізми захисту прав людини можуть формувати засади переважної більшості наукових юридичних досліджень, які враховуватимуть та відображатимуть сучасні умови кризогогенного політико-правового простору.

Наукове дослідження будь-якого державно-правового явища, потребує розробки та обґрунтування комплексу відповідних методологічних підходів і прийомів щодо його дослідження, що має забезпечити:

- по-перше, комплексність та всесторонність наукового дослідження, яке має бути проведене;
- по-друге, достовірність та повноту одержаних наукових результатів;
- по-третє, послідовність та організованість наукового дослідження в цілому.

Теоретико-правові аспекти механізмів захисту прав людини є питанням складним та багатоаспектним, оскільки вказані аспекти вивчаються як юридичними, так і політичними, соціологічними та іншими науками. Водночас уявлення про них в методологічному плані, на нашу думку, дозволяють:

- посилити та поглибити міждисциплінарний характер пізнання інших суміжних явищ та процесів державно-правової дійсності;
- актуалізувати дослідження державно-правових явищ крізь призму їх багатоаспектності, як проблематики загальнотеоретичного та галузевого юридичного плану;
- сформулювати науковий загальнотеоретичний фундамент, тобто систему положень, які характеризуватимуть загальні закономірності зародження, розвитку, функціонування та вдосконалення будь-якого феномену державно-правової дійсності.

За широтою охоплення сфери застосування і частково за своїм характером пізнавальна можливість уявлень про механізми захисту прав людини дозволяє їх визначити як:

- особливе явище соціальної та правової реальності, що має історичний період зародження та становлення;
- такі, що знаходяться в стані розвитку та вдосконалення, а це визначає можливість їх вивчення як явища, яке сформувалось в конкретний історичний період розвитку людства, а також як явище яке знаходиться в стані розвитку і вдосконалення;
- явище, що може бути вдосконалене, з метою максимальної реалізації цілей, які покладаються на механізми захисту прав людини;
- феномен інтегративного плану, який надає змогу імплементувати стандарти механізмів захисту прав людини у національну правову систему.

Механізми захисту прав людини в методологічному плані є явищем багатогранним та неоднозначним, що потребує вивчення їх не лише з позиції діалектики, але і шляхом використання аксіологічного підходу до розуміння вказаного явища та їх здатності бути імплементованими у національні правові системи. Це пов'язується, по-перше, з тим, що механізми захисту прав людини являють собою не лише особливу інструментальну систему захисту, але і характеризуються як особливе явище, що забезпечує розвиток прав людини та способів їх захисту як особливих правових цінностей, а також можливість їх імплементування з метою територіального поширення цих цінностей в планетарному масштабі. По-друге, механізми захисту прав людини як явище правових цінностей, втілюють в собі цивілізаційні основи розвитку суспільства та ті соціокультурні цінності, як формувалися історично.

Окремо слід звернути увагу і на ролі гносеологічних підходів до розуміння механізмів захисту прав людини, що забезпечує свідоме їх сприйняття, а також на основі доктринального аналізу його особливостей забезпечити процедуру імплементування у національні правові системи. Відповідно механізми захисту прав людини та питання їх імплементування слід розглядати як:

- систему знань про механізми захисту прав людини та умови їх імплементування;
- систему положень, які впливають на формування правової свідомості суб'єктів права та визначають рівень правової культури у суспільстві.

Також ключову роль в системі філософських підходів до наукового дослідження механізмів захисту прав людини займають онтологічні підходи, що забезпечує визначення механізмів захисту прав людини як особливої сфери соціального буття. Саме онтологічні підходи надають змогу визначити місце та

роль механізмів захисту прав людини в просторі цивілізованого існування людей, що стає простором правової реальності. Тому онтологічні підходи до вивчення механізмів захисту прав людини та їх імплементації:

- по-перше, визначають взаємозв'язок між універсальними законами буття, законами суспільства та закономірностями механізмів захисту прав людини, а також відповідність цих механізмів законам буття та суспільства;

- по-друге, встановлюють, яким чином загальнотеоретичні та правові закономірності механізмів захисту прав людини впливають на соціальне буття людей.

Підбиваючи підсумки проведеному дослідженню, слід відзначити, що в методологічному плані механізми захисту прав людини є універсальним феноменом, який з одного боку становить об'єкт наукового пошуку, визначаючи власну методологічну основу пізнання, а з іншого боку – результати наукового дослідження механізмів прав людини становлять пізнавальну основу для подальшого вивчення будь-яких інших правових явищ і процесів крізь призму їх ролі і значення у забезпеченні прав людини.

Література:

1. Мурашко Л. О. Аксиологическое измерение процесса правообразования: история и современность : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. М., 2015. 378 с.
2. Зорькин В. Д. Современный мир и права человека. *Журнал российского права*. 2008. № 11. С. 3-11.
3. Грищук О. Природне право як форма об'єктивації цінності людини. *Вісник Львівського університету*. 2006. Вип. 43. С. 3-8.
4. Пащенко О. Європейські стандарти у галузі прав людини: реалії та перспективи українського законодавства. *Право України*. 2006. № 4. С. 32-35.

Валєєв Руслан Гельманович,
*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри тактико-спеціальної
підготовки ФПФППД
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ТРЕНІНГ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЯК ПЕРЕДУМОВА ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Дотримання прав людини в діяльності Національної поліції залишається гострою проблемою функціонування правоохоронних органів України. Досить часто порушення прав людини викликані ескалацією конфліктів, непорозумінням, неадекватною реакцією в ході поліцейського спілкування.

Відповідно, підготовка правоохоронців до ефективної та виваженої комунікації залишається важливим завданням освітнього процесу у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які готують поліцейських. Розуміння цього факту обумовило здійснення в останні роки наукових досліджень Т.С. Вайди, О.В. Волошиної, О.В. Камчатної, О.П. Макарової, Д.Г. Оверченко, Л.М. Пелепейченко, О.І. Приймак, Д.В. Цуркана та інших фахівців.

Ми вважаємо за необхідне виокремити тренінг поліцейської комунікації як передумову дотримання прав людини, оскільки сформовані під час тренінгів навички ефективної поліцейської комунікації дозволяють забезпечити деескалацію конфлікту та виконання поліцейських повноважень без застосування сили.

Зазначимо, що серед усіх педагогічних методів, саме тренінг зорієнтований на формування умінь та навичок. До того ж, ми пропонуємо реалізовувати тренінг у формі ділових та рольових ігор, моделювання та симулюванні ситуаційних завдань (майбутньої професійної діяльності) сценарного типу.

Але практичному етапу тренінгу передує вивчення теоретичного матеріалу, зокрема, курсанти вивчають інформацію про концепцію міжособистісних відносин Тімоті Лірі, зокрема про можливу діаду позицій – позиції домінування та позиції підкорення, та діаду можливого відношення – ставлення агресивності/ворожості чи ставлення дружелюбності/співробітництва [1]. До того ж, забезпечується, за рекомендацією Камчатної О.В. забезпечується «усвідомлення комунікативних бар'єрів, упереджень та недопущення їх проявів» [2] в професійної комунікації працівників поліції.

Під час вибору дидактичних методів нами вивчено закордонний досвід. У

розвинутих країнах Заходу у професійну підготовку поліцейських активно запроваджуються так звані серйозні ігри (serious game), які представляють собою комп'ютерні середовища, які в режимі реального часу створюють ефекти присутності та імітують високо деталізовану віртуальну реальність, що відображає типові та екстремальні ситуації професійної поліцейської діяльності (сцени та сценарії правопорушень, переслідування, опитування, застосування зброї тощо). Відповідні комп'ютерні програми потребують значних фінансових, людських та часових витрат, тому, як правило, вони націлені на імітацію екстремальних ситуацій та застосування поліцейськими примусових заходів, які важко реалізувати традиційними засобами навчання. Але запроваджуються й більш бюджетні методи. Зокрема, колектив науковців з Євросоюзу на чолі з Merijn Bruijnes сконцентрували увагу на тренуванні тактичних навичок здійснення поліцейськими опитування підозрюваних за умов недружнього характеру комунікації. Фахівці запровадили ділові ігри сценарного типу, в яких статисти реалізують різні позиції, тактики та відношення до поліцейського [3].

Ці різні тактики адаптовано нами для вивчення курсантами (таблиця 1).

Таблиця 1. Тактики комунікації під час поліцейського опитування (адаптовано з роботи M. Bruijnes et al. [1])

Тактика	Принцип	Опис
Будьте доброзичливими	Симпатія	Покажіть готовність говорити, реагуйте зі співчуттям.
Забезпечуйте ідентичність	Рівність	Підкресліть спільність, назвіть зовнішніх ворогів
Бути достовірним	Авторитетність	Заслугуйте довіру, показуйте досвід.
Звертатися до емоцій	Самосприйняття	Грайте на почуттях (включаючи потерпілих), пропонуйте заслужити повагу.
Залякування	Небезпека	Попереджуйте про наслідки, особистісна атака.
Створення кордонів	Дефіцит	Заперечувати поступки, ігнорувати противника.
Прямий тиск	Повторення	Повторювання вже сказаного про завершений факт.
Легітимізація.	Законність	Зверніться до норм законодавства та правил, до інших точок зору.

Тактика	Принцип	Опис
Торгівля	Взаємність	Попросіть щось замість свого, взаємні поступки.
Раціонально переконати	Логіка	Висловлюють аргументи, долають протиріччя

Зміст окремих пропонованих тактик (наприклад, «Заперечувати поступки, ігнорувати противника») та їхні назви (наприклад, «залякування») викликають заперечення. Але наголошуємо, що це не лише тактики поліцейського, але й ті тактики, що він мусить ідентифікувати з боку співрозмовника, і до яких часто вдаються правопорушники.

Безпосередньо сценарій передбачає певний детективний сюжет, в якому курсанти отримують інформацію спочатку від умовного опитування «потерпілого» (а також протоколу огляду місця події, відповідних фотографій та відео), потім – опитування умовних свідків та підозрюваних. При цьому статисти спочатку викривляють правду, замовчують інформацію, забувають її тощо. Розпочинають співпрацювати (у тому числі казати правдиву інформацію) вони тоді, коли поліцейський вдало реалізує ефективну тактику (наприклад, виявив ідентичність або авторитетність, зіграв на емоціях, виявив співчуття, розуміння, зафіксував нелогічність свідчень, підібрав раціональну аргументацію тощо).

Для ускладнення та урізноманітнення протікання ділової гри розроблені додаткові картки, наприклад, які пропонують поліцейським застосувати певну тактику або виявити/нівелювати певну позицію/відношення.

Після зміни поліцейським тактики спілкування або після завершення сценарію, викладач організує рефлексію курсантів з таких питань: яку тактику обрав підозрюваний з самого початку; яку позицію зайняв; чи визначив своє відношення до акту комунікації; чи змінив він позицію, відношення, тактику; що вплинуло на таку зміну; які саме вербальні та невербальні ознаки свідчили про обрання, нівелювання, зміну позиції, відношення, тактики. Відповідно, у цьому випадку викладач організує рефлексію аудиторії з відповідних питань яку тактику обрав поліцейський з самого початку; яку позицію зайняв; чи визначив своє ставлення до підозрюваного; чи змінив він позицію, ставлення, тактику; що вплинуло на таку зміну; які саме вербальні та невербальні ознаки свідчили про обрання, нівелювання, зміну позиції, ставлення, тактики.

Беззаперечними перевагами цього методу є практичне відпрацювання розумових та комунікативних навичок, підвищення мотивації завдяки детективному сюжету, активна колективна робота, комплексне застосування знань з різних галузей юриспруденції. Водночас, прийому притаманні певні недоліки. Зокрема, неможливість повторного використання одного і того ж

сценарію; можливість окремих курсантів уникнути активної роботи крім процесу безпосереднього опитування; людський фактор при роботі статистів тощо. Зокрема, статисти інструктуються про необхідність імітації вербальних та невербальних ознак оману, але природність такої імітації непрофесійними акторами викликає серйозні сумніви.

У зв'язку із неможливістю залучення професійних акторів кафедра тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ продовжувала пошук та на цей час реалізує також методика, в якій статисти не імітують брехню, а дійсно вводять в оману. За допомогою СУДН MOODLE реалізовано ділову бліц-гру, в якій статисти спочатку отримують ролі (звичайних відвідувачів супермаркету або терористів), а потім виконують певні дії у віртуальному просторі. На другому, центральному етапі інші курсанти їх опитують, намагаючись виявити, що вони робили, а що – ні, зокрема, привезли вибуховий пристрій, встановили його. У цьому випадку статисти дійсно кажуть правду або викривляють її. Цей дидактичний метод адаптовано нами з роботи Dando та Bull [4].

Фахівці зазначають, що працівники поліції повинні мати певні комунікативні навички, а саме: вміння швидко встановлювати психологічний контакт з незнайомими людьми, слухати інших людей, вміти застосовувати методи психологічного впливу на людей під час здійснення оперативно-службової діяльності, вміти долати психологічні бар'єри у спілкуванні [5].

Завдяки розробленому нами тренінгу у курсантів також формуються та тренуються наступні навички комунікації: 1) ідентифікації позиції співрозмовника (домінування/підкорення) за вербальними та невербальними ознаками; 2) ідентифікації відношення співрозмовника (конфронтації/співробітництва) за вербальними та невербальними ознаками; 3) вербального та невербального визначення та маскуванню власної позиції; 4) вербального та невербального визначення та маскуванню власного відношення; 5) вираження співчуття та розуміння; 6) запрошення до співпраці та/або визнання провини; 7) вміння слухати та коригувати хід розповіді; 8) навички помічати вербальні та невербальні ознаки обману, вивертів; 9) точного використання юридичної термінології та її спрощеного роз'яснювального тлумачення; 10) логічного аналізу отриманої інформації та виявлення протиріч; 11) формулювання чітких запитань; 12) використання різних тактик опитування; 13) маскуванню різних тактик опитування; 14) ідентифікації різних тактик комунікації.

Література:

1. Leary T. Interpersonal Diagnosis of Personality : A Functional Theory and Methodology for Personality Evaluation / Timothy Leary. — Resource Publications, 2004. — Previously published by John Wiley & Sons, 1957.
2. Камчатна О.В. Формування навичок ефективної комунікації у поліцейських, як одна із складових створення позитивного іміджу національної поліції України / О.В. Камчатна // Всеукр. наук.-практ. конф. «Актуальні питання забезпечення публічної безпеки...» (Маріуполь, 12 травня 2018 р.) : тези доп. – Маріуполь, 2018. – С. 286-289.
3. Bruijnes M. Keeping up stories: design considerations for a police interview training game / Merijn Bruijnes, Jan Kolkmeier, Rieks op den Akker, Jeroen Linssen, Mariet Theune, Dirk Heylen // Proceedings of the Social Believability in Games Workshop (SBG2013). – Centre for Telematics and Information Technology (CTIT), 2013. – С. 14-28.
4. Dando C. J., Bull R. Maximising opportunities to detect verbal deception: Training police officers to interview tactically // Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling. – 2011. – Т. 8. – № 2. – С. 189-202.
5. Макарова О.П. Формування професійного спілкування поліцейських на етапі фахової підготовки / О.П. Макарова // Теорія і практика сучасної психології. – 2019. - № 2. Т. 2. – С. 29-32.

*Завгородня Ю.С.,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ПРОТИДІЯ БУЛІНГУ ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДИТИНИ

18 грудня 2018 року Верховною Радою України було прийнято Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)», який набрав чинності 19 січня 2019 р., відтак, запроваджений законодавцем інститут існує в межах національної правової системи близько одного року. Цим законом було внесено зміни до двох законів: «Про освіту» та

«Кодексу України про адміністративні правопорушення», зокрема останній було доповнено статтею 173-4 «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу», диспозиція ч.1 якої містить визначення розглядуваного поняття. Подібна дефініція міститься і в Законі України «Про освіту»: «діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого» [1].

Наголосимо, що у Пояснювальній записці до проекту Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» наводяться статистичні дані щодо цькування учасників освітнього процесу: «Майже чверть українських школярів вважають себе жертвами булінгу, а близько 40% із тих дітей, хто зіткнулися з випадками булінгу, ніколи не розповідають про це своїм батькам. При цьому, 44% із тих, хто спостерігав, як знуцаються над їхніми однолітками, не реагували на такі факти через страх піддатися аналогічному знуцанню» [2].

Аналіз означених законодавчих приписів дозволяє зробити висновок, що булінг стосується учасників освітнього процесу, якими згідно зі ст. 52 Закону «Про освіту» є:

- здобувачі освіти;
- педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники;
- батьки здобувачів освіти;
- фізичні особи, які провадять освітню діяльність;
- інші особи, передбачені спеціальними законами та залучені до освітнього процесу у порядку, що встановлюється закладом освіти [1].

Станом на 27 листопада 2019 року Єдиний державний реєстр судових рішень містить 280 постанов, прийнятих у справах за ст. 173-4 «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу» кодексу України про адміністративні правопорушення. Першою справою, розглянутою українським судом, у якій особа була визнаною винною за вчинення булінгу щодо неповнолітнього, стала справа № 359/933/19. У якій Бориспільський міськрайонний суд Київської області як булінг інтерпретував «висвітлення непристойних фото у мережі «інстаграм», в результаті чого могла бути завдана шкода психічному здоров'ю потерпілої» [3].

Хоча, найбільш повно, системно і чітко тлумачення поняття «булінг» наведено у постанові Комінтернівського районного суду м. Харкова: «цькування або булінг - це агресивне тривале переслідування одного з

членів колективу з боку інших, це групове явище, одне з форм поведінки групи. Булінг відрізняється від конфлікту тим, що жертва не в змозі захистити себе від нападок - сили сторін нерівні. Це тривале систематичне, психологічне або фізичне насильство з боку групи осіб – відносно 1 особи (жертви) або однієї особи (агресора), за підтримки інших відносно жертви. До психологічного насильства відноситься залякування, постійні словесні образи, відбирання і маніпуляції з особистими речами, навішування ярликів і образливих прізвиськ, також, може бути фізичне насильство - від поштовхів до побоїв. ... якщо одна дитина когось задирає, ображає, дратує, а інші його в цьому не підтримують, засуджують його дії, співчують потерпілому від нападок, то це не є цькуванням, а є проблемою з агресивною поведінкою конкретної дитини» [4].

Аналіз рішень національних судів у справах, пов'язаних з боулінгом, указує, що органи протидії цькуванню не завжди ураховують ознаки цього явища, якими, відповідно до Закону України «Про освіту» є такі:

- систематичність (повторюваність) діяння;
- наявність сторін - кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), спостерігачі (за наявності);
- дії або бездіяльність кривдника, наслідком яких є заподіяння психічної та/або фізичної шкоди, приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника, та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого [1].

Таким чином, зважаючи на поширеність цього негативного явища в українському соціумі, ураховуючи, що булінг спричиняє чи може спричинити шкоду психічному або фізичному здоров'ю учня (дитини), цькування слід розглядати як чинник, що негативно впливає на права дитини, а боротьба з випадками булінгу є фактором удосконалення діяльності відповідних органів щодо забезпечення прав дитини.

Література.

1. Про освіту. Закон України від 5 вересня 2017 року. Відомості Верховної Ради України, 2017 р., № 38-39, ст. 380.
2. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу». URL.: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64402.
3. Постанова Бориспільського міськрайонного суду Київської області у справі № 359/933/19 від 5 лютого 2019 року. URL.: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79641598>
4. Постанова Комінтернівського районного суду м. Харкова у справі

№ 641/1780/19 від 1 серпня 2019 року. URL.:
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/83504076>.

Кохан Г.Л.,

*доцент кафедри міжнародного права
ННІ права та міжнародно-правових
відносин Університету митної справи
та фінансів, к.ю.н.*

Пацера Ю. О.,

*студент ННІ права та міжнародно-
правових відносин Університету
митної справи та фінансів*

ПРАВО НА ОДНОСТАТЕВИЙ ШЛЮБ У КЛАСИФІКАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ

За умов прогресу принесеним ХХІ століттям, коли активного розвитку отримали гена інженерія, мікробіологія, віртуальний простір та технічне оснащення, активні зміни відбуваються і у поглядах на життя. Люди розкривають в собі все нові потреби як духовного, так і матеріального характеру. Тому питання визнання прав четвертого покоління прав людини вже не є чимось ефемерним. Одна за одною держави стрімко входять в потік нових реалій сьогодення. Якщо суспільство змінюється, то це неодмінно має впливати й на законодавство країн, оскільки право є точним віддзеркаленням суспільної свідомості людства. А відтак з появою нового покоління прав постає питання їх реалізації та захисту, як і будь-яких інших суб'єктивних прав.

За Сімейним кодексом України встановлено, що шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований в органі державної реєстрації актів цивільного стану [3, с. 11]. З цього положення зрозуміло, що законом передбачена можливість вступу в шлюб лише гетеросексуальних пар, а будь-які інші форми союзу одностатевих пар на законодавчому рівні не закріплені. Такий стан речей зовсім не виключає існування ЛГБТ-рухів, які є частиною громадянського суспільства України.

22 березня 2011 року Україна підтримала на сесії Ради ООН з прав людини в Женеві спільну заяву країн-членів ООН про необхідність припинення насильства і порушення прав людини за ознаками сексуальної орієнтації та

гендерної ідентичності. ООН 20 квітня 2011 року було рекомендовано для України «здійснити правовий захист одностатевих партнерств», проте втілити ці рекомендації за 9 років в законодавство України так і не вдалось. Хоча, звісно, були спроби просунути цю ініціативу, наприклад, 11 березня 2016 року Кабінет Міністрів України повідомив про намір розробити законопроект про легалізацію одностатевого цивільного партнерства до другого кварталу 2017 року (розпорядження № 1393 від 23 листопада 2015 року) план дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини був затверджений для виконання періодом до 2020 року [4]. Проте такі законодавчі ініціативи не викликали підтримки серед більшості депутатів ВРУ.

Причиною такої ситуації є сумнівне стереотипне мислення суспільства на теренах пострадянських країн. Існує чимало міфів про представників ЛГБТ-спільноти в Україні. Гомофобні організації наполягають, що гомосексуали поглиблюють демографічну кризу, руйнують інститут сім'ї, поширюють епідемію ВІЛ / СНІД, а якщо такі пари будуть всиновлювати дітей, то сексуальні вподобання їх батьків неодмінно негативним чином вплинуть на тендітну дитячу психіку.

Більшої зневаги до гомосексуалів, ніж в Україні, досягла пострадянська Росія, в якій прийнято закон про заборону «пропаганди гомосексуалізму», де на державному рівні підтримується та заохочується агресивне ставлення до представників «неправильної» сексуальної орієнтації.

З-поміж колишніх комуністичних країн вважається однією з найліберальніших держав Словенія, права нетрадиційних меншин залишаються спірним питанням протягом багатьох років. В березні 2015 року було висунуто законопроект, який би визнавав одностатевий шлюб дійсним, проте на референдумі словенці відхилили легалізацію одностатевих шлюбів із великим відривом голосів.

Опубліковані урядом дані показали, що 63,5% проголосували респондентів проти законопроекту, який визначає шлюб як союз двох дорослих. Більше того було зібрано 40 000 підписів Організацією «Діти під загрозою» з метою не допустити надання гомосексуалам рівних шлюбних прав, керуючись тим, що це становить небезпеку для традиційних сімейних цінностей, в яких виховуються діти [5].

Як же зареєструвати одностатевий шлюб громадянам України? Вирішення цього питання ці пари шукають закордоном, наприклад, відсилаючи свої документи для вступу в шлюб в Данію, Португалію, Канаду чи США. За оцінками активістів на 2018 рік на такий крок пішло близько п'яти тисяч українців: як правило це змішані шлюби з іноземцями, українські пари складають 20-25%.

Статтею 58 Закону України «Про міжнародне приватне право» передбачено, що шлюб між громадянами України, шлюб між громадянином України та іноземцем, шлюб між громадянином України та особою без громадянства, що укладений за межами України відповідно до права іноземної держави, є дійсним в Україні за умови додержання щодо громадянина України вимог Сімейного кодексу України щодо підстав недійсності шлюбу [2]. Хоча норми Сімейного кодексу не містять такої умови недійсності як шлюб осіб однієї статі, проте такі правові наслідки застосовуються, оскільки одностатеві шлюби суперечать конструкції визначення поняття шлюб (союз чоловіка та жінки, а не партнера 1 та партнера 2).

Згідно зі звітом Міжнародної асоціації лесбіянок, геїв, бісексуалів, транссексуалів і інтерсексуалів (ILGA) станом на вересень 2018 року, у світі 72 країни та території, де одностатеві шлюби вважають злочином. У 8 з цих країн (Іран, Ємен, Саудівська Аравія, Судан, Нігерія, Сомалі, Ірак, Сирія) за гомосексуальність передбачена смертна кара [6].

Навіть у країнах, де легалізовано одностатевий союз, не уникнути конфліктів між католицькою церквою та ЛГБТ-спільнотою. Наприклад, у Данії 15 червня 2012 року набув чинності закон про одностатеві шлюби, за цим законом реєструвати союз можна як в державних органах, так і в церкві. Цікавим фактом є те, що у 1989 році ця країна стала першою державою у світі, яка визнала одностатеві партнерства. Не дивлячись на сучасні зміни в данському законодавстві, за церквою залишається право відмовити в укладенні шлюбу.

У Великобританії аналогічний закон набрав чинності 17 липня 2013 року. Прийняття закону про шлюб одностатевих пар дозволив гомосексуальним парам укладати шлюби як у цивільних, так і в церковних церемоніях. При цьому останні не можуть відбуватися у рамках церкви Англії.

Проте 19 січня 2019 року Єпископальна церква США дозволила духовенству проводити одностатеві шлюби. Архієпископ Кентерберійський вибачився перед ЛГБТ-людьми за біль, завданий Англійською церквою. В Ірландії прийняли закон, який забороняє церквам дискримінувати своїх ЛГБТ-співробітників. У Німеччині понад 700 церков почнуть вінчати одностатеві пари.

Дані тенденції не стосуються України. Тут церковники оголосили ЛГБТ головною загрозою для України, яка руйнує “традиційні сімейні цінності”. У більшості випадків, вони ігнорують повідомлення про корупцію в органах державної влади, однак новини про рівноправність пропускати не хочуть і постійно на них рефлексують [1].

Отже, право на одностатевий шлюб займає своє місце в класифікації прав четвертого покоління, які є відносно новими та перебувають на стадії активного

розвитку та обговорення. Четверте покоління прав людини – це незалежність і альтернативність особи у виборі правомірної поведінки, що ґрунтується на автономії в межах єдиного правового поля, норм моралі та релігії. На даний момент вже близько півсотні країн зрівняли гетеро та гомосексуальні пари в правах на шлюб, це є напрямом сучасної Європи. Стосовно пострадянських країн можна зробити висновок, що зараз до радикальних змін населення не готове, звикання та терпимість до таких речей як гомосексуалізм розвивається поступово і, можливо, в майбутньому це явище не буде викликати обурення та агресію.

Література:

1. ЛГБТ і Церква: Чи є можливість порозуміння? Національний ЛГБТ-портал України – некомерційний проект ВБО «ТОЧКА ОПОРИ». URL: https://www.lgbt.org.ua/materials/show_3710/. (дата звернення: 05.12.2019).
2. Про міжнародне приватне право: Закон України від 18.03.2004 №. 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15> (дата звернення: 05.12.2019).
3. Сімейний кодекс України: станом на 1 вересня 2019 р.: (офіц. текст). Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2019. 108 с.
4. Стан та проблеми ЛГБТ-руху в Україні. Аналітична записка: Національний інститут стратегічних досліджень. 2014. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1206/>. (дата звернення: 05.12.2019).
5. Уряд Словенії оприлюднив результати референдуму з питання одностатевих шлюбів. Тиждень. ua. 2015. URL: <https://tyzhden.ua/News/154447>. (дата звернення: 05.12.2019).
6. У скількох країнах світу страчують членів ЛГБТ-спільноти: шокуюча інфографіка. 24 канал. 2018. URL: https://24tv.ua/u_skilkoh_krayinah_svitu_sprachuyut_chleniv_lgbt_spilnoti_shokuyucha_infografika_n1052345. (дата звернення: 05.12.2019).

Малишко В. М.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та
історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ЮРИДИЧНА НАУКА НА ТЕРЕНАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ПРОБЛЕМИ КАПЕРСТВА (XIX ст.)

Як відомо, багато інститутів сучасного міжнародного морського права почали зароджуватися в добу підйому капіталізму. Правила, що регулюють публічно-правові відносини держав на морях й у океанах, створювалися і накопичувалися упродовж кількох століть у вигляді міжнародних звичаїв. У XIX ст. значний внесок в розвиток міжнародного права внесли міжнародні конференції. Віденський конгрес 1814–1815 рр. заборонив перевезення рабів морем і обумовив остаточну заборону рабства. Подальшого розвитку на цьому конгресі набуло дипломатичне право, і був зроблений вагомий внесок щодо становлення правового статусу міжнародних річок. За півстоліття Паризький конгрес 1856 р. дав поштовх всебічному розвитку міжнародного морського права.

Міжнародні звичаї у сфері використання морів і океанів створювалися упродовж тривалого історичного періоду. Вони визнавалися лише деякими державами, але заперечувалися іншими. Тому між державами виникали суперечки та розбіжності з питання, чи може бути та або інша міжнародно-правова норма загальнообов'язковою. Внаслідок цього виникла необхідність у кодифікації норм міжнародного морського права. Спроби такої кодифікації були здійснені вже у XVIII–XIX ст., однак вони у більшості випадків закінчувалися невдачею. Тому великого значення набула Паризька декларація про морські війни 1856 р., яка ввела для Росії дуже обтяжливі зобов'язання щодо мореплавства в акваторії Чорного моря [1, С. 419].

Тому уряди великих морських держав прийняли рішення про докорінний перегляд основоположних принципів міжнародного морського права і заборону каперського промислу, який в умовах завершення промислових революцій в розвинених країнах Європи був не в змозі замінити могутні військові флоти, які боролися за панування в світовому океані. На цей випадок передбачалася «Паризька декларація поваги морського права», основні положення якої необхідно було довести студентам юридичних факультетів університетів

Російської імперії. Ці факультети первісно отримали назву «відділення моральних та політичних наук», що було закріплено в університетських статутах 1803–1804 рр. Такий підхід до найменування альма-матері юристів відбивав уявлення авторів відповідних статутів про наукову юриспруденцію як про сукупність знань про поведінку людини в таких умовах, які могли спровокувати її на порушення законів [2, С. 28].

Так сталося, що проблему викладання основ міжнародного морського права довелося вирішувати на замовлення російського імперського уряду професурі, що навчала майбутніх правознавців в містах Харків, Київ та Одеса [3, С. 101]. Харківський університет працював по статуту 1804 р., що був замінений новим 31 грудня 1835 р., а Київський університет отримав новий статут у 1842 р. Пізніше за імперським статутом стаж працювати Новоросійський (Одеський) університет. За статутом 1835 р. на юридичних факультетах необхідно було викладати наступні предмети: 1) енциклопедія права; 2) римське право; 3) загальнонародне право (*jus gentium*); 4) російське право і 5) церковне право. З цього починалася перші кроки до розвитку наукової дисципліни міжнародне морське право, яка нині є обов'язковою для вивчення у вищих учбових закладах України юридичного спрямування.

Отже, юридична наука на теренах сучасної України упродовж ХІХ ст. була університетською. Подібно університетам всієї Російської імперії, в Харківському, Київському і Новоросійському університетах виникали кафедри міжнародного права, на яких працювали маститі юристи-міжнародники. Праці цих вчених представляли собою помітне явище в світовій літературі міжнародного права. Українські первопроходці науки міжнародного права висунули і обґрунтували ряд концепцій і доктрин, що склали ядро лекцій, прочитаних майбутнім дипломованим правознавцям, – від історії міжнародного права до усвідомлення права націй на самовизначення. Лекції харківської, київської та одеської професури по глибині юридичного аналізу, прогресивності висловлюваних думок не тільки стояли на рівні світової науки, але і в чомусь перевершували її. А починалося все з ретельного аналізу європейських праць з міжнародного права, зокрема, праць про каперство.

Зацікавленість проблемою каперства була пов'язана з наслідками Кримської війни, після якої Російській імперії заборонили будувати паровий військово-морський флот у Чорному морі. Тому зовнішня політика останньої потребувала розвідок з історії міжнародного морського права. Відповідь на це замовлення краще за все надали праці видатного вченого Ф. Мартенса (1845–1909). Науковий доробок «Сучасне міжнародне право цивілізованих народів» (1882) зробив його всесвітньовідомим фахівцем з міжнародного права [4]. Стосовно ж історії

міжнародно-правового інституту каперства Мартенс висловлювався у праці «Про право приватної власності під час війни» (1896) [5]. Проте нині українські фахівці не приділяють достатньої уваги науковим досягненням Мартенса, які були обумовлені ідеями його попередників – представників харківської, одеської і київської шкіл кримінального права, які волею долі мали перетворитися на засновників шкіл міжнародного морського права [6, S. 300]. Вони працювали на замовлення російського уряду, який мав вирішувати складні проблеми відносин Росії з великими морськими державами Європи, особливо після Кримської війни.

Кращі представники цих наукових шкіл раніше своїх колег з університетів Москви, Казані і Юр'єва (Тарту) активно впроваджували результати власних наукових робіт до лекційних курсів з міжнародного морського права [7]. З цього на території сучасної української держави і почався розвиток наукової і навчальної дисципліни міжнародного морського права.

Література:

1. Волосов М. Е. Каперство / М. Е. Волосов // Енциклопедія юриста, 2005. – Електронний ресурс – Режим доступу: http://enc-dic.com/enc_lawyer_Kaperstvo-2280.html.
2. Томсинов В. А. Юридическое образование и юриспруденция в России в первой трети XIX века: Учебное пособие / В. А. Томсинов. – М.: Зерцало-М, 2011. – 305 с.
3. Гефтер А. В. Европейское международное право / А. В. Гефтер. – СПб: Тип. Безобразова, 1880. – 453 с.
4. Мартенс Ф. Ф. Современное международное право цивилизованных народов / Ф. Ф. Мартенс. – Юрьев: Университетская типография, 1912. – 369 с.
5. Мартенс Ф. О праве частной собственности во время войны / Ф. Мартенс. – С.-Петербург: Печатня В. Головина, 1869. – 453 с.
6. Bersin P. Charkiver strafrechtliche Schule Die Charkiver strafrechtliche Schule (1804–1919): eine allgemeine Betrachtung und Analyse der Lehr- und Forschungstätigkeit an der Zaristischen Charkiver Universität in der ersten Etappe der Entwicklung des Strafrechts (1804–1834) / P. Bersin. – Електронний ресурс – Режим доступу: <http://www.reos.uni-goettingen.de/wp-content/uploads/201504-298-4141.pdf>. – S. 298–414.
7. Міжнародне публічне право. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://uafile.com.ua/pdf_source/A6ePpJ_4763d53a97485cec95f48018b02ded74.

Нестерцова-Собакарь О.В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

Серед різних способів захисту права власності визначальна роль належить способам цивільного правового спрямування особливо в частині застосування речово-правових та зобов'язально-правових інструментів.

У правовідносинах щодо захисту права власності предметом захисту виступають безпосередньо права на зазначені об'єкти, які можуть бути порушені з боку інших осіб, і саме щодо них цивільним законодавством передбачено низку способів, якими особа може захистити свої порушені чи оспорювані права та охоронювані законом інтереси [1, с. 167].

Право власності є базисом та гарантією існування й розвитку громадянського та демократичного суспільства [2, с. 48]. Право громадянина на власність, як важливий атрибут правової держави, закріплено в Конституції України, у якій установлено форми власності (ст. ст. 13, 41, 142 та 143 Конституції України), закріплено рівність усіх суб'єктів права власності (ст. ст. 13 і 42 Конституції України) [3]. Крім того, статтею 41 Конституції України передбачено, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності [4, с. 568]. Так, право власності на нерухоме майно гарантується державою, набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону. Отже, право власності є непорушним, належить до природних прав людини, є абсолютним правом і означає, що ніхто не може його порушувати.

Поняття способу захисту є ключовим для інституту захисту цивільних прав та законних інтересів. Для захисту цивільного права у юрисдикційному порядку застосовуються різні способи, передбачені у ч. 2 ст. 16 Цивільного кодексу України.

У ЦК України хоча і немає визначення поняття захисту права власності, але визначаються порядок та засоби (способи) захисту або охорони порушеного права [5, с. 626]. Так, у ст. 6 ЦК України зазначається, що «захист цивільних прав здійснюється в установленому порядку судом, арбітражем або третейським

судом» переліченими в статті засобами, а відповідно до ст. 86 ЦК України «право власності в Україні охороняється законом».

ЦК України у Главі 29 передбачає конкретні правові засоби, якими може скористатись власник у разі порушення його суб'єктивного права власності. Проте очевидно, що цей перелік не є вичерпним [6, с. 9]. Неоднозначним є й перелік засобів (способів) захисту, наведених у ст. 16 ЦК України, адже з позиції теорії права у законодавчому переліку змішуються близькі, але не тотожні поняття – спосіб і форма захисту цивільних прав [7, с. 27].

В юридичній літературі немає єдиної думки щодо класифікації цивільно-правових засобів захисту права власності. Так, в спеціалізованій літературі виділяють такі види позовів, спрямованих на захист приватної власності:

1) про визнання права власності на майно, витребування його з чужого незаконного володіння та від добросовісного набувача у передбачених законом випадках або відшкодування його вартості чи усунення інших порушень прав власника [8, с. 115];

2) про визначення порядку володіння, користування і розпорядження майном, що є спільною власністю;

3) про поділ спільного майна або виділення з нього частки;

4) про визнання недійсними угод про відчуження майна чи дійсними у випадках, коли одна із сторін повністю або частково виконала угоду, що потребує нотаріального посвідчення, а інша сторона ухиляється від нотаріального посвідчення угоди за рішенням суду, незаконними актів державних органів, органів місцевого та регіонального самоврядування про неправомірне втручання у здійснення власником правомочностей щодо володіння, користування і розпорядження своїм майном;

5) про переведення прав і обов'язків покупця за договором купівлі-продажу, укладеним учасником спільної часткової власності на частку в ній із порушенням права привілейованої купівлі цієї частки іншим учасникам цієї спільної власності;

6) про передачу у приватну власність майна, якщо за законом воно підлягає відчуженню цьому громадянину, визнання недійсними угод, укладених із порушенням прав цього громадянина;

7) про виключення майна з опису;

8) про відшкодування шкоди, завданої майну, або збитків, завданих порушенням права власності, виключаючи неодержані доходи;

9) про інші вимоги, пов'язані з охороною права приватної власності [9, с. 68].

Найпоширенішим є також поділ цивільно-правових засобів захисту на речово-правові та зобов'язально-правові. Серед засобів захисту права власності

виділяють речово-правові; зобов'язально-правові; такі, що впливають із різних інститутів цивільного права та вимоги до органів державної влади й управління про захист інтересів власника від правомірного або неправомірного втручання.

Отже, цивільно-правові засоби захисту права власності доцільно було б поділити на три великі групи: речово-правові, зобов'язально-правові та спеціальні.

До спеціальних цивільно-правових засобів захисту, на наш погляд, належать законодавчо закріплені засоби захисту, що застосовуються в особливих випадках порушення прав власників. Такими випадками є позови про захист прав співвласників у разі виділу, поділу та продажу спільного майна; засоби захисту права власності померлих та осіб, визнаних безвісти відсутніми або оголошених померлими; засоби захисту прав власників від неправомірного чи правомірного втручання державних органів, органів місцевого самоврядування та в надзвичайних ситуаціях; інші спеціальні засоби, обумовлені особливим колом уповноважених чи зобов'язаних осіб та надзвичайними обставинами [10, с. 48].

Найбільш дослідженими в юридичній літературі є речово-правові засоби захисту. Законодавець у ст. 16 ЦК України «Захист цивільних прав та інтересів судом» вживає термін «способи захисту», а оскільки право власності є одним із цивільних прав, можна припустити, що законодавець і на захист права власності поширює термін «способи захисту». У Главі 29 зазначеного кодексу, присвяченій захисту права власності, не йдеться ні про способи, ні про засоби.

Зобов'язально-правові засоби захисту права власності базуються на можливості застосовувати примусові заходи у правовідносинах із конкретно визначеними учасниками відносних правовідносин, у яких є уповноважена і зобов'язана особа.

Види зобов'язально-правових засобів захисту безпосередньо пов'язані з видами зобов'язань. Виходячи з поділу зобов'язання на договірні та недоговірні (позадоговірні), зобов'язально-правові засоби захисту в свою чергу також поділяються на договірні, зобов'язально-правові та засоби захисту права власності у недоговірних зобов'язаннях, що характеризуються властивими лише їм особливостями.

У договірних зобов'язаннях уповноважена особа може захистити своє право власності шляхом примусу боржника виконати обов'язок в натурі; розірвання договору; застосування мір відповідальності, передбачених договором чи інших заходів, передбачених договором або законом (наприклад, повернення сторонам майна, переданого ними на виконання договору, повернення майна, переданого власником у орендне чи інше тимчасове користування).

До недоговірних (позадоговірних) зобов'язань доктрина відносить публічне

обіцяння винагороди, ведення чужих справ без доручення, запобігання загрози шкоді чужому майну, рятування здоров'я та життя іншої особи, заподіяння шкоди, створення небезпеки (загрози) життю та здоров'ю фізичних осіб, а також їхньому майну та майну юридичних осіб [11, с. 17].

Таким чином, право власності займає провідне місце в системі прав і свобод людини і громадянина. Його належне забезпечення та реалізація є чинниками зміцнення й утвердження України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави, а також важливим елементом політичного, економічного, соціального, культурного та іншого прогресу суспільства. Цивільно-правовий захист права власності – це система активних заходів, застосовуваних власником, компетентними державними чи іншими органами, спрямованих на усунення порушень права власності, покладення виконання обов'язку з відновлення порушеного права на порушника. Така система захисних заходів водночас є складовою частиною загальноправового механізму захисту права власності.

Література:

1. Гнатів О.Б. Захист права власності в цивільному праві: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. Львів, 2014. 202 с.
2. Чеховська Д.Р. Особливості державної реєстрації прав власності на нерухоме майно на підставі рішення суду / Д. Р. Чеховська, В. В. Цюра. Право і суспільство. 2015. № 4(2). С. 48-55.
3. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Конституція України. Науково-практичний коментар / [редкол.: В.Я. Тацій (голова редкол.), О.В. Петришин (відп. секретар), Ю.Г. Барабаш та ін.] ; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2011. 1128 с.
5. Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар. Видання третє переробл., доповн. Х. : ТОВ «Одісей», 2007. 1200 с.
6. Гнатів О. Б. Захист права власності в цивільному праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. Львів, 2014. 20 с.
7. Сульженко Ю. Форми і способи захисту суб'єктивних цивільних прав і законних інтересів. Право України. 2005. № 12. С. 24–28.
8. Антонюк О. Умови захисту права власності шляхом визнання. Национальный юридический журнал: теория и практика. 2015. С. 115-120.
9. Цивільне та сімейне право України у запитаннях та відповідях / [Харитонов Є. О., Калітенко О. М., Зубар В. М. та ін.]. Х. : ТОВ «Одісей», 2002. 640 с.

10. Дзера І. О. Цивільно-правові засоби захисту права власності в Україні. К. : Юрінком Інтер, 2001. 255 с.

11. Зобов'язальне право: теорія і практика : навч. посібн. для студентів юридич. вузів і фак. ун-тів / [Дзера О. В., Кузнєцова Н. С., Луць В. В. та ін.]; за ред. О. В. Дзери. К. : Юрінком Інтер, 2000. 912 с.

Орлова О.О.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,*

Арнаутов Б.С.,

*здобувач вищої освіти 3 курсу
юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ПРАВОВІ ПИТАННЯ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Європейська інтеграція є пріоритетним завданням зовнішньої політики України. Інтеграційна стратегія України щодо Європейського Союзу (ЄС) є складною соціально-економічною, політичною та правовою проблемою. Для її здійснення потрібна об'єктивна соціально-політична база, підтримка розширення курсу європейської інтеграції. Одна з проблем інтеграції України до ЄС полягає в тому, що не гармонізовано українське законодавство до європейських стандартів.

Питання участі України в інтеграційних процесах та співпраці з ЄС вивчали: І. Бережнюк, С. Боротнеченко, А. Гальчинський, В. Геєць, П. Рудяков, В. Мовчан, М. Якуб'як та інші.

Наближення національної нормативно-правової бази до стандартів Європейського Союзу потрібне, насамперед, для України, оскільки приведення у відповідність української системи нормативно-правових актів до положень європейського права підвищить ефективність вітчизняної економіки та рівень життя українських громадян, зміцнить засади демократії. В свою чергу

демократизація державного управління є однією з головних передумов інтеграції України до Європейського Союзу.

Україна повинна рухатися далі в поступовому наближенні законодавчої та регуляторної бази до ЄС з стандартами та забезпечити його ефективне впровадження.

Серед основних принципів Адаптації законодавства України до законодавства ЄС є: верховенство права; неухильність дотримання Україною взятих на себе зобов'язань за чинними міжнародними договорами; врахування сучасного становища українського суспільства; аналітичне обґрунтування запропонованих змін; колегіальність прийняття рішень; прозорість заходів регулювання.

Щодо інших змін, то серед вимог є скасування незалежності Національного банку України, включаючи, за необхідності, зміни до Закону України «Про Національний банк України», а саме приведення його у відповідність із стандартами ЄС, а також реформування системи оподаткування і пенсійну систему.

Повинна відбутися адаптація українського законодавства із європейським, це має здійснюватися за рахунок реформування української правової системи та поступове приведення її у відповідність із європейськими стандартами. Ця адаптація повинна охопити приблизно усі сфери права.

Певні кроки в цьому напрямі здійснено. Наразі діє Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [1]. Проте, аналізуючи статті закону, стає зрозуміло, що чітких механізмів та необхідних конкретних питань адаптації не закріплено на необхідному рівні, зазначено лише загально-правова характеристика.

Значним кроком стало підписання Угоди про асоціацію.

Також Україна впровадила зміни в Конституцію України, де офіційно закріпила політичний напрям розвитку, який направлений на співпрацю з ЄС.

Сьогодні ми можемо впевнено стверджувати, що рух до європейської інтеграції має сприяти важливим реформам в Україні. Цей початок може бути успішним, підживленням політичної волі в Україні, або невдачею, незважаючи на підтримку Європейського Союзу[2, 113.].

Важливе місце також займає громадська свідомість і готовність до впровадження змін громадянами країни.

Кожен член суспільства повинен відчувати і проявляти свою відповідальність за дотримання основоположних прав і свобод людини, а також за утвердження злагодності і взаємодопомоги в державі [3, 165].

Отже, правова інтеграція України залежить від низки факторів, проте

адаптація українського законодавства до права ЄС вже став невід'ємною складовою правової реформи в Україні.

Література:

1. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 березня 2004 року N 1629-IV. Редакція від 04.11.2018, підстава - 2581-VIII. *Відомості Верховної Ради України*, 2004, N 29, ст.367. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15> (дата звернення: 06.12.2019 р.)

2. Poshedin O., Chulaievska M. European Integration of Ukraine: Tool for Internal Reform, Source of Problems or Pass Ticket to EU Membership? *Romanian journal of european affairs*. 2017. Vol. 17, №1. P. 100-120.

3. Машталір Х., Леськів С. Інтеграція України до Європейського Союзу як основа для розбудови громадського суспільства. *Підприємство, Господарство і Право*. 2017. Вип. 6. С. 163-166.

Орлова О.О.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,*

Ханчич В.В.,

*здобувач вищої освіти 3 курсу
юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ВІЙСЬКОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Україна як європейська позаблокова держава здійснює відкриту політику та прагне до встановлення дружніх відносин з усіма зацікавленими партнерами, уникаючи залежності від окремих держав чи міжнародних структур. Серед основних засад вітчизняної зовнішньої політики, яка безпосередньо направлена на

інтеграцію України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі, виокремлюється такий напрямок, як військово-співробітництво, що ґрунтується на пріоритетності в набутті європейської системи колективної безпеки, партнерстві з військово-політичними блоками з питань миру та безпеки [1]. Отже, співробітництво України та Європейського Союзу у військовій сфері є не тільки одним з ключових напрямів взаємодії з цією міжнародною організацією, а в першу чергу направлене на захист та безпеку державних територій і громадян України.

Європейська інтеграція може допомогти підвищенню загального рівня обороноздатності нашої держави, військового суверенітету, зміцненню національної безпеки та безпеки громадян, адже вона застосовує метод залагодження суперечностей, що в свою чергу сприяє мирному співіснуванню з усіма сусідніми державами та ґрунтується на одному з основоположних принципів міжнародного права – принципі відмови від застосування сили чи погрози силою проти територіальної цілісності та незалежності держав, що також сприяє стабільності серед європейських країн.

Юридичні засади співпраці з Європейським Союзом на сучасному етапі закріплені Угодою про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і державами-членами, з іншої сторони, від 2 березня 2014 року [1]. Вказаний акт є базовим двостороннім міжнародним договором, який направлений на встановлення загальних принципів співпраці між сторонами.

Одне з центральних місць співпраці, яке першим регламентується в Угоді про асоціацію, посідає питання військового співробітництва між сторонами. Це свідчить про те, що сторони зацікавлені в цьому напрямі та він є принципом важливим для кожного з них. Зокрема, права та обов'язки сторін у сфері військового співробітництва викладені у розділі II Угоди про асоціацію в ст. 4-13 та доповнюється рядом окремих статей 143, 472 Угоди про асоціацію [1].

Так, основними положеннями ст. 4 Угоди про асоціацію є:

a) поглиблення політичної асоціації та зміцнення політико-безпекової конвергенції та ефективності;

b) сприяння міжнародній стабільності та безпеці на основі ефективної багатосторонності;

c) посилення співробітництва та діалогу між Сторонами з питань міжнародної безпеки та антикризового управління, зокрема з метою реагування на глобальні й регіональні виклики та основні загрози;

d) пришвидшення зорієнтованого на результат та практичного співробітництва між Сторонами для досягнення миру, безпеки й стабільності на

Європейському континенті;

е) зміцнення поваги до демократичних принципів, верховенства права та доброго врядування, прав людини та основоположних свобод, у тому числі прав осіб, які належать до національних меншин, недискримінації осіб, які належать до меншин, і поваги до різноманітності, а також внесок у консолідацію внутрішніх політичних реформ;

ф) розвиток діалогу та поглиблення співробітництва між Сторонами у сфері безпеки та оборони;

г) сприяння принципам незалежності, суверенітету, територіальній цілісності й непорушності кордонів [1].

У ст. 10 Угоди про асоціацію передбачено розширення участі України у питаннях безпеки, що складає як обмін досвідом з європейськими країнами, так і спільні навчання та тренування. Також Угода передбачає розширення сфери співпраці в напрямку нерозповсюдження зброї масового знищення, незаконного обороту зброї, боротьби з тероризмом [1].

Організаційна модель військового співробітництва закріплена у ст. 5 та відображена у ст. 460-470 Угоди про асоціацію, де зазначається, що співробітництво відбувається на саміті сторін [1]. На рівні міністерства обговорення здійснюється в межах засідань Ради асоціації згідно до ст. 460 Угоди про асоціацію та на рівні зустрічей представників міністерства закордонних справ за спільною згодою.

На сьогодні велика увага приділена питанню співробітництва України із структурами Європейського Союзу у військово-політичній сфері, а саме, залученню Збройних Сил України до спільних навчань під егідою Європейського Союзу, проведенню операцій з бойовими тактичними групами Європейського Союзу, залученню військово-транспортного потенціалу України, формуванню в Україні стійкої політики безпеки і обороноздатності високого рівня, яка буде відповідати вимогам сучасності, вирішенню проблеми утилізації непридатних боєприпасів та їх ліквідації.

Окрім Угоди про асоціацію на рівні Міністерства економічного розвитку діють інші міжвідомчі комісії у сфері безпеки та оборони, а саме українсько-польська, українсько-чеська, українсько-угорська, українсько-німецька, українсько-італійська. Також підписанні двосторонні угоди про військову співпрацю з Німеччиною, Францією, Польщею, Хорватією, Словаччиною, Італією та іншими. Все це створює підстави для додаткового розвитку та активізації можливостей оборонного потенціалу України.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що поглиблення співпраці України та Європейського Союзу у військовій сфері сприятиме не тільки реалізації

пріоритетів зовнішньої політики України щодо вступу до Європейського Союзу та належному виконанню зобов'язань за Угодою про асоціацію, але й дасть змогу підвищити оперативні та бойові спроможності підрозділів Збройних Сил України для забезпечення територіальної цілісності України та врегулювання кризової ситуації на Сході України.

Література:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 21. 03. 2014. № 984_011. URL: https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення 06.12.2019 р.).

Перепьолкін С. М.,

*завідувач кафедри міжнародного права
ННІ права та міжнародно-правових
відносин Університету митної справи
та фінансів, к.ю.н., доцент*

Саулевич А. О.,

*студент ННІ права та міжнародно-
правових відносин Університет митної
справи та фінансів*

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У СПРАВАХ ЩОДО ПОРУШЕННЯ ПРАВА ЗАСУДЖЕНИХ НА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ

Ненадання якісної медичної допомоги засудженим в Україні є безумовно однією з найбільш важливих проблем у сфері забезпечення прав людини в Україні. Не отримуючи нормального лікування люди піддаються стражданням, а в подальшому виходячи з пенітенціарних установ розповсюджують небезпечні інфекційні захворювання. Ще одним наслідком неефективної діяльності нашої держави у цій сфері є зростання кількості справ поданих до Європейського суду з прав людини щодо порушення права засуджених на медичну допомогу. Зокрема тільки за 10 місяців 2019 року відносно України було винесено 12 рішень Європейського суду з прав людини щодо ненадання медичної допомоги засудженим.

Питання реалізації права на медичну допомогу осіб, позбавлених волі,

досліджували у своїх працях такі науковці, як Г. С. Семаков, А. І. Діденко, І. С. Яковець, Р. Б. Хобор, М. Романов, Н. Рябих, А. Степанюк.

Наголосимо, що стаття 49 Конституції України гарантує право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування [1]. У Законі України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19 листопада 1992 р., термін «медична допомога» пояснюється як діяльність професійно підготовлених медичних працівників, спрямована на профілактику, діагностику, лікування та реабілітацію у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями і патологічними станами, а також у зв'язку з вагітністю та пологами [3].

Отже, кожній людині, у тому числі й особам, що знаходяться в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, гарантується право на якісну, кваліфіковану, доступну і безоплатну медичну допомогу.

В українському законодавстві на сьогодні реалізація цього права здійснюється відповідно до «Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі», який визначає основні засади організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі та взаємодію закладів охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України із закладами охорони здоров'я з питань надання медичної допомоги засудженим [4].

Проте незважаючи на наявність нормативно-правових актів, які регулюють питання забезпечення прав засуджених на охорону здоров'я, на практиці існує велика кількість проблем у цій сфері. Найбільш актуальними з них є: недостатня кількість необхідного медичного персоналу, мінімальне фінансування для закупівлі лікарських засобів, та як наслідок відсутність достатньої кількості медичних препаратів для лікування наявних в засуджених захворювань, не відповідність якості надання медичної допомоги міжнародним стандартам.

Наявна ситуація в даній сфері стає причиною великої кількості справ щодо порушення права на медичну допомогу за позовами громадян України у Європейському суді з прав людини.

Наприклад, у 2019 році ЄСПЛ прийняв рішення відносно України щодо ненадання медичної допомоги у таких справах: «Дейнеко проти України» (заява № 20317/09), «Малий проти України» (заява № 14486/07), «Бургазли проти України» (заява № 41920/09), «Король та інші проти України» (заява № 54503/08 та 7 інших заяв - див. перелік у додатку), «Медяніков проти України» (заява № 31694/06), «Бекетов проти України» (заява № 44436/09), «Чуприна проти України» (заява № 876/16), «Іванов і Кашуба проти України» (заяви № 12258/09 та № 54754/10), «Осипенков проти України» (заява № 31283/17), «Сержантов проти України» (заява № 57240/14), «Солопова проти України» (заява № 17278/18), «Долгих проти України» (заява № 34697/04).

Водночас Україна не єдина держава, проти якої ЄСПЛ розглядає справи щодо ненадання медичної допомоги засудженим.

Європейський суд з прав людини в рішенні у справі «Попов проти Російської Федерації» від 13.07.2006 року визначив, що згідно зі ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. (далі - Конвенція) держава зобов'язана забезпечувати, щоб особа перебувала в умовах, сумісних з повагою до людської гідності, способи реалізації таких заходів не повинні піддавати людину стресам, приниженням, занепокоєнням, які перевищують допустимий рівень страждань, що викликається позбавленням волі і, враховуючи практичне значення застосовуваних заходів, його здоров'я, душевний стан повинен адекватно гарантуватися, в тому числі, наданням необхідної медичної допомоги [5].

У справі «Хумматов проти Азербайджану» Європейський суд з прав людини наголошує, що відсутність належної медичної допомоги під час тримання під вартою може становити поведження, що суперечить статті 3 Конвенції (рішення у справі «Ухань проти України», пункти 77-83, та рішення у справі «Петухов проти України», заява № 43374/02, пункти 91-98, від 21 жовтня 2010 року) [6].

Окремо необхідно зазначити, що серед засуджених особи, які мають такі захворювання як туберкульоз, гепатит та СНІД, є однією з найбільш уразливих груп. Вони потребують особливого лікування, яке законодавчо закріплено у низці нормативно-правових актів.

Європейський суд з прав людини розглядав питання неналежної медичної допомоги ВІЛ-інфікованим особам, які перебувають в установах виконання покарань України у низці справ (рішення у справах «Кац та інші проти України», заява № 29971/04; «Похлебін проти України», заява № 35581/06; і «Салахов та Іслямова проти України», заява № 28005/08). Зокрема, у справі «Кац та інші проти України», незважаючи на те, що органам влади було відомо про ВІЛ-інфекцію у заявників, відповідного лікування їм не надавалося взагалі, і це призвело до смерті особи. У справі «Салахов та Іслямова проти України» лікування заявника від пов'язаної з ВІЛ-інфекції було спорадичним і нерегулярним.

Питання неналежної медичної допомоги та захисту від туберкульозу і гепатиту в установах виконання покарань України ЄСПЛ розглядав у таких справах: «Мельник проти України», заява № 72286/01, пункти 104-106, від 28 березня 2006 року, «Яковенко проти України», заява № 15825/06, пункти 97-102, від 25 жовтня 2007 року, «Кондратьєв проти України», заява № 5203/09, пункт 72, від 15 грудня 2011 року, «Кушнір проти України», заява № 42184/09, пункти 142-149, від 11 грудня 2014 року, та «Пивоварник проти України», заява № 29070/15,

пункти 37-46, від 06 жовтня 2016 року. Головними підставами для висновку ЄСПЛ у цих справах про ненадання заявникам належної медичної допомоги були відсутність оперативності та необґрунтовані затримки у проведенні медичних обстежень, діагностуванні або початку лікування.

У більшості вище розглянутих справ скажники зазначали те, що національне законодавство не передбачає ефективних засобів правового захисту щодо відсутності належної медичної допомоги під вартою.

ЄСПЛ у своїх рішеннях вказує на те, що стаття 13 Конвенції гарантує доступність на національному рівні засобу правового захисту, здатного забезпечити втілення у життя змісту конвенційних прав і свобод незалежно від того, у якій формі вони закріплені в національному правовому порядку.

У всіх наведених справах ЄСПЛ зазначає, що було порушення статті 13 Конвенції у зв'язку з відсутністю у національному законодавстві ефективного та доступного засобу правового захисту щодо скарги заявника на відсутність належної медичної допомоги.

Отже, необхідно зробити все можливе для того, аби забезпечити належну реалізацію права на медичну допомогу засудженим, яке є одним з основоположних конституційних прав. Необхідно розвинути існуючу мережу лікарень, орієнтованих на засуджених до позбавлення волі та забезпечити їх усім необхідним обладнанням. А також в Україні потрібно запровадити доступний та ефективний національний засіб юридичного захисту у зв'язку з скаргами на відсутність належної медичної допомоги.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996 г., № 30.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_004
3. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. № **2801-ХІІ**. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801>
4. Про затвердження Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі: Наказ Міністерства юстиції України, Міністерства охорони здоров'я України від 15.08.2014 № 1348/5/572 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-14>
5. Справа «Попов проти Російської Федерації» (Заява № 26853/04) від 13.07.2006 URL: <http://hrlibrary.umn.edu/russian/euro/Rborispopovcase.html>
6. Справа «Хумматов проти Азербайджану» (Заяви №№ 9852/03 і 13413/04) від 29.11.2007

*Саєнко М.І.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії
держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ПРАВО НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНФІДЕНЦІЙНОСТІ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ: КОНСТИТУЦІЙНО – ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У законодавстві України існує декілька законів, щодо питань регулювання надання інформації про фізичних та юридичних осіб. Відповідно це і Закон «Про інформацію» [1], що регулює відносини щодо одержання і поширення інформації, і Закон «Про захист персональних даних» [2], що визначає захист і обробку персональних даних, і Закон «Про доступ до публічної інформації» [3], який надає право на отримання інформації, що знаходиться у володінні розпорядників. Конституція України визначає у ч.2 ст.32, що не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [4].

Першочерговим є розуміння того, яка особа є ідентифікованою, або такою, що може бути ідентифікована. Не повстає, як правило, питань щодо таких даних, як ім'я, адреса проживання, індивідуальний податковий номер. Ці дані окремо або в сукупності дають змогу власникові цих даних чітко ідентифікувати конкретну особу. Ситуація є трохи складнішою з даними, що ідентифікують особу опосередковано. І конфіденційна інформація, і персональні дані, стосуються фізичних осіб. Поняття ці відповідно не є тотожними. В реаліях сьогодення є проблематика щодо конфіденційної інформації та забезпечення її захисту.

Часткові площини зазначеної проблематики знайшли своє віддзеркалення у працях таких вчених, як В.В. Речицький, Н.В. Камінська, О.А. Дмитренко, Р.С. Концевой, Т.І. Обуховська, І.І. Романюк, О.О. Серебряник та інших.

У Законі «Про доступ до публічної інформації» зауважено що, конфіденційною є інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів права що мають владні повноваження, та яка може поширюватися у визначеному ними порядку за їхнім бажанням відповідно до передбачених ними умов. Схоже поняття викладено в Законі «Про

інформацію» у статті 21, а саме: «конфіденційною є інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів права що мають владні повноваження. Конфіденційна інформація може розповсюджуватися за бажанням (згодою) відповідної особи у конкретному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, а також в інших випадках, визначених законом».

Потрібно вбачати, що обидва закони підтверджують, що тільки особи приватного права можуть вирішати, яка інформація про них є конфіденційною, а яка відкритою. Однак існує багато прикладів, коли не особа, а закон відносить якийсь вид інформації до конфіденційної, тобто законом за замовченням визначено режим «конфіденційно». Наприклад, Закон «Про інформацію» підтверджує, що до конфіденційної інформації про фізичну особу припадають, зокрема, дані про її національність, освіту, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, а також адреса, дата і місце народження. Закон «Про державну статистику» включає принципи, згідно з яким до конфіденційної інформації зараховано первинні дані, отримані органами державної статистики від респондентів під час проведення статистичних спостережень, а також адміністративні дані щодо респондентів, отримані органами державної статистики від органів, що займаються діяльністю, яку пов'язано із збиранням та використанням адміністративних даних. І такі приписи у законодавстві не часткові. Так до цього питання експерти акцентують, що «ймовірно, законодавець виходив з того, що в більшості випадків фізична особа не робитиме ініціативних дій з обмеження доступу інформації про себе (як це вимагається у дефініції, що міститься у Законі «Про доступ до публічної інформації»: «інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою») [5].

Таким чином, держава піддала захисту від розголосу певній, в основному чутливій, інформації навіть до обмеження доступу до неї фізичною чи юридичною особою, тим самим допускаючи волю особи обмежити доступ до такої інформації через її «чутливість». При цьому в самої особи зберігається право прийняти рішення про розкриття цієї інформації та не обмежувати надалі доступ до неї».

Також наголошуємо, що не вся інформація за бажанням особи може бути віднесена до конфіденційної. Є багато інцидентів, коли різними законами передбачено відкритість певної інформації, наприклад, про посаду і контакти по роботі, розпорядження бюджетними коштами, дані із відкритих реєстрів тощо. Законами може бути заборонено будь-кому обмежувати доступ до певної інформації. Фактично особа, якої стосується інформація, не має права встановлювати режим доступу до такої інформації.

А втім які б не були дії із відкритими персональними даними, наприклад, збирання, поширення тощо, підпадають під регулювання Закону «Про захист персональних даних». Принаймні це прямо не закріплено у цьому Законі, а втім таке розуміння логічно виникає із його положень, адже всі дії щодо обробки (збирання, реєстрація, накопичення, зберігання, адаптування, зміна, поновлення, використання і поширення (розповсюдження, реалізація, передача), знеособлення, ліквідація персональних даних, у тому числі з використанням інформаційних (автоматизованих) систем) спрямовані на захист саме тих персональних даних, які є конфіденційною інформацією. Інакше, на власника спускався б непомірний тягар обов'язків (наприклад, повідомляти суб'єкта персональних даних про зміну, видалення чи знищення його персональних даних відповідно до статті 21 Закону «Про захист персональних даних»), які ніяк було б виконати на практиці. Це реально сковувало б роботу будь-яких власників таких даних.

Ці дані є відкритими у доступі відповідно до законодавства і не можуть бути віднесені до конфіденційної навіть за бажанням відповідної особи. Будь-хто може обробляти їх без обмежень [6, с.107-108].

Попередньо можна дійти висновку що, одразу два закони регулюють відносини щодо надання конфіденційної інформації про фізичну особу, що знаходиться у володінні розпорядників інформації. І ці закони мають різні вимоги щодо оформлення запитів на інформацію. Відповідно до Закону «Про доступ до публічної інформації» запитувач має право отримати інформацію незалежно від того, стосується вона його персонально чи ні, без пояснення причини подання запиту. Йому достатньо вказати у запиті своє ім'я, контактні дані, опис запитуваної інформації (підпис і дату, якщо запит письмовий). В той же час Закон «Про захист персональних даних», зобов'язує запитувача не тільки ідентифікувати себе (вказати паспортні дані, місце проживання тощо), а й вказувати мету і підстави отримання інформації.

Отже слід, керуватись саме Законом «Про доступ до публічної інформації». Важливим є те, до кого звернувся запитувач: до розпорядника інформації, визначеного у статті 13 Закону «Про доступ до публічної інформації» – цей Закон, якщо до іншого власника персональних даних, визначеного у статті 2 Закону «Про захист персональних даних» – відповідно Закон «Про захист персональних даних». Те, що конфіденційна інформація буде надаватись відповідно до Закону «Про доступ до публічної інформації», зовсім не означає, що вона може вільно на розсуд співробітника, який вивчає запит, поширюватись поміж невичерпного кола осіб. Ситуація зобов'язує якомога повніше оцінювати справи. І тільки дуже змістовні доводи на користь суспільного інтересу (який

полягає лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини) можуть скерувати терези на користь розголошення інформації. Тим більш, якщо це стосується вразливої інформації.

Необхідно наголосити, що без такого балансу, ми автоматично закриваємо усі персональні дані, що не відповідають практиці Європейського суду з прав людини. В цьому і особливості, і звичайно ж складність застосування цих двох законів: ні право на інформацію, ні право на приватність не мають лідерства один над одним. Тільки у визначеному становищі з врахуванням визначених ситуацій ми зможемо сказати, яке з цих прав переважає.

Література:

1. Про інформацію: Закон України поточна редакція від 06.01.2011 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12/ed20110106> Дата доступу 01.12.2019.
2. Про захист персональних даних: Закон України поточна редакція від 30.01.2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17/stru> Дата доступу 01.12.2019.
3. Про доступ до публічної інформації: Закону України поточна редакція від 01.05.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17> . Дата доступу 01.12.2019.
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> Дата доступу 01.12.2019.
5. Науково-практичний коментар до Закону України «Про доступ до публічної інформації» / за заг. ред. Д Котляра К., 2012 с. 122, 126. URL: https://cedem.org.ua/wpcontent/uploads/2012/04/7efd195590f891f51d636939b9dd0ca9_1432818344.pdf
6. Камінська Н. В. Захист персональних даних: проблеми внутрішньодержавного, наднаціонального і міжнародно-правового регулювання. Науковий вісник Нац. акад. внутр. справ. 2015. № 3. С. 106–114.

*Селіхов Д.А.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та
історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОЇ БАЗИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО КРЕДИТУ ЯК СПОСІБ МОДЕРНІЗАЦІЇ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ.)

Категорія «сільськогосподарський кредит» охоплює надзвичайно широкий спектр грошового і товарного кредиту, який використовувався в аграрному секторі економіки нашої країни у той історичний відрізок часу, який нерідко називають «епохою вільного підприємництва» (1861–1917 рр.). Правове забезпечення його існування відповідно до нових соціально-економічних умов, що виникли в ході реалізації відомих аграрних та інших реформ 60-х років ХІХ ст., серед яких чільне місце належало скасуванню кріпосного права, продовжувалось понад півстоліття, до 1917 р. включно. Ще в ході підготовки законодавчих актів 1861 р. було скасовано ту банківську систему, яка обслуговувала феодально-кріпосницьке господарство. У перші роки після опублікування Маніфесту 19 лютого 1861 р. іпотечний кредит, як такий, був, практично відсутній, хоч до сільськогосподарського кредиту слід, очевидно, відносити надання позик селянам на викуп землі у поміщиків, що було передбачено як у «Загальному Положенні про селян, які вийшли із кріпосної залежності», так і у «Місцевих» Положеннях про селян, поселених на поміщицьких землях відповідних губерній, включаючи і 9 українських – Київську, Харківську, Чернігівську, Подільську, Полтавську, Волинську, Катеринославську, Таврійську і Херсонську. Наданий державою кредит селяни, як відомо сплачували 45 років (до 1906 р.). Поряд із цією формою сільськогосподарського кредиту у 60-х роках ХІХ ст. функціонував дрібний (не іпотечний) кредит, правовою базою якого залишався закон від 7 березня 1840 р., яким державним селянам дозволялось створювати так звані допоміжні і ощадні каси, де можна було отримати на короткий термін при 6% річних незначну суму коштів – від 1 крб. до 60 крб. на одного домогосподаря, терміном від 6 місяців до 3 років, а сільським громадам – до 16 років. На основних принципах вищезгаданого закону працювали також і сільські банки, які після 1840 р. були

створені при деяких волосних правліннях, як об'єктивних (у селян було мало вільних коштів), так і суб'єктивних (відсутніх кваліфікованих фінансистів) ці форми кредиту не набули скільки-небудь значного поширення.

У 60-ті роки ХІХ ст. ряд громадських діячів звернули увагу на позитивний досвід організації дрібного кредиту у Німеччині, де діяли два типи кредитних товариств: один – засновані на ідеях Г. Шульце-Деліча (наявність пайового капіталу та дивідендів), а інші – на принципах Ф. Райфайзена (відсутність пайового капіталу та дивідендів). Першим у Російській імперії товариством, заснованим на ідеях Г. Шульце-Деліча, було товариство Ус. Доровате Костромської губернії, влаштоване у 1865 р. В.Ф. Лугиніним. На території Наддніпрянської України подібне товариство вперше розпочало свою діяльність 28 квітня 1869 р. у м. Гадячі. Але і такого типу товариства не могли суттєво вплинути на підвищення ефективності дрібнотоварного виробництва насамперед через відсутність у селян коштів, необхідних для вступу до складу членів товариства. Лише через три десятиліття в умовах аграрної кризи кінця ХІХ ст. в урядових колах сформувалась, нарешті, ідея створення кредитних установ, статутний капітал яких міг бути запозичений фінансовою допомогою у Державному банку [1, с. 42]. Як результат, після 1895 р. поширення серед селянства таких кредитних товариств набуло масового характеру. Так, станом на 1 січня 1910 р. в українських губерніях нараховувалось вже 867 кредитних товариств і лише 360 ощадно-позичкових.

Не викликає сумніву, що найпомітнішу роль у наданні сільськогосподарським товаровиробникам фінансових послуг відігравали державні та акціонерні банки, де довгострокові кредити інколи могли сягати 66,6 років. Як державні (Селянський та Дворянський), так і акціонерні земельні банки (Київський, Харківський, Полтавський, Бесарабсько-Таврійський), мали свої відділення не лише в губерніях України, але й далеко за її межами, включаючи регіони Кавказу та Середньої Азії. Першими на фінансовому ринку з'явилися акціонерні земельні банки, засновані у 70-х роках ХІХ ст. приватними особами. Але роль держави у розбудові системи приватних іпотечних установ, у розпорядженні яких були десятки мільйонів карбованців, не була пасивною, адже держава сприймала інститут іпотеки не лише як фінансовий інструмент, а й як один із засобів регулювання земельних відносин в інтересах поміщиків-латифундистів. Окрім міністра фінансів, який власноруч повинен був затверджувати статuti цих банків та давати свою згоду на їх зміну і доповнення, безпосередній контроль за акціонерними іпотечними установами покладался на особливу канцелярію з кредитної частини Міністерства фінансів. Саме з урядовим контролем можна пов'язати надзвичайну стабільність діяльності акціонерних

земельних банків, де вартість позик у порівнянні із державними банками була більшою, а умови їх забезпечення жорстокішими, що суттєво знижувало ризикованість фінансових операцій. Загалом же урядова політика щодо акціонерних іпотечних банків мала усі ознаки дуальності, обумовленої самою природою цих фінансових установ. Будучи за своєю сутністю капіталістичними, у процесі своєї діяльності ці банки досить успішно заробляли на залишках феодального землеволодіння. Отримавши у заставу поміщицький маєток, акціонерні банки були зацікавлені у його збереженні, адже предмет іпотеки був основним джерелом їх прибутків. Однак урядові заходи щодо протекціонізму стосовно дворянства підтримувався акціонерними банками у тій мірі, у якій це не загрожувало їх прибуткам. З іншого боку влада, здійснюючи дозований контроль над їх діяльністю, ніколи не задовольняла надмірні вимоги помісного дворянства, яке вимагало все нових і нових пільг.

Хоч Селянський поземельний банк і було створено на три роки раніше (1882 р.) за Дворянський (1885 р.), проте як одна, так і інша установа, мали на меті не стільки сприяти інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, скільки забезпечити привілеї дворянства, фінансово-правовими умовами дореформеного існування акціонерних земельних банків [3, № 3016]. Саме інститут іпотечного кредитування у селянському банку надавав можливість в умовах еволюційної трансформації провести перебудову поміщицького землеволодіння, створивши на його основі капіталістичну земельну власність, яка б у повній мірі ґрунтувалась на вільнонайманій праці і конкуренції як найважливіших елементах ринку. Кредитні операції, які здійснював Селянський банк, мав на меті забезпечити процес природного відбору серед непривілейованих станів найспритніших з економічної точки зору осіб, здатних адаптуватися в нових умовах капіталістичного виробництва і, як результат, стати соціальною опорою самодержавства [2, № 12195]. Не випадково ж місцевими відділеннями обох банків, які найчастіше знаходилися в одному приміщенні, керувала одна і та ж особа.

Після затвердження у 1885 р. Статуту Дворянського земельного банку подальша нормотворчість з удосконаленням правового регулювання діяльності банку здебільшого зводилась до юридичного оформлення чергових пільг, які іноді зводились навіть до списання боргів з окремих клієнтів. Але, як правило, надані пільги не були безоглядними, залишаючись в межах самоокупності цієї фінансової установи. Попри устремління урядових кіл стати на заваді розорення помісного дворянства їм не вдалося звести нанівець ринкові принципи господарювання. Проте Дворянський банк, обсяги сільськогосподарського кредитування якого були чи не найбільшими у країні, надав можливість усім

землевласникам з числа привілейованих станів, які не змогли прилаштуватися до нових умов господарювання, за допомогою інституту іпотеки із вигодою для себе позбутися успадкованих маєтків, що у поєднанні з іншими формами кредиту стало важливим фактором модернізації аграрних відносин на українських землях Російської імперії на рубежі XIX – XX ст.

Література:

1. Закон о выдаче из сумм государственных сберегательных касс ссуд в основне капиталы учреждений мелкого кредита и о разрешении обращать на нужды сего кредита некоторые крестьянские общественные капиталы // Сборник по мелкому кредиту. Изд-е 6-е, доп. и исправл. Составил С.В. Бородаевский, Пг.: Тип. редакции переодич. изд. Министерства финансов, 1914. – С. 17 – 43.

2. Высочайше утвержденный Устав Крестьянского поземельного банка // ПСЗРИ. – Собр-е 3-е, Т. XV. – СПб.: Гос. типография, 1895. – № 12195.

3. Высочайше утвержденное 3 июня 1885 г. мнение Государственного Совета об утверждении Государственного дворянского земельного банка // ПСЗРИ. – Собр-е 3-е. – Т. V. – СПб.: Гос. типография, 1885. – № 3016.

Сердюк І.А.,

*доцент кафедри теорії та історії
держави і права Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ЧИ РЕАЛЬНОЮ Є МОЖЛИВІСТЬ ВОЛЕВІЯВЛЕННЯ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ЗА ВІДСУТНОСТІ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО РЕФЕРЕНДУМ?

При підготовці тез цієї доповіді автор поставив за мету на основі аналізу норм Конституції України оцінити аргументи на підтримку реальної можливості волевиявлення громадян України за відсутності законодавства про референдум, а також контраргументи з цього приводу.

У своєму рішенні від 26 квітня 2018 року № 4-р/2018 Конституційний Суд України визнав таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), Закон України «Про всеукраїнський референдум» від 6 листопада 2012 року № 5475-VI зі змінами. Як наслідок, у правовому регулюванні

суспільних відносин, у межах яких здійснюється організація та проведення референдумів в Україні, якщо не брати до уваги незначну кількість конституційно-правових норм із цього предмету регулювання, утворилася практично повна прогалина.

Водночас, саме ці норми інституту референдуму є базовими, а тому найбільш значущими. Йдеться, передусім, про конституційно-правові приписи, закріплені в розділі III «Вибори. Референдум», а також пов'язані з ними окремі норми Основного Закону держави, що вміщені в розділі I «Загальні засади», а також у п. 2 ч. 1 ст. 85, п. 20 ч. 1 ст. 92, п. 6 ч. 1 ст. 106, ч. 2 ст. 151, ст. 156 та ст. 159 аналізованого нами нормативно-правового акта.

Ст. 69 Конституції України прямо вказує на дві найважливіші форми безпосередньої демократії, через які здійснюється народне волевиявлення: вибори та референдум.

Ст. 70 Основного Закону Української держави визначає коло суб'єктів, які наділені правом голосу на виборах і референдумах. Це коло обмежується дієздатними громадянами України, які досягли на день їх проведення вісімнадцяти років.

Ст. 71 вищезгаданого правового акта нормативного характеру закріплює принципи виборчого права. Зауважимо, що імперативними вимогами, відображеними в цій статті (вільність, загальність, рівність і безпосередність при здійсненні волевиявлення шляхом таємного голосування), мають керуватися громадянами України і під час здійснення волевиявлення у формі референдуму.

Ч. 1 ст. 72 Основного Закону Української держави визначає, які саме представницькі органи публічної влади в межах своїх конституційно визначених повноважень призначають всеукраїнський референдум. Такими державними організаціями, наділеними владою, визнано Верховну Раду України і Президента України. Зауважимо, що вказані повноваження конкретизовано в п. 2 ч. 1 ст. 85 (призначення Верховною Радою України всеукраїнського референдуму з питань, визначених статтею 73 Конституції України), п. 6 ч. 1 ст. 106 (призначення Президентом України всеукраїнського референдуму щодо змін Конституції України відповідно до статті 156 цієї Конституції, а також проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою).

Ч. 2 цієї ж статті аналізованого нами нормативно-правового акта вищої юридичної сили визначає підставу та умови проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою. Як підставу визнано вимогу не менш як трьох мільйонів громадян України, які мають право голосу, ініціювати проголошення такого референдуму. Відповідне рішення ухвалюється за умови, що підписи щодо призначення референдуму зібрано не менш як у двох третинах

областей і не менш як по сто тисяч підписів у кожній області.

З метою гарантування цілісності і недоторканності території України в межах існуючого кордону (ст. 2 Конституції України) ст. 73 цього ж правового акта передбачено єдино можливий легальний і легітимний спосіб вирішення питання про зміну території держави, яким є всеукраїнський референдум.

Нормативно-правовий припис ст. 74 Основного Закону Української держави обмежує предмет референдуму. Зокрема, референдум не допускається щодо законопроектів з питань податків, бюджету та амністії.

Таким чином, на рівні Конституції України вирішено питання щодо 1) право-дієздатних суб'єктів, як наділених правом ініціювати проголошення референдуму за народною ініціативою, а також брати участь у референдумах, так і тих, які уповноважені ухвалювати рішення про проголошення всеукраїнського референдуму або призначення такого референдуму з питань, визначених Основним Законом держави; 2) принципів здійснення волевиявлення громадянами України під час проведення референдумів; 3) підстави та умов проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою; 4) виключності проведення всеукраїнського референдуму щодо зміни території держави; 5) обов'язковості проведення такого референдуму в процесі здійснення конституційної законотворчості, в результаті чого вносяться зміни до розділів I, III та XIII Конституції України та заборони референдумів щодо законопроектів з питань податків, бюджету та амністії.

Водночас, через згадану нами прогалину в чинному конституційному законодавстві, що виникла внаслідок втрати чинності Законом України «Про всеукраїнський референдум» від 6 листопада 2012 року № 5475-VI, дотепер залишається невирішеним питання про організацію і порядок проведення не лише всеукраїнського, але й місцевих референдумів. Офіційні дані про цей факт у взаємозв'язку з конституційними приписами, закріпленими в ч. 2 ст. 6 і ч. 2 ст. 19, які вимагають від органів державної влади й органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, є найвагомимим аргументом на користь тези про незаконність проведення будь-яких референдумів до ухвалення відповідних законів.

Незважаючи на значну вагу наведеного доказу, його не можна вважати достатньо переконливим, а тим більше безапеляційним. Спробуємо аргументувати цю тезу. Задля цього скористаємося положеннями, закріпленими в розділі I Конституції України «Загальні засади».

У ст. 1 вищезгаданого нормативно-правового акта найвищої юридичної сили Україна визнана суверенною і незалежною, демократичною, соціальною,

правовою державою. В аспекті питання, що складає предмет дослідження, важливими у наведеній юридичній конструкції є дві взаємопов'язані між собою сутнісні складові (їх іще називають принципи) Української держави, а саме: демократична держава і правова держава.

Зміст принципу демократичної держави виявляється в таких найважливіших, на нашу думку, аспектах: 1) визнанні Українського народу носієм суверенітету й єдиним джерелом влади, включно з установчою; 2) реальній можливості формування громадянами представницьких органів публічної влади шляхом виборів; 3) гарантованій можливості вирішення громадянами найважливіших питань загальнодержавного та місцевого значення шляхом референдумів; 4) дотриманні прав людини в процесі здійснення законодавчо визначених повноважень органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами.

Принцип правової держави означає: 1) панування права (тобто, верховенство права, а не закону) в усіх сферах суспільного життя, включно з політичною; 2) визнання суб'єктом правотворчості Українського народу; 3) пріоритетність виконання державою обов'язку з утвердження і забезпечення прав і свобод людини, що знаходить свій вияв як у їх визнанні та законодавчому закріпленні, так і створенні дієвих механізмів їх реалізації, охорони та захисту; 4) утвердженні верховенства Конституції України як правового акта найвищої юридичної сили.

Узагальнення вищевикладеного свідчить про неналежне виконання державою свого головного конституційного обов'язку – утвердження і забезпечення прав і свобод людини і громадянина, зокрема, права громадян ініціювати проголошення референдумів та брати в них участь. Підтвердженням цьому слугує бездіяльність Верховної Ради України, яка протягом 20 місяців так і не спромоглася ухвалити такий необхідний суспільству закон у новій редакції.

Попри наявність у національній правовій системі негативного юридичного факту (відсутність законодавства про референдуми), що є правоперешкоджаючим для виникнення конституційно-правових відносин, у межах яких здійснюється волевиявлення громадян, такі відносини, на нашу думку, все ж мають гіпотетичну перспективу свого розвитку. Підставою для такого умовиводу є як наведені вище теоретичні положення, що розкривають зміст принципів демократичної й правової держави, так і конституційний припис про пряму дію норм Конституції України, відповідно до якого громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах безпосередньо на підставі Основного Закону Української держави.

Аби така перспектива проведення референдумів в Україні не стала

реальністю, суб'єктам законодавчого процесу в особі Верховної Ради України та Президента України необхідно об'єднати свої зусилля у вирішенні питання якнайшвидшого ухвалення та промульгації кодифікованого законодавчого акта – **Кодексу про референдуми в Україні**, який би комплексно впорядкував суспільні відносини у сфері волевиявлення громадян при безпосередньому вирішенні ними найважливіших питань загальнонаціонального та місцевого життя.

Література:

1. Конституція України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 01 вересня 2019 року. Офіційний текст. Київ: ПАЛИВОДА А. В. 2019. 72 с.

Сердюк Л.М.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та

історії держави і права

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ЧИ СПРИЯТИМЕ НОВИЙ ВИБОРЧИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ РЕАЛІЗАЦІЇ ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН?

Кожному правникові відомо, що правовий акт ухвалюється не заради самого факту його існування в правовій системі, а з метою розв'язання конкретних практичних завдань. Виборчий кодекс України з погляду теорії правового регулювання є юридичним засобом, за допомогою якого має не лише упорядковуватися поведінка учасників виборчого процесу, але й вдосконалюватися сама система нормативно-правового регулювання суспільних відносин у сфері здійснення волевиявлення громадян під час формування ними представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування. То ж при підготовці тез цієї доповіді автор поставив за мету оцінити запропоновані Українським Парламентом новели виборчого законодавства, відображені у Виборчому кодексі України, ухваленому Верховною Радою України у другому читанні [1] погляду реалізації громадянами своїх виборчих прав, а також їх гарантування з боку держави.

Задля досягнення визначеної дослідницької мети скористаємось пізнавальними можливостями спеціально-юридичного та герменевтичного методів пізнання, що дозволяють з'ясувати зміст конституційно-правових приписів, закріплених у вищезгаданому кодифікованому акті.

З огляду на предмет дослідження, а також значний обсяг нормативного матеріалу, вміщеного у Виборчому кодексі України, акцентуємо увагу лише на окремих, на нашу думку, найбільш важливих його положеннях, що мають істотний вплив на виборчий процес загалом та поведінку окремих його учасників, зокрема.

Суттєвою у виборчому законодавстві вважаємо зміну самої виборчої системи, за якою проводяться вибори народних депутатів України. Ч. 1 ст. 309 Виборчого кодексу України, яка визначає засади виборів народних депутатів України, передбачено, що вибори депутатів здійснюються на засадах пропорційної системи за виборчими списками кандидатів у депутати від політичних партій.

Частина 2 цієї ж статті Кодексу наділяє правом висування кандидатів у депутати громадян України, які мають право голосу. Проте ця можливість реалізується ними не безпосередньо, а через політичні партії.

Результатом таким змін у виборчому законодавстві вже у найближчій перспективі має стати ліквідація 225 одномандатних виборчих округів, а також втрата потенційними носіями пасивного виборчого права можливості самовисування кандидатом у народні депутати.

Виявом послідовної політики Української держави з утвердження принципу рівності конституційних прав і свобод громадян, а також принципу гендерної рівності є конституційно-правова норма, закріплена в ч. 6 ст. 316 Виборчого кодексу України. Нею, зокрема, передбачено, що при формуванні загальнодержавного та регіональних виборчих списків кандидатів у депутати партія повинна забезпечити присутність у кожній п'ятірці (місцях з першого по п'яте, з шостого по десяте) кожного виборчого списку як чоловіків, так і жінок (не менше двох кандидатів однієї статі).

Значна увага у Виборчому кодексі України приділена і гарантуванню виборчих прав осіб з інвалідністю. Підтвердженням цьому слугує ціла низка закріплених у ньому конституційно-правових норм. Зокрема, згідно з ч. 7 ст. 25 Кодексу виборчі комісії, які забезпечують публічність і відкритість виборчого процесу, здійснюють покладений на них обов'язок з інформування громадян, з використанням, у тому числі, форм та форматів, визначених Конвенцією ООН про права осіб з інвалідністю .

Ст. 37 Кодексу передбачено створення спеціальної виборчої дільниці, що

призначена для організації та проведення голосування виборців у місцях їх перебування, що обмежують можливості пересування цих громадян внаслідок особливих умов або спеціального режиму їх перебування у відповідному закладі чи установі. Спеціальна виборча дільниця забезпечує голосування виборців без порушення зазначених умов чи режиму.

Місцями перебування виборців, що обмежують можливості їх пересування і зумовлюють необхідність утворення спеціальних виборчих дільниць, визнано стаціонарні лікувальні заклади та спеціалізовані заклади для постійного або тривалого перебування (будинки-інтернати для громадян похилого віку, осіб з інвалідністю, геріатричний пансіонат, пансіонат для ветеранів війни та праці, оздоровчі та реабілітаційні заклади тощо).

Ч. 6 ст. 217 Кодексу передбачено відмінний від загального порядок голосування виборця, який має інвалідність, у частині опускання до виборчої скриньки заповненого виборчого бюлетеню. Зокрема, виборець, який через інвалідність або стан здоров'я не може самостійно опустити виборчий бюлетень до виборчої скриньки, має право з відома голови або іншого члена дільничної виборчої комісії доручити зробити це у своїй присутності іншій особі, крім члена виборчої комісії, кандидата, довіреної особи кандидата, уповноваженої особи партії (організації партії), офіційного спостерігача.

Ч. 2 ст. 340 передбачено, що передвиборна агітація, яка проводиться телерадіоорганізаціями, повинна титруватися та/або перекладатися на жестову мову для забезпечення її доступності для осіб з інвалідністю з порушеннями зору та слуху з урахуванням вимог, установлених Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення.

На завершення хотілось би висловити сподівання, що Виборчий кодекс України, за умови його промульгації та набрання чинності, має стати ефективним юридичним засобом реалізації Українською державою послідовної політики з утвердження принципу рівності виборчих прав громадян, а також принципу гендерної рівності під час виборчого процесу.

Література

1. Виборчий кодекс України від 11.07.2019 р. № 2751-VIII. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56671 (дата звернення: 25.11.2019).

Стрижак І.В.,

*доцент кафедри міжнародного права
ННІ права та міжнародного правових
відносин Університету митної справи
та фінансів, к.ю.н., доцент*

Копілець В.В.,

*здобувач вищої освіти ННІ права та
міжнародно-правових відносин
Університету митної справи та
фінансів*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОГО УСИНОВЛЕННЯ

Згідно з міжнародними принципами права кожна дитина має право на виховання в сім'ї. Пріоритетним є національне усиновлення, але коли усиновлення дитини на батьківщині є неможливим, як альтернатива розглядається – міжнародне усиновлення.

Ефективний захист прав дітей є одним із основних завдань, що стоять перед сучасними державами, адже діти в силу свого психоемоційного розвитку не спроможні захистити себе самостійно, тому держави мають приділяти значну увагу саме захисту прав дитини. Василенко Л.П. наголошує, що діти є найбільш уразливими тоді, коли позбавлені батьківської опіки та піклування, і, вирішуючи питання про їх усиновлення, особливо при міждержавному усиновленні, держави повинні докладати усіх зусиль, аби створити і забезпечити функціонування уніфікованих національних механізмів захисту прав дитини [1, с. 50].

Правове регулювання міжнародного усиновлення здійснюється широкою нормативно-правовою базою, основою якої є Конвенція про права дитини 1989 р. До основних джерел відносять: Гаазьку Конвенцію про захист дітей і співробітництво у галузі міжнародного усиновлення 1993 р., Конвенцію ООН про права дитини 1989 р., Європейську конвенцію з усиновлення дітей (переглянута) 2008 р., котру Україна ратифікувала в 2011 р., Сімейний кодекс України та Закони України.

За статистикою, кількість іноземців, які мають бажання всиновити дитину з України становить близько 5 тис. щорічно. Найбільша кількість українських сиріт усиновлюється громадянами Італії, Іспанії, Німеччини, Канади, Бельгії, США. За даними Міністерства соціальної політики України у 2016 р. було усиновлено 2822 дитини, з них 803 – іноземними громадянами [4], а вже у 2018 р. іноземними громадянами всиновлено 372 дитини [5]. Найбільшу кількість дітей були

всиновлені громадянами США – 261, Аргентини – 38 та Італії – 37 дітей.

Нажаль, не завжди приклади міжнародного усиновлення бувають позитивними. Так, у 2015 р. навколо ситуації знуцання над трьома українськими сиротами, яких всиновили у США розгорівся не аби який скандал. Їхнього прийомного батька Льва Дзюбу та двох його сестер Аліну Дзюбу та Наталію Меллон – було заарештовано за підозрою у знуцанні над дітьми. За словами слідчого Майкла Кемпа, який розслідував цю справу, проти підозрюваних висунуто звинувачення в жорсткому поводженні з дітьми другого ступеня, що означає «завдання особі до 18-ти років жорстокого чи надмірного фізичного чи ментального болю». Згідно з даними розслідування, батько ізолював трьох дітей у своїх кімнатах, не дозволяючи їм бачитися з однолітками. Відповідно до тюремних протоколів, прийомного батька звинувачують у позбавленні дітей засобів до існування, а його сестер – у заподіянні дітям надмірної фізичної та психологічної шкоди [2, с. 51–52].

За останні 6 років іноземцями усиновлено близько 4,5 тис. дітей. Про долю більш ніж 1,5 тис. відсутні будь-які відомості. Практика свідчить, що діти стають жертвами торгівлі дітьми, використання їх задля жебрацтва та інших комерційних цілях. За дотриманням прав і свобод усиновлених дітей, до досягнення ними 18 років, за кордоном повинні здійснювати контроль відповідні консульські установи. Однак, часто трапляються випадки, коли консульські установи нехтують виконанням даних функцій [3, с. 407–408].

Зокрема, такі проблеми виникають через колізію міжнародного і національного законодавства. Не всі країни адаптували своє законодавство відповідно до міжнародних стандартів. Деякі проблеми виникають під час визначення правових зв'язків між усиновленим, усиновителем та його родиною і родиною батьків усиновленого. Особливо гостро це питання може постати у процесі здійснення права на усиновлення з боку повнолітніх осіб, які бажають бути усиновленими. Є досить спірним те, що у разі смерті матері або батька, засудження їх до довічного позбавлення волі, тривалого строку відбування покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк, поміщення на примусове лікування, при усиновленні їх дитини вона повинна втратити особисті права та обов'язки між нею та іншими її родичами за походженням.

Процес усиновлення є тривалим. Законодавство більшості країн чітко не визначає час, протягом якого має відбуватись усиновлення. Юридичним фактом усиновлення стає після прийняття відповідного рішення суду. Положеннями Конвенції допускається запровадження в державі випробувального терміну, який передує усиновленню.

Отже, враховуючи важливість етапу, що передує факту юридичного

усиновлення, слід регламентувати тимчасове проживання дитини у сім'ї майбутніх усиновлювачів, а саме: тимчасове проживання у тому числі й у сім'ях іноземців. Це буде ефективним засобом зменшення випадків «повернення» дитини назад до дитячого будинку, запобігання скасування рішень про усиновлення.

Література:

1. Василенко Л. П., Спасовська Ю. В. Механізми Гаазької конвенції як ключові елементи забезпечення захисту прав та інтересів дітей при міжнародному усиновленні. *Юрид. наук. електронний журнал*. 2015. № 6. С. 50–52. URL: http://lsey.org.ua/6_2015/14.pdf.
2. Дружиніна В. В., Скоробрух К. І. Реалії з життя та мотиви усиновлення іноземними громадянами українських дітей. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2015. № 1. С. 190–194.
3. Кухар А. О. Актуальні питання удосконалення інституту міжнародного усиновлення. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2010. Вип. 48. С. 407–412.
4. Ситуація в Україні щодо усиновлення дітей. URL: <http://mfa.gov.ua/ua/consular-affairs/adoption>
5. Міністерство соціальної політики. офіційний сайт. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/usinovlennya.html> (дата зверення 5.04.2019)

Шишко В.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та
історії держави і права,
конституційного та міжнародного права
Львівського державного
університету внутрішніх справ*

ПРАВО НА ПРИВАТНІСТЬ ЯК ПРАВОВА ЦІННІСТЬ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Поняття «цінність» у теоретико-правовій літературі визначається під різними кутами зору. Цінність трактується як позитивна значимість дій, процесів, явищ для людини і суспільства. Цінність носить об'єктивний характер і не

залежить від її відображення у свідомості людини. Вона є явищем, що становить благо для певного суспільства чи класу. Висловлюється думка, що визначення цінності вимагає введення у дефініцію такої обов'язкової ознаки, як суб'єктивне визнання предмета цінністю, його освоєння ціннісною свідомістю. Цінність у її предметному вираженні - такий суспільний предмет, у який вкладено суспільно необхідну працю, причому не взагалі, а у певній пропорції до всього сукупного, соціально-змістовного сенсу суспільної праці.

Усі вищевказані визначення поняття цінності об'єднує єдина думка про те, що цінність – це значимість для суб'єкта явищ навколишньої дійсності. Проте розбіжності виникають у підході до цінності як до явища, що є тільки об'єктивним, чи до такого, яке, крім того, ще й повинно бути обов'язково відображене, відтворене у свідомості суб'єкта. Інше розходження полягає у тому, чи цінність означає тільки позитивну значимість, чи може "нести" і позитивне, і негативне значення.

Видається, що найбільш правильною є позиція тих авторів, які вважають, що цінність – це об'єктивна властивість фактів, подій, речей, відносин мати певну значимість для особи чи групи осіб. Об'єкт, що наділений властивостями, які об'єктивно мають певне значення для суб'єкта, у разі необхідності виконає своє призначення незалежно від уявлень останнього про його існування. Прикладом, який свідчить про обґрунтованість такої позиції може бути, скажімо, право громадян на захист їхніх інтересів за допомогою закону або відповідальність перед законом за неправомірні дії незалежно від знання закону. Так, сімейне законодавство передбачає гарантії забезпечення прав неповнолітніх. Правові норми стоятимуть на сторожі прав дітей і відповідно відіграватимуть позитивну суспільну роль, незважаючи на те, що неповнолітні не мають ні найменшого уявлення про існування таких правових приписів.

Серед найпоширеніших у сучасній філософії права цінностей можна назвати справедливість, рівність, свободу, людську гідність, практичну розумність, здоровий глузд і т.д. Ідеї свободи, рівності та справедливості є фундаментальними ідеями-принципами для права. Задекларовані як основні постулати кожної правової системи, вони набувають специфічного змістовного забарвлення в різні історичні епохи та різних культурних ареалах.

Вочевидь, тісно пов'язаною з свободою як однією з ключових правових цінностей є приватність. Вона стала одним із найбільш важливих питань у галузі прав людини новітнього часу.

Приватність має глибокі історичні корені. Численні посилання на приватність можна знайти в Біблії. Приватність була об'єктом загального захисту за часів давньоєврейської культури, класичної Греції, древнього Китаю.

Захист головним чином зводився до права на усамітнення. Визначення приватності дуже різняться між собою і залежать від контексту. У багатьох країнах зроблено прив'язку до захисту даних, інтерпретуючи таким чином приватність з точки зору обробки інформації особистого характеру.

Приватність – фундаментальне право людини, визнане в Загальній декларації прав людини ООН, Міжнародному пакті про громадянські й політичні права та в багатьох інших міжнародних і регіональних угодах.

Право на приватність гарантується Конституцією України. Зокрема, Ст.30 захищає територіальну приватність (недоторканість житла), Ст. 31 комунікаційну приватність (таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції), Ст. 32 інформаційну приватність («ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків передбачених Конституцією України», «не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди»), а стаття 28 – деякі аспекти фізичної приватності (жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідям»).

Однак, конституційні норми, які формулюють вичерпний перелік підстав для втручання в право на приватність і умови для такого втручання, не отримали достатнього розвитку в законах і підзаконних актах. Доволі нечітке формулювання або взагалі відсутність регламентування дозволених випадків втручання в право на приватність, обсягу та способів втручання є найбільш невирішеною проблемою в законодавчому регулюванні дотримання права на приватність, що породжує численні порушення цього права в практиці та не сприяє утвердженню в суспільстві ключових правових цінностей.

Література.

1. Краснов А.В., Скоробогатов А.В. Правовая ценность в России: теоретико-правовой и ретроспективный анализ. Genesis: исторические исследования. 2017. № 3. С. 126 - 143. DOI: 10.7256/2409-868X.2017.3.18326 URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=18326
2. Ляпунов Б.А. Приватность личности: понятие, сущность и правовая природа. Актуальные проблемы российского права. 2019. №2(99). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/privatnost-lichnosti-ponyatie-suschnost-i-pravovaya-priroda/viewer>
3. Михайліна Тетяна. Ціннісноорієнтований концепт правосвідомості. Теорія держави і права. 2018. №.1. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/1/26.pdf>

Філянiна Л.А.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного права
ННІ права та міжнародно-правових
відносин Університету митної справи
та фінансів*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ УЧАСТІ В БОЙОВИХ ДІЯХ

Поняття прямої участі в бойових діях по суті складається з двох елементів, а саме: «військові дії» і «безпосередньої участі» в них. Хоча поняття «військові дії» відноситься до (колективної) поведінки сторін у конфлікті, засобів та методів нанесення шкоди противнику, «участь» у військових діях відноситься до (індивідуальної) участі людини в цих військових діях. Залежно від якості і ступеня такої участі, особиста участь в бойових діях може бути також двох видів «пряма» або «непряма».

Поняття безпосередньої участі у воєнних діях з'явилося виходячи із положення ст. 3 Конвенції про захист цивільного населення 1949 р., а саме фрази «не брати активної участі у військових діях». У нормах міжнародного гуманітарного права, що застосовується у період збройних конфліктів під індивідуальною поведінкою, що становить частину військових дій, визначається пряма участь у військових діях, незалежно від того, чи є ця особа цивільною або членом збройних сил. Незалежно від того, чи беруть участь окремі особи у військових діях на стихійній, договірній чи неорганізованій основі або як частина організованих збройних сил або угруповань, що належать до сторони в конфлікті. Така поведінка має значення для визначення їхнього статусу як цивільних осіб, але не впливає на уявлення про безпосередню участь в бойових діях. Це означає, що поняття безпосередньої участі в бойових діях відноситься не до статусу, функції або приналежності людини, а до її участі в конкретних ворожих діях. По суті, поняття військових дій можна охарактеризувати як загальний комплекс всіх ворожих дій, скоєних особами, які беруть безпосередню участь у військових діях.

Сучасна ситуація збройних конфліктів міжнародного та не міжнародного характеру свідчать про те, що вони ведуться між урядовими силами і організованими недержавними збройними групами або між такими групами по політичним, економічним чи іншим мотивам. Тому, нажаль, конфлікти такого роду, сприяють залучення цивільного населення та його ефективного перетворення в бойові сили, а інші цивільні особи, котрі не приймають участь у

конфлікті є основними жертвами.

Постає логічне питання як кваліфікувати дії цивільних осіб котрі здійснюють ворожі дії на постійній або тимчасовій основі. У даному випадку, може виникнути спокуса розглядати їх окрему ворожу дію в якості безпосередньої участі в бойових діях, та навіть як їх постійний намір чинити ворожі дії. Однак будь-яке розширення ідеї прямої участі в бойових діях за межі конкретних діянь призведе до стирання відмінностей, проведених міжнародним гуманітарним правом, між тимчасовою втратою захисту на основі дій (через пряму участь в бойових діях) і можливою втратою на основі статусу або функції захисту (виходячи зі статусу бійця або безперервної бойової функції). На практиці поєднання окремих режимів, якими міжнародне гуманітарне право регулює втрату захисту цивільними особами і військовослужбовцями державних збройних сил може викликати непереборні проблеми з доказами. В реальній дійсності неможливо з достатнім ступенем достовірності визначити, чи дійсно цивільні особи, які в даний час поводяться мирно в минулому чи в майбутньому займалися на постійні чи тимчасові основи будь-якими діями, що можна віднести до військових.

Водночас, постійна втрата захисту за такими спекулятивним критерієм неминуче призведе до помилкових або неправомірних нападів на цивільних осіб, піддаючи загрози їх життя, здоров'я, честь і гідність.

Отже, відповідно до цілей і завдань міжнародного гуманітарного права концепція безпосередньої участі у воєнних діях повинна тлумачитися як обмежена конкретними ворожими діями. Поняття прямої участі в бойових діях відноситься до конкретних ворожих дій, що здійснюються окремими особами в рамках військових дій між сторонами що знаходяться збройному конфлікті міжнародного чи не міжнародного характеру.

Христова Ю.В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії
держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ ЛЮДСЬКИХ ОРГАНІВ ВІД ПОМЕРЛОГО ДОНОРА

Україна посідає останнє місце серед європейських країн за показником трансплантації людських органів від померлого донора.

Реформування системи трансплантації в Україні в умовах формування громадянського суспільства особливо актуалізує потребу у дослідженні правового регулювання посмертного донорства.

Звернення до наукових праць з питань посмертної трансплантації органів в аспекті їх правового регулювання показало, що найбільше суперечок викликає вибір презумпції – згоди чи незгоди на посмертне донорство.

Не вдаючись у дискусію з приводу визначення оптимальної моделі презумпції для України, зауважимо, що кількість доступних людських органів від померлих донорів у кожній країні світу, насамперед, залежить від рівня довіри населення до системи трансплантації та ефективності механізму забезпечення права на життя та волевиявлення особи стосовно долі її органів та інших анатомічних матеріалів після смерті.

Окреслюючи нагальні проблеми впровадження законодавчо визначеної системи трансплантації в Україні, насамперед, слід назвати відсутність необхідної кількості медичного обладнання для діагностики смерті мозку [1], кваліфікованих трансплант-координаторів, перенесення запуску Єдиної державної інформаційної системи трансплантації органів та тканин на 1 січня 2021 року, а також, власне, недоліки правового регулювання у цій сфері.

Зокрема, недотримання в тексті чинного Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людини» (далі – Закон) вимоги щодо забезпечення принципу юридичної визначеності, ясності та недвозначності правової норми.

Суперечливим, наприклад, є зазначений у ч.11 ст.16 Закону перелік «близьких родичів» померлої особи, у яких запитується згода на вилучення анатомічних матеріалів для трансплантації з тіла особи, яка не зробила відповідне

волевиявлення за життя, з огляду на відсутність їх черговості в ієрархічному порядку [2]. Тобто відсутні належні правові механізми надання ними такої згоди, у тому числі у разі заперечень інших близьких родичів.

Отже, задля підвищення рівня довіри населення до системи трансплантації та успішного її впровадження в Україні правове регулювання трансплантації людських органів від померлого донора потребує подальшого удосконалення.

Література

1. Комітет з питань здоров'я нації, медичної допомоги та медичного страхування провів круглий стіл щодо перспектив запровадження трансплантації в Україні. Верховна Рада України : веб-портал. URL: <https://rada.gov.ua/print/182443.html> (дата звернення: 05.12.2019).

2. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині : Закон України від 17 трав. 2018 р. № 2427–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19> (дата звернення: 05.12.2019).

*Аксютіна А. В.,
старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН ЧЕРЕЗ НАДАННЯ ЇМ ЯКІСНИХ КУЛЬТУРНИХ ПОСЛУГ

Важливою передумовою рівня соціального та духовного розвитку, можливості творчої реалізації особистості є доступність культурних надбань і культурних ресурсів через надання населенню якісних, доступних та відкритих культурних послуг. В першу чергу, мова йде про доступність нових технологій та сучасних форм культурного самовираження, незалежно від місця проживання, статусу, приналежності до певної соціальної чи етнічної групи.

Низька якість культурних послуг, пов'язана насамперед з проблемами їх правового забезпечення, неминуче відображається на нинішньому та майбутніх поколіннях, приводячи до духовного жебрацтва, фальсифікації історії, втрат історичної пам'яті, знищення інтелектуального та творчого потенціалу суспільства в цілому. Наразі характерними проблемами, що гальмують загальну

концепцію адміністративно-правового забезпечення населення культурними послугами, є: недосконалість правового регулювання; недостатність обсягів державного фінансування культурних послуг; відсутність спеціалізованих суб'єктів адміністративно-правового забезпечення населення культурними послугами на місцях; відсутність спеціальної професійної підготовки та недостатня кількість кваліфікованих кадрів культурної сфери; відсутність інформаційної підтримки процесу надання культурних послуг; низький рівень залучення органами державної влади та органами місцевого самоврядування громадських інституцій, які репрезентують процес надання культурних послуг, та ін.

За результатами опитування, проведеного німецьким культурним центром «Гете-Інститут» в Україні, метою якого було виявлення диференціації задоволення потреб у послугах сфери культури у великих і малих містах, головними причинами, з яких мешканці маленьких міст не відвідують культурні заходи, є брак цікавих подій (34 %), коштів (28 %) та часу (25 %). Водночас більшість респондентів у великих містах (51 %) посилаються насамперед на брак часу і лише 14 % - на відсутність цікавих заходів. Це підкреслює більшу концентрацію та різноманіття заходів і подій у великих населених пунктах порівняно з малими. За своїм характером найбільш поширеними культурно-мистецькими заходами у великих містах є концерти, у маленьких - виставки [1; 2].

Отже, надання населенню якісних культурних послуг апріорі неможливе без створення ефективної системи впливу держави на процеси розвитку культурного простору країни, без запровадження нової моделі публічного адміністрування галузю, побудованої на засадах децентралізації управління та підвищення ролі регіональних органів влади, оскільки наявна система управління культурою не враховує змін, які відбулися в культурі порівняно з минулим ХХ століттям.

Високий рівень надання населенню культурних послуг також залежить від належного правового забезпечення цього процесу. Не зважаючи на розмаїття нормативних джерел, які прямо чи опосередковано на сьогодні сприяють реалізації культурних потреб громадян та забезпеченню населення культурними послугами, окремі експерти справедливо вважають, що на практиці, законодавство не забезпечує належних умов для розквіту культури або реальної підтримки її розвитку з огляду на недостатню реалізацію норм, що гарантуються законодавством у галузі культури; відчутною є проблема, пов'язана із розбіжностями й суперечностями у законодавчих актах.

Приклади ситуацій, у яких законодавство радше заважає, аніж допомагає, включають патерналістські практики, що стримують процеси розвитку, управління й урізноманітнення культурних галузей. У Законі України «Про

культуру» так само бракує положень про покращення співпраці між НУО та державними структурами. Є також системні питання, що стосуються нового закону: наприклад, формулювання, пов'язані з керівними кадрами культури, повноважень державних службовців, і, хоча йдеться про «права», на практиці ці права не використовуються.

Взагалі й сам Закон України «Про культуру» містить багато зауважень, серед яких зокрема:

по-перше, повна відсутність інституційних засад функціонування культурної сфери, невизначеність функцій та повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування (в тому числі Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, відповідного центрального органу виконавчої влади) щодо забезпечення населення культурними послугами;

по-друге, окремі норми закону не мають смислового навантаження і не зрозуміло яку мету переслідують. Наприклад, стаття 13 проголошує необхідність сприяння створенню єдиного культурного простору України та збереженню цілісності культури. У частині 1 цієї статті проголошено, що органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування під час підготовки пропозицій щодо формування та здійснення державної політики у сфері культури повинні враховувати необхідність створення єдиного культурного простору України та збереження цілісності культури. Проте конкретних заходів щодо реалізації такого обов'язку не передбачено;

по-третє, означена по тексту необхідність забезпечення населення культурними послугами не знайшла продовження в законі, насамперед визначення їх видів, сфер та порядку надання;

по-четверте, деякі положення закону мають декларативний характер особливо в частині реалізації громадянами права на доступ до культурних цінностей та культурних благ. Власне критерій доступності відповідних культурних послуг нормативно не визначений;

по-п'яте, більшість гарантій, які забезпечує держава працівникам культури, що працюють у державних і комунальних закладах культури, визначених у розділі VI закону, мають декларативний характер і не передбачають реальних механізмів їх реалізації.

Отже, необхідність вдосконалення чинного законодавства у сфері культури не викликає сумнівів. Більше того, окремі сфери культурного життя країни і досі перебувають поза межами законодавчого регулювання, що стосується, насамперед, діяльності неприбуткових організацій в галузі культури, клубної справи, виконавських видів мистецтва тощо.

Разом з тим, недоцільним та завчасним вважаємо прийняття, запропонованого

деякими вченими, такого універсального нормативно-правового акту як Кодекс законів про культуру [3, с. 41]. На теперішній час абсолютно не зрозумілими залишаються питання щодо його структури, змісту, концептуального наповнення, принципів питань регулювання, подальшої систематизації діючого законодавства у сфері культури тощо. Законодавчо неврегульованим та досить актуальним на порядку денному залишається також питання надання археологічних послуг та порядку обігу археологічних об'єктів.

Література:

1. 79 % українців не задоволені рівнем культури у своєму місті. URL: <http://ridna.ua/2015/12/79-ukrajintiv-ne-zadovoleni-rivnem-kultury-u-svojemu-misti>.
2. Мерзляк А.В., Огнар'ов Є.С. Державне управління сферою культури: вітчизняний та зарубіжний досвід. URL: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2017-01\(17\)/4.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2017-01(17)/4.pdf)
3. Задихайло О.А. Організація управління культурою в Україні (адміністративно-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук / спец. 12.00.07. Харків, 2005. 186 с.

*Мамчій О.І.,
старший викладач кафедри
адміністративного права, процесу
та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ПРОВЕДЕННЯ КОНКУРСНОЇ ПРОЦЕДУРИ НА СЛУЖБУ В НАЦІОНАЛЬНУ ПОЛІЦІЮ УКРАЇНИ ЯК ГАРАНТІЯ ДОТРИМАННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Пріоритетним завданням для будь-якої держави має бути дотримання прав і свобод людини. Україна не є винятком та на державному рівні у Конституції України правам і свободам людини і громадянина присвячено окремий розділ.

Основним законом України закріплені рівні права громадян України, зокрема користування рівними правами доступу до державної служби [1]. Державна служба України базується саме на основних принципах, закріплених

Конституцією України, у тому числі:

- принципі верховенства права, тобто забезпеченні прав і свобод людини і громадянина;

- забезпеченні рівного доступу до державної служби, що виражається у забороні всіх форм та проявів дискримінації, відсутності необґрунтованих обмежень або надання необґрунтованих переваг певним категоріям громадян під час вступу на державну службу та її проходження;

- політичній неупередженості, а саме недопущенні впливу політичних поглядів на дії та рішення державного службовця, а також утримання від демонстрації свого ставлення до політичних партій, демонстрації власних політичних поглядів під час виконання посадових обов'язків;

- прозорості, тобто відкритості інформації про діяльність державного службовця [2].

З прийняттям у 2014 році нового Закону України «Про державну службу» участь громадян в управлінні державними справами стала більш доступною. Відкритість та прозорість державної служби, можливість на рівних конкурсних засадах потрапити до органів державної влади без протекції, зв'язків та корупції вплинула на професійну якість державних службовців, особливо керівної ланки, та зумовило виникнення такого поняття як «соціальний ліфт», який відіграє важливу роль у структуруванні сучасного суспільства.

Вступ на державну службу здійснюється виключно за результатами конкурсу. Конкурсна процедура зумовлена необхідністю добору осіб, здатних професійно виконувати посадові обов'язки та здійснюється з урахуванням рівня професійних компетентностей, особистих якостей і досягнень кандидатів на зайняття посади [2; 3].

Конкурс проводиться з дотриманням принципів: забезпечення рівного доступу, політичної неупередженості, законності, довіри суспільства, недискримінації, прозорості, добросовісності, надійності та відповідності методів тестування, узгодженості застосування методів тестування, ефективного і справедливого процесу відбору [2].

Не винятком є і Національна поліція України, служба в якій є державною службою особливого характеру, яка є професійною діяльністю поліцейських з виконання покладених на поліцію повноважень. Важливим є той факт, Національна поліція, як центральний орган виконавчої влади, служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку та у своїй діяльності керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та

свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави [1; 4].

І хоча дія законодавства у сфері державної служби, у тому числі нормативно-правових актів, що регламентують конкурсні процедури, не поширюється на поліцейських, а розповсюджується лише на державних службовців поліції, Законом України «Про Національну поліцію» закріплені норми, що встановлюють чіткий порядок прийому на службу до поліції, зокрема з дотриманням вищезазначених основних принципів, закріплених Конституцією України.

Конкурс на службу в поліції або на зайняття вакантної посади проводиться з метою добору осіб, здатних професійно виконувати повноваження поліції та посадові обов'язки за відповідною вакантною посадою [4; 5].

Зокрема Законом «Про Національну поліцію» встановлено, що поліцейськими можуть бути громадяни України, віком від 18 років, які мають повну загальну середню освіту, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, які володіють українською мовою [5]. Окрім цього для кандидатів для успішного проходження конкурсу на службу в поліції встановлені додаткові вимоги рівня фізичної підготовки [6], стану здоров'я [7] та деякі обмеження, передбачені чинним законодавством [4; 8; 9]. Конкурс складається з окремих етапів, для кожного з яких встановлено прохідний мінімум. Кандидати запрошуються на наступний етап лише за умови успішного проходження попереднього. Зазначена конкурсна процедура не обмежує прав громадян на участь в управлінні державними справами, а лише конкретизує вимоги до кандидатів саме до такого центрального органу виконавчої влади як Національна поліція.

Також необхідно зосередити увагу на той факт, що конкурс на службу в поліцію або зайняття вакантних посад в поліції здійснюють поліцейські комісії, які утворюються в територіальних органах поліції саме для забезпечення прозорого добору (конкурсу) та просування по службі поліцейських на підставі об'єктивного оцінювання професійного рівня та особистих якостей кожного поліцейського, відповідності їх посаді, визначення перспективи службового використання як постійно діючі колегіальні органи [4]. Діяльність поліцейських комісій ґрунтується на засадах верховенства права, законності, дотримання прав і свобод людини, відкритості та гласності (крім випадків, визначених законом), політичної нейтральності [6].

Можна констатувати, що членами поліцейських комісій можуть бути не лише поліцейські, а й інші громадяни України, які мають активну громадську

позицію (з числа народних депутатів України, представників громадських, правозахисних організацій, проектів міжнародної технічної допомоги, громадськості та засобів масової інформації тощо).

Не менш значимим є застосування обмежень строку повноважень члена поліцейської комісії, який становить три роки та одна і та сама особа може здійснювати повноваження члена поліцейської комісії лише протягом одного трирічного строку. Повторне призначення на посаду члена поліцейської комісії заборонено Законом, що унеможлиблює в подальшому так би мовити «узурпацію» владних повноважень.

В цілому ж, виходячи з наведеного, ми розуміємо, що конкурсна процедура на службу в Національну поліцію України або зайняття вакантних посад поліцейських ґрунтується на засадах дотримання прав і свобод людини і громадянина, закріплених Основним законом України та у відповідності до вимог міжнародної спільноти.

Література:

1. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Закон України «Про державну службу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 25.03.2016 №246 «Про затвердження Порядку проведення конкурсу на зайняття посад державної служби» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-2016-n#n10>.
4. Закон України «Про Національну поліцію» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
5. Наказ МВС України від 25.12.2015 №1631 (зі змінами) «Про організацію добору (конкурсу) та просування по службі поліцейських» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0306-16>.
6. Наказ МВС України від 09.02.2016 №90 «Про затвердження Положення з організації перевірки рівня фізичної підготовленості кандидатів до вступу на службу в Національну поліцію України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0306-16>.
7. Наказ МВС України від 03.04.2017 №285 «Про затвердження Положення про діяльність медичної (військово-лікарської) комісії МВС» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0559-17/sp:max20>.

8. Закон України «Про запобігання корупції» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

9. Закон України «Про очищення влади» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-18>.

Жеглінська Т.О.,
*викладач кафедри теорії та історії
держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «МЕДИЧНЕ СТРАХУВАННЯ»

При підготовці тез цієї доповіді визначено за мету з'ясувати існуючі в сучасній правовій доктрині підходи до розуміння поняття «медичне страхування». Дане питання набуває особливої актуальності в умовах розбудови Української держави як соціальної та правової, а також з огляду на необхідність забезпечення реалізації кожним своїх конституційних прав, важливе місце серед яких займає право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Найменш дослідженим серед складових цього комплексного конституційного права є право на медичне страхування. Дослідження цієї можливості неможливе без з'ясування значення терміно-поняття «медичне страхування».

Вітчизняні правники Н.Б. Болотіна та Л.М. Підгорна розглядають поняття «страхування» як одну зі складових словосполучення «медичне страхування» й інтерпретують його у такий спосіб: «це система правових, економічних та організаційних відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених законодавством або договором. Страхування, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом оплати фізичними та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів. Об'єктами страхування можуть бути майнові інтереси, пов'язані з: життям, здоров'ям, працездатністю та додатковою пенсією страхувальника або застрахованої особи (особисте страхування); володінням, користуванням і розпорядженням майном (майнове страхування)». [1, с. 609]

Інший науковець, В.Ю. Стеценко, визначає медичне страхування як

сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб при отриманні медичної допомоги у разі настання страхових випадків, визначених договором страхування або чинним законодавством за рахунок страхових грошових фондів, які формуються зі страхових внесків [2, с. 123].

Окремі судження про цей соціальний феномен містяться у законопроектах «Про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування в Україні» від 11.02.2015 р. [3] та «Про фінансування охорони здоров'я та загальнообов'язкове медичне страхування в Україні» від 04.10.2018. №. 916 [4].

Так, у законопроекті «Про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування в Україні» ст. 2 закріплено такі положення:

1) загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування є складовою частиною системи загальнообов'язкового державного соціального страхування і формою соціального забезпечення населення у сфері охорони здоров'я; 2) метою загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування є встановлення гарантій для захисту прав громадян на отримання безоплатної медичної допомоги на засадах соціальної рівності і доступності незалежно від віку, статі, стану здоров'я за рахунок коштів загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування; 3) загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування спрямоване на: забезпечення рівного права громадян на доступність медичної допомоги; отримання безоплатної медичної допомоги; забезпечення сталого гарантованого фінансування надання медичної допомоги; досягнення високого рівня стану здоров'я населення [2.]

У іншому законопроекті, а саме «Про фінансування охорони здоров'я та загальнообов'язкове медичне страхування в Україні» №9163 від 04.10.2018 у ст. 13 містяться такі приписи щодо досліджуваного нами терміно-поняття: 1) загальнообов'язкове медичне страхування – це вид обов'язкового страхування, спрямований на забезпечення конституційних прав громадян на охорону здоров'я та реалізацію державних гарантій на одержання безоплатної медичної допомоги та медичне страхування; 2) є формою фінансового забезпечення витрат населення України, що можуть бути понесені на лікування, діагностику, профілактику, реабілітацію, забезпечення ліками та засобами медичного призначення тощо у разі хвороби, нещасного випадку, в межах, визначених Програмою страхування, за рахунок грошових фондів (страхових резервів страховиків та коштів Резервного Фонду загальнообов'язкового медичного страхування), що формуються шляхом сплати страхувальниками страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) за договорами загальнообов'язкового медичного страхування, у тому числі за рахунок асигнувань з державного та місцевих

бюджетів, отримання доходів від розміщення коштів цих фондів та з інших, передбачених цим законом джерел; 3) метою загальнообов'язкового медичного страхування є: встановлення гарантій для захисту прав громадян на отримання безоплатної медичної допомоги на засадах соціальної рівності і доступності незалежно від віку, статі, стану здоров'я за рахунок коштів загальнообов'язкового медичного страхування; забезпечення рівних прав громадян на одержання безоплатної медичної допомоги належного обсягу та якості; підвищення якості надання медичної допомоги, сприяння ефективному розвитку системи охорони здоров'я та створення умов для її належного використання; створення умов для розвитку ринкових відносин в системі охорони здоров'я [3.]

Аналіз суджень про досліджуване нами явище правової дійсності свідчить про те, що як у вітчизняному законодавстві відсутнє поняття «медичне страхування», так немає єдності щодо його розуміння і серед правників. Водночас, розгляд вищенаведених суджень про страхування, загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування та загальнообов'язкове медичне страхування свідчить про зв'язок медичного страхування із такими соціальними явищами, як здоров'я людини, охорона здоров'я, медична допомога, безоплатна медична допомога, а також про те, що такий зв'язок є не прямим, а опосередкованим, адже медичне страхування є передусім формою фінансового забезпечення витрат населення, що можуть бути понесені у разі потреби надання йому професійної медичної допомоги, тобто є економічною (а, точніше, фінансовою) гарантією таких можливостей людини, як право на охорону здоров'я та медичну допомогу.

Література:

1. Болотіна Н.Б., Підгорна Л.М. Медичне страхування Юридична енциклопедія : в 6-и т. редкол. : Ю.С. Шемшученко (гол. редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 2001. – Т. 3 : К – М. – С. 792.
2. Стеценко В. Ю. Медичне страхування у загальній системі страхування: правовий вимір. Право. 2017. 32 С.119-124. В. Ю. Стеценко //
3. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: України. Законопроект від 05.12.2019 № 341-ІХ-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1999, № 46-47. Ст. 403.
4. Про фінансування охорони здоров'я та загальнообов'язкове медичне страхування в Україні: Закон України від . 04.10.2018. №. 9163 -ВР. Відомості Верховної Ради України. 2018. №. 9163.

*Лантух І.С.,
викладач кафедри теорії та
історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ НА ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Сьогодні кожен розуміє, що з виходом в глобальну мережу можуть виникнути проблеми, пов'язані з порушенням прав людини в процесі використання веб-технологій, в тому числі пов'язані з неналежною поведінкою людей, які діють в межах різних юрисдикцій, правової, політичної та інформаційної культури. Як відзначають дослідники, поява Інтернету не створила набору «нових моделей поведінки» - скоріше, він в значній мірі відтворює колишні моделі. Змінилися лише наслідки такої поведінки і проблеми, пов'язані з його регулюванням.

Станом на сьогодні перед державою і суспільством стоять важливі завдання: визначити і нові права і перспективи розвитку традиційних прав (в тому числі і забезпеченні захисту персональних даних в мережі Інтернет). Запропонувати концептуальні та прийнятні варіанти вирішення цих завдань і проблем, що виникають покликані законодавці, вчені, фахівці в області інформаційно-комунікаційних технологій, і це не просто.

Так, міжнародне визнання важливості проблеми персональних даних було закріплено ще в 1981 році прийняттям країнами Ради Європи Конвенції з захисту даних про особу при автоматизованій обробці інформації. Конвенція виходить з того, що права і інтереси особистості в умовах застосування новітніх інформаційних технологій, комп'ютерних і телекомунікаційних засобів можуть бути порушені в результаті несанкціонованого використання відомостей про особу їй же на шкоду, тим самим, звівши нанівець її природні права, що є основою свободи, справедливості і миру. Зазначені права слід захищати на законодавчому рівні.

В останні десятиліття число користувачів мережі Інтернет збільшилося багаторазово. Велика частина жителів планети так чи інакше використовують «світову павутину», залишаючи в ній свої персональні дані, в тому числі при реєстрації на тих чи інших ресурсу мережі [1, с. 123].

Комплекс заходів по захисту персональних даних включає в себе використання шифрувальних засобів, антивірусного захисту, захисту доступу до інформації індивідуальним паролем, аналіз захищеності, виявлення і запобігання вторгнень, управління доступом, реєстрацію та облік.

Звісно ж необхідно звернути увагу, що при укладенні угоди для користувача більшість компаній, що надають громадянам послуги в мережі Інтернет, не передбачають спеціального отримання згоди суб'єкта на обробку його персональних даних, в той час як отримання такої згоди є необхідним і обов'язковим по ряду підстав.

Ухвалення користувальницької угоди можна розцінювати як укладення договору надання послуг з таких підстав: по-перше, узгоджений предмет договору, як правило, оператор зобов'язується надати користувачеві доступ до своїх сервісів, а користувач зобов'язується дотримуватися режиму користування і приймати рекламні матеріали, що направляються оператором; по-друге, саме врегульовані права і обов'язки сторін в зв'язку з виконанням договору та санкції за порушення встановлених правил; по-третє, передбачені порядок зміни і розірвання договору, а також процедура вирішення виниклих спорів.

Проте в більшості випадків однією з цілей обробки персональних даних користувача є просування товарів і послуг шляхом здійснення прямих контактів з потенційними споживачами за допомогою засобів зв'язку (як правило, таргетована реклама прямо вказана в призначеній для користувача угоді), що покладає на оператора обов'язок отримати попередню згоду суб'єкта персональних даних.

Слід зазначити, що багато рекламних компаній, що пропонують послуги зі створення таргетованої реклами, вказують на відмінність партнерських відносин з провідними поштовими сервісами та сайтами соціальних мереж, які передбачають надання останніми відомостей про користувачів. Передача інформації третім особам також може бути передбачена для користувача угодами конкретних сервісів [1, с. 125].

По-друге, згадка в тексті користувальницьких угод про надання таргетованої реклами часто має на увазі обробку вельми специфічного набору персональних даних, а саме - cookie файлів. Обробка зазначених файлів дозволяє встановити IP-адресу користувача, тип операційної системи, встановленої на комп'ютері, тип браузера, інформацію про відвідування перед цим сайті, іноді - адресу електронної пошти та іншу інформацію [2, с. 188].

Виникає окреме питання про захист персональних даних при користуванні послугами електронної комерції. Здійснюючи онлайн покупки, важливо уважно

вивчити сайт на предмет відповідності нормам закону і не варто прив'язувати свою банківську карту до платіжної системи сайту.

Так, в Європейському союзі з метою захисту персональних даних користувачів прийнято Загальний регламент щодо захисту даних (GDPR), прийнятий в травні 2018 року. Одна з ключових особливостей GDPR полягає в тому, що дія цих правил застосовується до компаній, які обробляють персональні дані резидентів і громадян ЄС і явно націлених на таку обробку, незалежно від місцезнаходження такої компанії [3].

Практика залучення європейських компаній до відповідальності за порушення поступово формується: ще в 2018 році в зв'язку з витоком даних і порушенням умови про необхідність зберігання даних користувачів в зашифрованому вигляді на 20 тисяч євро була оштрафована німецька компанія Knuddels GmbH & Co KG (компанія-власник німецького онлайн -чат і сервісу для знайомств Knuddels). За схоже порушення, пов'язане з наданням в недостатній мірі захисту призначених для користувача даних на випадок витоку, на 183 млн фунтів стерлінгів була оштрафована і авіакомпанія British Airways.

Для України в сфері забезпечення прав людини на захист персональних даних в мережі інтернет важливим фактором є підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Згідно з гл. 14 Угоди про асоціацію сторони зміцнюють своє співробітництво щодо розвитку інформаційного суспільства на користь приватних осіб і бізнесу через забезпечення загальнодоступності ІКТ та через кращу якість послуг за доступними цінами. Це також полегшить доступ до ринків послуг електронних комунікацій, що сприятиме конкуренції та надходженню інвестицій у цю галузь [4].

У висновку хотілося б відзначити, що користувачі мережі Інтернет можуть самі убезпечити свої персональні дані при уважному вивченні сайтів, угоді про обробку персональних даних, уважно стежити за тим, що і кому відправляється в повідомленні, не прив'язувати свої банківські карти до платіжних систем сайтів, як і не довіряти підозрілим сайтам і при виявленні порушень законодавства звертатися до відповідних контролюючих органів.

Оператори сайту також повинні дотримуватися прав власників особистих даних, отримуючи попередню згоду користувача на обробку даних необхідно проінформувати в призначеній для користувача угоді про мету обробки даних, її вигляд, обсяг, строки зберігання, після закінчення яких дані будуть знищені.

Важливо відзначити і той факт, що з поширенням нових технологій необхідно забезпечити більш надійну форму захисту персональних даних як гармонізацією внутрішнього законодавства, так і оперативним законодавчим реагуванням на появу нових загроз.

Література:

1. Міжнародний досвід правового регулювання захисту персональних даних в мережі Інтернет / М. М. Кравчук // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2013. – № 3. – С. 123-126.
2. Конончук О. Захист персональних даних в умовах соціалізації інтернет-сервісів / О. Конончук // Юридична наука. - 2015. - № 2. - С. 187-193.
3. Загальний регламент захисту даних (англ. General Data Protection Regulation, GDPR; Regulation (EU) 2016/679) щодо захисту персональних даних усіх осіб в межах Європейського Союзу та Європейської економічної зони від 27 квітня 2016 року. - [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://yur-gazeta.com/golovna/gdpr-oficiyniy-ukrayinskiy-pereklad.html>
4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом та його державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/>

Лантух І.С.,

викладач кафедри теорії та історії держави і права

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Перетяцько Я.С.,

курсант факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

«НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ОСВІТУ»

Досить важливим місце в системі національного законодавства є визначення місця права на освіту в системі прав людини і громадянина, оскільки сприяє розумінню його сутності та особливостей. Важливість обраної теми та становлення права людини на освіту в Україні, без сумніву, підкреслює актуальність означеної проблеми.

Місце права на освіту в системі прав людини і громадянина трактували в свої працях вітчизняні вчені. В основу мого дослідження було покладено праці

наступних теоретиків права та вчених-конституціоналістів, як О. Гончаренко, О. Зайчук, В. Погорілко, П. Рабінович, О. Скакун, Н. Оніщенко, В. Федоренко та інші.

Сьогодення визначає освіту невід'ємною складовою кожного суспільства та важливою передумовою його розвитку.

Освіта – не лише показник загальної культури, але й один із елементів модернізації та удосконалення функціонування держави та її органів влади.

Освіта є запорукою внутрішнього особистісного становлення людини, підвищенням її інтелектуального потенціалу та шляхом до самореалізації. Все це, в свою чергу, обумовлює надання особливого значення питанню щодо забезпечення та захисту права на освіту в Україні та в світі.

Україна як демократична держава з огляду на міжнародну спільноту визнала нові орієнтири та фундаментальні цінності, що невіддільно пов'язані з правами людини.

Серед них пріоритетне місце займає закріплення та гарантування права на освіту. Нові вектори розвитку країн (із наданням освіті важливого значення) посилюють необхідність дослідження права на освіту як в міжнародній, так і в національній площині.

Освіту, слід вважати рушійною силою еволюції нашого суспільства. Про це досить вдало зауважує Р. Ковальчук, стверджуючи, що в сучасному глобалізованому й інформатизованому світі освіта стає вирішальним чинником суспільного прогресу і національної безпеки, важливою складовою повного розвитку людської особистості, збільшення поваги до прав і свобод людини [1, с. 292].

Погоджуємося з думкою науковця та констатуємо той факт, що сьогодні без необхідної освіти людина не зможе забезпечити собі належних умов життя, а також всебічно реалізуватись як особистість, котра цілковито усвідомлює свій державно-правовий статус та здатна захищати свої права в разі їх порушення. Це ще раз доводить важливість права на освіту в реаліях сучасної дійсності.

Потрібно наголосити на тому, що право на освіту – це позитивне право, адже воно породжує своїм існуванням позитивні обов'язки держави.

До них варто віднести: підтримку мережі дошкільних навчальних закладів, системи середніх шкіл, професійно-технічної та вищої освіти, системи підвищення кваліфікації, післядипломної освіти; гарантії рівних можливостей розвитку державних і приватних навчальних закладів; гарантії недопущення зниження рівня викладання у приватних навчальних закладах у порівнянні із державними; гарантії отримання безоплатної середньої освіти у державних навчальних закладах; надання стипендій і пільг учням і студентам; гарантії

рівного доступу та отримання безоплатної освіти у державних вищих навчальних закладах на конкурсній основі; право національних меншин розвивати систему національної освіти у державних і комунальних навчальних закладах тощо [2, с. 289-290].

Не слід забувати про те, що право на освіту належить до культурних прав, а його вагомим наповненням у згаданому вище контексті є сприяння духовному та інтелектуальному розвитку особи.

Тому варто погодитися із М. Мацькевичем, який, досліджуючи культурні права та свободи людини і громадянина, наголошує на їх соціальній цінності, стверджує, що все це знаходить свій вираз у різних сферах суспільного життя: економічній, політичній, ідеологічній, юридичній, а також визначає їх особистісну цінність [3, с. 210-211].

Саме усвідомлення важливості культурних прав громадян, у тому числі права на освіту, обумовило їх закріплення на міжнародному та національному рівнях. Серед числа відомих та досить вагомим міжнародних джерел закріплення фундаментальних прав і свобод людини і громадянина є Загальна декларація прав людини, яку у світовій практиці не можна не відмітити як першооснову вказаного вище явища.

Так, у статті 26 Загальної декларації прав людини регламентовано право кожної людини на освіту. Тут було визначено, що освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особи і збільшення поваги до прав людини і основних свобод; повинна сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі поміж народами, расовими або релігійними групами, повинна сприяти діяльності Організації Об'єднаних Націй по підтриманню миру тощо [4].

Сьогодні право на освіту також регулюється низкою інших міжнародних договорів. Досить змістовно розкриває вказане питання Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права ООН від 16.12.1966 р. Так, стаття 13 Пакту визначила, що держави, які визнали положення даного документу, одночасно визнають право кожної людини на освіту. Також з його змісту випливає те, що освіта повинна бути скерована на забезпечення загального блага. Разом з цим, Пакт встановив обов'язки до держав щодо забезпечення реалізації права на освіту тощо [5].

Отже, підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що право на освіту є невід'ємним правом людини. Хочемо наголосити на тому, що воно своїм сутнісним призначенням покликане сприяти духовному, інтелектуальному розвитку особи. Узагальнюючи міжнародний та національний досвід регламентації права на освіту, можна визначити, що освіта й, відповідно, право на освіту – це не лише складова забезпечення внутрішнього особистісного розвитку

особи, але й чинник суспільного прогресу. Також право на освіту знайшло своє закріплення і в міжнародній, і в національній площині як одне з культурних прав.

Література:

1. Ковальчук Р.Л. Право на освіту як одне з конституційних прав громадян України [Електронний ресурс] / Р.Л. Ковальчук // Університетські наукові записки. – 2011. – № 3. – С. 292–298. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Unz/2011_3/47.pdf.
2. Мала енциклопедія конституційного права / За заг. ред. проф. Ю.Л. Бошицького ; Київський університет права НАН України. – К. : Кондор-Видавництво, 2012. – 462 с.
3. Мацькевич М. Культурні права та свободи людини і громадянина в Україні: ціннісно-правовий аспект / М. Мацькевич // Право України. – 2011. – № 9. – С. 208–213.
4. Загальна декларація прав людини : міжнародний документ від 10.12.1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
5. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права ООН від 16.12.1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_042.

Венгерова Ю.В.,

*здобувач кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії,
Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ*

ОЦІНКА ПЕРВІСНОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ТУРИСТИЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Згідно статті ч. 1 ст. 214 КПК України, слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових

розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань [1].

Між тим, слід зазначити, що не у всіх справах доволі легко прийняти рішення про існування саме злочину, а не іншої події. Не включенням є й справи щодо незаконних дій у сфері туристичної діяльності, де термін двадцять чотири години також не є достатнім для віднесення дій до площини кримінального права.

Відмежування злочину від цивільно-правового делікту або адміністративного правопорушення є доволі складним процесом, особливо, якщо злочини вчинялися шляхом обману чи зловживання довірою (шахрайство) або злочинні дії стосувалися підприємницької діяльності, пов'язаної із туризмом.

Втім, К.О. Чередник стверджує, що наявність формальних (навіть належним чином оформлених) цивільно-правових відносин, за допомогою яких суб'єкт прагне завуалювати свій злочинний умисел, за наявності підстав не повинна бути перешкодою для оцінки скоєного як злочину, передбаченого статтею 190 КК. Зокрема, згідно судової практики для кваліфікації скоєного як шахрайства не має значення рівень витонченості обману, ступінь обачності або, навпаки, легковажності потерпілого. Важливо лише, щоб у конкретній ситуації потерпілий не усвідомлював факту застосування щодо нього обману (зловживання довірою), щоб обманні дії винного були ефективними в аспекті успішного заволодіння чужим майном (правом на нього). Обов'язковою ознакою шахрайства визнається добровільність передачі майна чи права на нього; щоправда, така добровільність має умовний (уявний) характер, адже насправді дії зазначених осіб щодо передачі майна чи права на нього зумовлені тим, що вони введені в оману. Між діянням винного і помилкою потерпілої особи, яка передає майно, повинен бути причинний зв'язок [2; 3].

Водночас, під прикриттям туризму, або в наслідок функціонування туристичної діяльності також вчиняється чимала кількість злочинів, кваліфікованих за різними статтями КК України. Наприклад, торгівля людьми (для забезпечення сексуального туризму; за сприяння фіктивних або справжніх туристичних фірм тощо); викрадення туристів, у тому числі з метою одержання викупу; незаконні дії, пов'язані із переміщенням через митний кордон під виглядом туристів України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю культурних цінностей, вибухових речовин, зброї та боєприпасів, наркотичних засобів тощо. За таких обставин факт віднесення дій до площини кримінально-правових відносин може не викликати сумнівів, однак складнощі з'являються при кваліфікації та визначенні сукупності злочинів.

Тому, насамперед, слід окреслити коло обов'язкових завдань, які

визначають зміст початкового етапу розслідування злочинів досліджуваної категорії та впливатимуть на подальший його хід, що безпосередньо залежить від повноти інформації, що є на момент відкриття кримінального провадження та її оцінки.

Під час вивчення та оцінки початкової інформації необхідно звертатися до зіставлення фактичних даних, отриманих із різних джерел, що дозволяє виявити суперечності, неточності чи неповноту даних. На даному етапі слідчий вирішує, які дані не викликають сумніву і можуть бути оцінені як достовірні, які, навпаки, сумнівні і вимагають перевірки; на які питання можна відповісти стверджувально, а на які – не можна; які дані відносяться до справи, а які – ні [4, с. 222].

Оцінюючи ситуацію, необхідно з'ясувати: чи не мав місце цивільно-правовий делікт; чи не мало місце адміністративне правопорушення; чи не помиляється потерпілий з приводу вчинених щодо нього дій; чи не навмисно потерпілий надає неправдиву інформацію про злочин, якого насправді не було; коли, де і як злочинці вчиняли дії з підготовки до вчинення злочину і які саме дії вчинялися ними; який вплив злочинці здійснювали у відношенні потерпілого (психологічний, фізичний тощо), де і коли здійснювалися злочинні дії щодо потерпілого; які були умови угоди і, якщо складався договір, то ким саме; які документи використовувалися у ході вчинення злочину, чи не мали ці документи ознак підробки; в яких місцях відбувалися злочинні дії; чи не має місце факт здійснення ряду злочинів під прикриттям туристичної діяльності тощо.

Слід сказати, що протягом 24 годин з'ясувати деякі з окреслених питань не надається можливим. У зв'язку із чим, достатніх підстав, які б свідчили про вчинення кримінального правопорушення у сфері туристичної діяльності, може не бути. Водночас, невизначеність питання стосовно віднесення діяння до конкретного виду правових відносин не дає підстави ігнорувати подію, а зобов'язує слідчого максимально зосередити всі зусилля на зібранні доказової бази, що підтвердить прийняття обґрунтованого рішення.

Література:

1. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI: URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Постанова Верховного Суду України від 24 листопада 2016 року: URL: <http://www.shatarska.in.ua>.

3. Чередник К.О. Розслідування шахрайства на ринку нерухомості, вчиненого злочинними угрупованнями: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / ПрАТ «Вищий навчальний заклад «міжрегіональна академія управління персоналом». Київ., 2019. 270 с.

4. Криміналістика: Учебник / Под ред. Р. С. Белкина. М.: Юрид. лит., 1986. 542 с.

Демідова В.В.,

*ад'юнкт кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

Чаплинський К.О.,

*доктор юридичних наук, професор,
доцент начальник кафедри
криміналістики, судової медицини
та психіатрії
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ОСВІДУВАННЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ

Однією зі значимих слідчих (розшукових) дій в процесі розслідування жорстокого поводження з тваринами є освідування. Важливість цієї слідчої дії важко переоцінити. Освідування дозволяє слідчому безпосередньо сприймати об'єкти з метою виявлення слідів злочину, особливих прикмет і з'ясування обставин події, важливих для кримінального провадження, скласти уявлення про механізм злочину та особу злочинця, висувати слідчі версії та правильно визначати напрямки розслідування [7, с. 134]. Погляди вчених – криміналістів поділяються на дві групи: перші – ті, які дотримуються думки, що освідування є особливим видом слідчого огляду, оскільки між ними є ряд загальних ознак і завдань їх проведення; другі – які вважають освідування окремою слідчою (розшуковою) дією, виходячи із специфіки його проведення.

Так, С. А. Шейфер дотримується точки зору, що освідування – це різновид огляду, адже, як і при огляді, виявлення доказової інформації відбувається тут на основі звичайного спостереження. Але, з огляду на специфічність об'єкта огляду, яким є тіло людини, спостереження тут також приймає специфічні форми. Тому прийнято вважати освідування самостійною слідчою дією [8, с. 120].

В свою чергу, І. Л. Петрухін зазначає, що освідування – це слідча дія, яка полягає в огляді тіла людини особою, що здійснює дізнання, слідчим або прокурором, у разі необхідності – із залученням спеціаліста, у тому числі лікаря, з метою виявлення на тілі особливих прикмет, слідів злочину, інших ознак і властивостей, які мають доказове значення у справі [4, с. 219].

Ю. В. Гаврилін під освідуванням розуміє слідчу дію, яка є різновидом слідчого огляду та складається з огляду тіла живої людини для виявлення на ньому особливих прикмет, слідів злочину, тілесних ушкоджень, виявлення стану сп'яніння або інших якостей та ознак, що мають значення для кримінальної справи, якщо для цього не потрібно проводити судову експертизу [5, с. 19].

А. В. Даниленко, В. О. Гусєва та Л.С. Купріянова вважають за необхідне проведення судово медичного освідування лише в рамках судово-медичної експертизи, а не як самостійно слідчої (розшукової) дії, адже в тому випадку, якщо в процесі розслідування виникає потреба у застосуванні спеціальних знань у галузі медицини для виявлення слідів кримінального правопорушення, то достатнім буде залучення судово-медичного експерта чи лікаря (як при проведенні огляду місця події за наявності трупа), а не проведення самостійної слідчої (розшукової) дії – судово-медичного освідування [2, с. 182].

Можна погодитися з думками І. С. Андрєєва, Г. І. Грамовича і М. І. Порубова, які зазначають, що освідування є самостійною слідчою дією, яка проводиться за постановою слідчого, здійснювану або самим слідчим, або (за його дорученням) лікарем, і спрямовану на безпосереднє обстеження тіла людини з метою виявлення і фіксації слідів злочину, особливих прикмет та ознак функціонального й анатомічного характеру [1, 124].

Згідно до проведеного анкетування серед працівників слідчих підрозділів освідування в процесі розслідування жорстокого поводження з тваринами проводилось лише у 5 % випадків розслідування кримінальних проваджень.

Залежно від способу вчинення злочину, у деяких випадках до проведення освідування доцільно залучати фахівців інших галузей, наприклад лікаря, спеціаліста судової балістики, біолога тощо. Лікар допоможе ідентифікувати характер тілесних ушкоджень на тілі підозрюваного, давність їх отримання тощо, спеціаліст судової балістики – виявити сліди пороху, якщо злочин було вчинено зо допомогою вогнепальної зброї, а біолог – сліди біологічного походження (кров,

слина тощо), які належать тварині. Так, Ю. А. Чаплинська вважає, що на сьогоднішній день може проводитися судовомедичне освідування за участю судово-медичного експерта або лікаря [6, с. 140-144].

Під час провадження освідування слід дотримуватися тактики слідчого огляду, таких як: своєчасність, об'єктивність і повнота, активність, методичність і послідовність.

Щодо своєчасності проведення освідування науковці вважають, що для забезпечення завдань кримінального провадження слідчий має право до винесення постанови прокурора провести освідування у невідкладних випадках, пов'язаних із необхідністю запобігти втраті доказів. У такому випадку слідчий зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися із клопотанням про проведення освідування до прокурора. Якщо прокурор відмови у задоволенні клопотання слідчого про освідування, встановлені внаслідок такого освідування докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню в порядку, передбаченому ст. 255 КПК України [3, с. 300].

Згідно аналізу кримінальних проваджень щодо жорстокого поводження з тваринами у 23 % випадків особи, які вчинили даний злочин виявлено наявність стану сп'яніння, з яких 16 % алкогольного та 7 % наркотичного. Дана статистика свідчить про те, що за допомогою освідування доцільно вирішувати задачу зі встановлення наявності чи відсутності стану сп'яніння, так як ця обставина обтяжує ступінь покарання.

Так, за суб'єктом проведення можна виділити два види освідування: 1) слідче, яке проводиться органом досудового розслідування та має на меті виявлення слідів злочину та особливих прикмет на тілі людини, коли не потрібно спеціальних знань; 2) судово-медичне, яке проводиться судово-медичним експертом чи лікарем з метою виявлення та засвідчення наявності на тілі людини слідів злочину (подряпини, сліди укусу) чи визначення певного стану особи (алкогольного чи наркотичного сп'яніння).

Література:

1. Андреев И. С. Криминалистика : учеб. пособие / Андреев И. С., Грамович Г. И., Порубов Н. И. ; под ред. Н. И. Порубова. – Минск. : Выш. шк., 1997. – 344 с.
2. Даниленко А.В. Деякі проблемні питання освідування осіб / А. В. Даниленко, Т.І. Савчук, Л.С. Купріянова, В.О. Гусева // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія :Юридичні науки. – 2013. – № 1. – Т. 26 (65). – С. 180 – 185.

3. Дуфенюк О. М., Кунтій А. І. / Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. №4, 2015, Львів – с. 298 – 306.
4. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право: Курс лекцій: Вид. 2-е, змін. і доп. – К.: Істина, 2008.
5. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник / М.В. Салтевський. – Київ : Кондор, 2005. – 588 С.
6. Чаплинська Ю. А. Актуальні проблемні питання застосування примусу при проведенні освідування особи / Ю. А. Чаплинська // Європейські стандарти кримінального судочинства: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Донецьк, 27 вересня 2013 р.). – Донецьк: ДЮІ МВС України, 2014. – С. 140- 144.
7. Чаплинський К.О. Освідування як об'єкт криміналістичного дослідження / К.О. Чаплинський // Вісник АМСУ. Серія «Право». – 2013 – № 2 (11). – с. 134-137.
8. Шейфер С.А. Следственные действия. Самара. Изд-во «Самарский университет», 2004. – С. 228.

*Лісняк А.І.,
аспірант кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ

Розслідування кримінальних правопорушень вимагає від правоохоронних органів максимально ефективного проведення основних заходів та процесуальних дій, необхідних для збору доказової інформації. Однією з найбільш раптових слідчих (розшукових) дій, як для працівників Національної поліції, так і, в першу чергу, для підозрюваного, є проведення обшуку. Значення обшуків у розслідуванні масових заворушень зумовлене тим, що нерідко їх результати містять початкові відомості, які доводять причетність осіб до злочинних дій і можуть бути основою висунення криміналістичних версій та планування розслідування злочинів. Крім того, усі виявлені під час обшуку матеріальні сліди кримінального правопорушення можна порівняти з інформацією, отриманою під час проведення оглядів.

Стосовно поняття обшуку, то, наприклад, О.О. Эксархопуло зазначає, що це слідча дія, що полягає в примусовому обстеженні ділянок місцевості, приміщень, транспортних засобів чи осіб з метою виявлення та вилучення знарядь злочину, предметів і цінностей, здобутих злочинним шляхом, інших об'єктів, що мають значення для справи, а також розшукуваних осіб і трупів.[6, с. 423] Ми, в свою чергу, підтримуємо позицію К.О. Чаплинського, який формулює обшук як слідчу дію, змістом якої є примусове обстеження приміщень і споруд, ділянок місцевості, окремих громадян з метою відшукання і вилучення предметів, що мають значення для справи, а також виявлення розшукуваних осіб.[5, с. 233]

Обшук проводиться у більшості проваджень аналізованої категорії. Особлива увага при обшуках звертається на пошук і вилучення:

– предметів, що стосуються підготовки або вчинення розслідуваного злочину: зброї і боєприпасів, вибухових пристроїв та вибухової речовини або заготовок для їх виготовлення (у тому числі знарядь злочину), запалювальної суміші; листівок і транспарантів (відповідного змісту) і т. ін.

– предметів, що свідчать про вчинення конкретними особами інших злочинів: збереження або розповсюдження наркотиків; збереження вогнепальної зброї, вкрадених під час заворушень речей і т. ін. [3, с. 76]

Серед тактичних прийомів, що можуть використовуватись при проведенні досліджуваної слідчої (розшукової) дії є спостереження за реакціями обшукуваних осіб. Адже суттєвою особливістю провадження обшуку є те, що особа не може залишатися байдужою під час нього. Вона може болісно реагувати на окремі його етапи та, загалом, гостро переживає в даній обстановці. Тому «...напруженість обшукуваного виникає внутрішньо і, – про що наголошує О.В. Циганенко – проявляється зовнішньо. В особи виникають прояви хвилювання, зниження критичності мислення, пам'яті, уваги, змінюється колір обличчя, короткочасно розширюються зіниці очей, відбуваються неконтрольовані мікрорухи, що суперечать змісту пояснень обшукуваної особи, покусання або затиснення губ, важке дихання тощо. Реакції значно посилюються, якщо слідчо-оперативна група близько підійшла до розшукуваних об'єктів». [4, с. 83]

Тактика проведення таких обшуків будується з урахуванням інформації, наявної на той момент у справі. Непідготовленість обшуку (найчастіше через передоручення проведення такої процесуальної дії оперативним працівникам поліції) або їхня невчасність може призвести до втрати речових доказів. Не завжди є можливість для негайного проведення такої СРД. Це пов'язано із побоюваннями, що у разі виникнення під час обшуку якогось конфлікту це може призвести до нових заворушень, оскільки ще є підстави вважати, що обстановка у регіоні залишається такою, що заворушення можуть початися знову (особливо,

коли вже проведено затримання активних учасників заворушень; ще не поховано загиблих під час таких подій та ін.). Цей фактор, безумовно, потрібно враховувати у разі вибору часу проведення таких СРД.[1, с. 253]

При проведенні обшуків при розслідуванні досліджуваної категорії кримінальних правопорушень також буде доречним тактичний прийом словесної розвідки. Він полягає в утворенні відсторонення від обшукуваного шляхом звернення слідчого не до нього, а до інших учасників слідчої (розшукової) дії з різноманітними пропозиціями (застосувати технічні засоби, пошук в іншому місці тощо). Використання зазначеного тактичного прийому, дозволяє слідчому не тільки діагностувати ставлення обшукуваного до того, що відбувається, а й спонукати його до спілкування, змінити поведінку і обрану позицію зробити спробу вербальної взаємодії зі слідчим. [2, с. 311]

Підводячи підсумок зазначимо, що при розслідуванні масових заворушень кількість доказової інформації, що може бути вилучена під час ефективного проведення обшуків різних категорій, досить значна. Серед тактичних прийомів обшуку необхідно визначити такі як раптовість, спостереження за реакціями обшукуваних осіб, прийом словесної розвідки.

Література:

1. Кузьменко О.П. Проблеми законності отримання доказів у ході розслідування масових заворушень. Малиновські читання: матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Острог, 30 верес. – 1 жовт. 2016 р.). Острог: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2016. С. 253-254.
2. Настільна книга слідчого : практичний посібник. – К. : «Центр учбової літератури», 2014. – 446 с.
3. Ратинов А.Р. Обыск и выемка. Москва, 1961. 120 с.
4. Циганенко О. В. Використання спеціальних психофізіологічних знань у вдосконаленні тактики проведення обшуку / О. В. Циганенко // Митна справа. – 2014. – № 2 (2.2). С. 82-86.
5. Чаплинський К.О. Тактика проведення окремих слідчих дій: Монографія. – Д.: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2006. – 306 с.
6. Эксархопуло А.А. Криминалистика в схемах и иллюстрациях. Учебное пособие / А.А. Эксархопуло // СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. 450 с.

Павлик М.П.,
здобувач кафедри
криміналістики та судової медицини,
Національна академія внутрішніх справ

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПІДГОТОВЧІ ЗАХОДИ ДО ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯМ ЗА КОРДОНОМ

У криміналістичній літературі тактичні та психологічні аспекти допиту розроблені достатньо, про що свідчать роботи: В.П. Бахіна, В.К. Весельського, В.К. Лукашевича, Є.Д. Лук'янчикова, Н.І. Порубова, В.Ю. Шепітька та інших вчених. Між тим, провадження допиту при розслідуванні злочинів, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, має свою специфіку, що зумовлює потребу в розгляді та поглибленому вивченні деяких питань, пов'язаних із організацією та підготовкою до цієї слідчої (розшукової) дії.

Злочини, пов'язані із працевлаштуванням за кордоном, містять у собі низку заздалегідь продуманих і спланованих дій, зміст яких залежить від обраних схем з організації «працевлаштування», наявності корупційних зв'язків, організації «прикриття» злочинної діяльності тощо. Тому дуже важливо заздалегідь обрати правильну лінію поведінки осіб, які проводять досудове розслідування та визначити низку обставин, які мають значення для встановлення справи.

Перед тим, як розпочати допит, слід ретельно вивчити матеріали кримінального провадження, ознайомитися зі змістом різноманітних документів, що наявні у справі, та визначити коло учасників, які підлягають допиту, виявити розбіжності у фактах та подіях та з'ясувати інші обставини, які впливатимуть на подальший хід. Враховуючи отриману інформацію, слідчий повинен тактично правильно визначити послідовність допитів, якщо злочини, пов'язані із працевлаштуванням, вчинялися у складі групи (такий факт є переважним у справах даної категорії). Для цього слід максимально бути поінформованим відносно вікових, морально-психологічних характеристик, ролі та характеру участі кожного з учасників, враховувати їх зацікавленість у кінцевому результаті по справі. Як показує практика, більш ефективним є отримання в першу чергу показань від особи, яка, на думку слідчого, мала другорядну роль у вчиненні злочину та вчинила злочин вперше. Більш схильні до надання показань також особи, у відношенні яких є велика кількість доказів.

З метою тактичного впливу на учасника допиту, необхідно підготувати

докази, які почергово пред'являтимуться під час допиту. При розслідуванні злочинів, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, найбільш часто з цією метою використовуються висновки експертиз та різноманітні документи, в яких відображається доказова інформація або документи, що були засобом вчинення злочину. На думку К.О. Чаплинського, слідчий повідомляє підозрюваному про докази та інші матеріали, які викривають злочинців або спростовують їх показання, і демонструє їх у певній послідовності, визначаючи надалі позицію допитуваних як на допиті, так і під час усього розслідування [1, с. 244–245].

Місце та час проведення допиту визначаються, виходячи з особливостей допитуваного, характеру та обставин кримінального правопорушення та доказової бази, що є на момент допиту.

Слід погодитися із вченими, які вважають, що серед організаційно-підготовчих заходів допиту, одним із найважливіших етапів є визначення предмету допиту. Це є необхідним для забезпечення повноти і всебічності дослідження всіх обставин [2, с. 260].

В основному предмет допиту ґрунтується на обставинах, що підлягають доказуванню, відповідно до ст. 91 КПК України. Абсолютно у всіх справах виникає необхідність встановлення події кримінального правопорушення (часу, місця, способу тощо); винуватості, форми вини, мотиву і мети; виду і розміру шкоди; обставин, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення; обставин, які характеризують особу, обтяжують чи пом'якшують покарання, виключають кримінальну відповідальність, є підставою для закриття кримінального провадження, звільнення від кримінальної відповідальності або покарання тощо.

Натомість, окрім обставин, які підлягають доказуванню, у кожній справі існує перелік обставин, які підлягають встановленню, і саме вони визначають специфіку розслідуваного злочину.

При розслідуванні злочинів, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, до предмету допиту можна віднести встановлення таких обставин:

- відомості про виникнення злочинного задуму, зміст підготовчих дій та особливості безпосереднього вчинення злочину. Слід з'ясувати: скільки часу пройшло з моменту виникнення злочинного задуму до моменту його реалізації; хто сприяв вчиненню злочину, чи не мають відношення до цього службові особи, які дії здійснювалися щодо приховування злочинних дій і хто цьому сприяв; які документи використовувалися задля досягнення злочинної мети тощо;

- відомості про кримінально-правову кваліфікацію дій і чи не було сукупності;

- відомості про умови та обстановку, в яких вчинявся злочин. Слід з'ясувати, чи не було пристосовано обстановку під конкретні умови, чи не було використано

існуючу обстановку без змін, чи не було змінено обстановку та умови за пенях обставин тощо. Важливим є отримання інформації про: особливості місця, в якому укладалася угода про майбутнє працевлаштування за кордоном; зовнішність осіб, які в цей час знаходилися поруч; документи, що пред'являлися на підтвердження сумлінності дій;

- відомості про психологічний та фізичний стан особи на момент вчинення злочину. Слід з'ясувати, який вплив був на потерпілого і яким чином було досягнуто мети (у відношенні потерпілого застосовувався тільки обман, чи мало місце насильство і, якщо так, то яке саме і як потерпілий це сприймав);

- відомості про домовленості між потерпілим та злочинцями. Слід з'ясувати, чи звернувся потерпілий самостійно до злочинців, чи таке звернення вмотивоване порадою певних осіб, чи не звернулися злочинці особисто до потерпілого із пропозицією працевлаштування за кордоном і які аргументи висували на користь прийняття потерпілим рішення.

Готуючись до допиту, слідчий повинен отримати інформацію про загальну здатність допитуваного до певного сприйняття, запам'ятовування та відтворення подій, з'ясувати, чи не має місце тиск на потерпілого з боку підозрюваних осіб.

Л.М. Максимишин взагалі підмічає, що при допиті потерпілого необхідно враховувати, що він є зацікавленим у результаті вирішення справи, адже йому злочином завдано моральної, фізичної або майнової шкоди. Від нього має бути одержано максимально повні показання про відомі йому фактичні обставини, а також відомості про чинники, що впливають на повноту і правдивість показань. Унаслідок дії багатьох чинників потерпілі можуть надавати неправдиві показання або свідомо спотворювати відомості про фактичні обставини вчинення злочину. Це може бути наслідком помилкового сприйняття ним подій та фактів, що обумовлюють, зокрема, особливий фізичний стан потерпілого [3, с. 141].

Ще більш зацікавленим у результаті вирішення справи є підозрюваний, який у 90 % випадків чинить протидію слідству. Тому, при підготовці до допиту необхідно ретельно продумати заходи щодо подолання такої протидії.

Як вже зазначалося, злочини розглядуваної категорії здебільшого вчиняються у складі групи. У цьому контексті слід звернути увагу на позицію О.Г. Філіпова, який поділяє обставини, які підлягають встановленню, на дві групи: ті, що свідчать про груповий характер злочину, та ті, котрі сприяють доказуванню кожного окремого злочину [4].

Важливого значення набувають відомості про функціонування злочинної групи, кількість її учасників, послідовність та зміст вчинених злочинів, характер участі кожного з членів групи у вчиненні злочинних дій, а також наявність корумпованих зв'язків в органах державної влади.

Література:

1. Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій: монографія / К.О. Чаплинський. Дніпропетровськ, 2010.
2. Патрелюк Д.А. Предмет допиту у кримінальних провадженнях про незаконні заволодіння транспортними засобами, що вчинені неповнолітніми. Науковий вісник Ужгородського національного університету, Серія ПРАВО. Випуск 26. 2014. С. 260-263.
3. Максимішин Л.М. Судовий допит: процесуальне і криміналістичне дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Л.М. Максимішин, Львів, 2016. 250 с.
4. Криміналістика: учебник / под ред. проф. А.Г. Филиппова. М: Новый юрист, 1998. URL: www.vuzlib.net/beta3/html/1/13213/13254.

Страшинський Б.Р.,

*аспірант Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України*

Науковий керівник:

Бобровник С.В.,

*Доктор юридичних наук, професор,
Завідувач кафедри теорії права та держави
Юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ПРИНЦИПИ ПРАВА ЯК ОСНОВА ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ: КАТЕГОРІАЛЬНИЙ ВИМІР

Окремим теоретико-правовим аспектом загальної проблематики принципів права є їх місце в системі понятійно-категоріального апарату юридичної науки, що зумовлює доцільність обґрунтування однозначного розуміння поняття «принципи права», яке засноване на системі кваліфікуючих ознак. На нашу думку, актуальність наукової розробки понятійних аспектів принципів права зумовлюється насамперед їх значенням в системі основ правового забезпечення прав і свобод людини, що дозволяє сформулювати єдиний методологічний підхід до

сприйняття принципів права, виявити та врахувати їх впорядковуючий впливу на сферу забезпечення прав і свобод людини, обґрунтувати комплекс пропозицій щодо посилення функціонування системи принципів права як важливої складової системи гарантування прав і свобод людини. В науковому плані категоріальне визначення принципів права:

– по-перше, відзначається неоднозначністю наявних доктринальних підходів до їх визначення, що обумовлено плюралізацією сучасного праворозуміння, наявністю досить широкого спектру існуючих авторських підходів до розуміння принципів права як теоретико-правового плану, так і галузевого;

– по-друге, є важливим для юридичної практики, оскільки у визначенні вказаного поняття має бути відображено особливості поточного стану розвитку принципів права як явища наукознавчого плану, як об'єкту правового регулювання та як явища, що отримує практичну реалізацію і має бути реалізоване в практиці творення права, його тлумачення та застосування;

– по-третє, характеризується неоднозначним науковим розмежуванням поняття «принципи права» від інших суміжних понять юридичної науки, зокрема таких як «засади права», «основи права», «джерела права», «витоки права» тощо.

На підтвердження вищевикладеного в юридичній літературі неодноразово вченими зверталася і звертається увага на недоліки стану доктринального розуміння поняття «принципи права», що пов'язано із: нечіткістю загальнотеоретичних уявлень про них, що відбилось і на галузевих юридичних науках. Найчастіше в якості галузевих принципів права на доктринальному рівні розглядаються і в чинному законодавстві закріплюються абсолютно різнопланові категорії. На переконання вчених, такий стан наукових досліджень спонукає до узагальнення теоретичних уявлень про принципи права, їх різновиди, а також до удосконалення практики їх нормативного закріплення, визначення їх ролі насамперед в системі гарантій прав і свобод людини [1, с. 6]; відсутністю комплексних досліджень юридичної природи загальних і особливих принципів з позиції загальної теорії права, теорії систем, філософії права, міжнародного права, конституційного права і цивільного права в рамках системи форм міжнародного права та національного права. В результаті виникли невирішені теоретичні та практичні проблеми в правотворчому та правореалізаційному процесах, в тому числі в сфері гарантування прав і свобод людини [2, с. 158]; неоднозначністю розуміння точного юридичного змісту і наукового визначення принципів права, що являють собою необхідні умови розвитку юридичної науки. Окрім того, тривалий час питання про принципи права мали багато в чому ідеологічне значення, що ускладнювало його розуміння і осмислення. Принципи права

потрібно виводити з самої правової матерії, а не з ідеологічних категорій. В даний час назріла необхідність їх наукового вивчення з урахуванням історії розвитку і нових соціально-економічних реалій [3, с. 4]; відсутністю в правовій науці єдності методологічних підходів до характеристики поняття «принцип права». Важливо також визначити співвідношення принципів з іншими правовими категоріями, визначити їх місце в системі права і правової системи [4, с. 3-5] тощо.

В юридичній науці досить широко представлені ідеї вчених щодо розуміння принципів права, де в основу такого розуміння закладено ту або іншу ознаку (або їх сукупність) вказаного явища. З огляду на зазначене, з метою удосконалення визначення поняття «принципів права», зробимо спробу узагальнити та проаналізувати відповідні ознаки, котрі дозволяють відмежувати принципи права від інших суміжних явищ. Зокрема, до ознак принципів права відносять те, що вони: а) в концентрованій формі відображають найбільш важливі і прогресивні сторони економічної, політичної, ідеологічної і моральної сфер суспільного життя; б) прямо або побічно фіксуються в чинному законодавстві; в) володіють значним рівнем стабільності і системоутворюючими властивостями; г) відображають своєрідність національної правової системи; д) мають самостійне регулятивне значення [5]. В такому ж контексті і іншими вченими в межах методології вивчення принципів права вказується на те, що їх наукове дослідження має ґрунтуватись на аксіомах про їх загальний, основоположний, фундаментальний характер для всієї правової системи, що виражаються у відповідних формах права і відповідно підпорядковані принципам права, які закріплені в актах конституційного рівня [6]. Окрім того в юридичній науці розуміння принципів права має дискусійний характер, що обумовлено неоднозначністю розуміння принципів як явища соціальної, правової дійсності та відсутністю одностайності в поглядах щодо приналежності принципів тим або іншим державно-правовим явищам чи процесам. Етимологічно слово «принцип» позначає основне вихідне положення, теорію, вчення, науку, світогляд, центральне поняття, визначальна ідея, що поширюється на всі явища знань у галузі, де цей принцип абстрагований [7, с. 110-111]. Поняття принципів права в цілому епізодично представлене в енциклопедичних джерелах, що на нашу думку, є невиправданим. Водночас, надаючи визначення поняттю «судочинство» авторами енциклопедичних видань зазначається про те, що принципи судочинства: визначаються конституцією країни і є показником захищеності як особистості, так і державних інтересів [8] тощо.

Вважаємо, що принципи права мають об'єктивно зумовлений характер, вони є об'єктивно притаманними явищам і процесам правової реальності. Принципами права є основні правові, доктринальні засади і ідеї, які стосуються

діяльності в сфері права, функціонування права та його ролі в життєдіяльності суспільства. В тому числі принципи права виступають гарантіями реалізації прав і свобод людини. Враховуючи вищевикладене, вважаємо, що принципи права є особливим явищем правової реальності, які можуть доктринально розглядатися як:

- самостійне правове явище, яке є елементом правової системи, наділене власними правовими властивостями, взаємопов'язане з іншими елементами правової системи та реалізує власне функціональне призначення;
- елемент понятійно-категоріального апарату юридичної науки, що характеризується самостійними ознаками, які визначають його автентичність та закладені в основу визначення самого поняття «принципи права»;
- явище гносеологічного плану, що може бути досліджене в контексті його природи, поняття, функціонального призначення, ролі, взаємозв'язку з іншими явищами правової реальності тощо. Це свідчить про багатоаспектність принципів права та можливість їх наукового пізнання;
- явище методологічного плану, що виступає засобом організації здійснення будь-якої юридично значимої діяльності, забезпечуючи її системою вихідних правил, ідей і засад.

Таким чином, принципи права є складним багатоаспектним явищем, що потребує свого наукового дослідження із врахуванням вказаних характеристик. Сьогодні вкрай важливим є активізація наукових теоретико-правових досліджень принципів права, їх різновидів з метою вироблення єдиного концептуального уявлення про їх теоретико-правові закономірності, які становитимуть основу для подальших наукових досліджень принципів права на рівні галузевих юридичних наук.

Література:

1. Сидоркин А. С. Принципы права: понятие и реализация в российском законодательстве и судебной практике: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. М., 2010. 22 с.
2. Ершов В. В. Юридическая природа общих и гражданско-правовых принципов: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01, 12.00.03. М., 2009. 197 с.
3. Захаров А.Л. Межотраслевые принципы права: Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Саратов, 2005. 188 с.
4. Захарова К. С. Системные связи принципов права: теоретические проблемы: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Самара, 2009. 17 с.
5. Принципи права. URL : <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/literatura/stati/tgp/058.php>. – Назва з екрану.

6. Тимченко Г. П. Принципи судочинства України: методологія дослідження. URL : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/4455/%C3>. – Назва з екрану.

7. Волошин Ю. О. Принцип. *Юридична енциклопедія: в 6 т.* / Ред. кол.: Ю. С. Шемшученко та ін. К. : «Укр. енцикл.», 1998. Т. 5.: П-С. 736 с.

8. Энциклопедия юриста. М. : Изд. Змейка, 2000. URL : <http://determiner.ru/dictionary/202>. - Назва з екрану.

*Усаткін Д.Г.,
аспірант кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ОСВІДУВАННЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ГРУПОВОГО ПОРУШЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

Освідування є досить характерною слідчою (розшуковою) дією для досліджуваної категорії проваджень. Адже групове порушення громадського порядку характеризується великою кількістю його учасників. В той же час, освідування надає змогу в подальшому кваліфікувати діяння відповідно до Кримінального кодексу України. Адже поряд з зазначеним складом кримінального правопорушення постійно поруч вчинення масових заворушень та групового хуліганства.

Досить характерним є проведення зазначеної СРД під час розслідування масових заворушень, які супроводжуються масштабними погромами і скоєні на ґрунті міжнаціонального конфлікту, характерною є значна кількість потерпілих, а інколи і велика кількість загиблих. При цьому досить часто у таких випадках трупи направляють до лікарень, моргів бюро судово-медичної експертизи без попереднього огляду. У такому разі практикується створення групи слідчих, які на початковому етапі розслідування таких справ проводять у моргах попередній огляд і відразу ж призначають судово-медичні експертизи. Призначення судово-медичної експертизи у зазначених справах, які супроводжувалися загибеллю людей в результаті дій натовпу (навмисно або за необережністю), діями правоохоронних органів, які зупиняли дії злочинного натовпу, є однією із

першочергових дій слідчого. Для якісного її проведення експертам надають копії протоколів огляду місця події, а у випадку, коли смерть потерпілого наступила в лікарні – історію хвороби. Іноді потрібно надання свідчень осіб, що проводили потерпілому операцію або надавали першу медичну допомогу.[1, с. 49]

Ми підтримуємо позицію К. О. Чаплинського, який визначив наступні риси освідування:

- освідування є різновидом слідчого огляду, специфіка якого визначається особливістю його об'єкта (об'єктом є тіло живої людини);

- освідування пов'язане із порушенням прав та свобод людини, тому регламентується як окрема слідча дія, а щодо його провадження встановлено спеціальну процесуальну форму;

- освідування проводиться на підставі постанови слідчого про проведення слідчої дії;

- освідування є слідчою дією, яка може провадитись спеціалістом самостійно за дорученням слідчого;

- слідчий не має права бути присутнім при освідуванні особи іншої статі, якщо це пов'язано з необхідністю оголення особи, яка підлягає освідуванню;

- при освідуванні не допускаються дії, що принижують честь і гідність освідуваної особи, або процедури, що шкідливі для її здоров'я. [5, с. 85-86]

Отже, для встановлення доказів групового порушення громадського порядку особи можуть бути піддані освідуванню. Необхідно зазначити, що вона проводилась у 65 % вивчених кримінальних проваджень, за якими злочинців було затримано на місці вчинення суспільно-небезпечного діяння. Крім того, освідуванню підлягали і потерпілі (19%), адже в ході вчинення хуліганських дій, як зазначалося вище, часто мають місце випадки заподіяння тілесних ушкоджень.

Доречним звернутися до роботи С.О. Сафронова, який зазначив, що під час кримінальних проваджень про тілесні ушкодження завжди рекомендується проводити освідування підозрюваного, потерпілого і в окремих випадках свідків-очевидців. Це пояснюється тим, що в процесі розслідування імовірність необхідності встановлення факту бійки, необхідної оборони для даної категорії справ є великою.[3, с. 13]

І. О. Іпатова наголошує на тому, що огляд затриманого (слідче або судово-медичне освідування) служить засобом для того, щоб встановити:

- наявність на тілі та одязі підозрюваного слідів злочинця, перебування його на даному місці;

- наявність на тілі та одязі підозрюваного слідів протидії потерпілому, застосування сили особами, що зупиняли його злочинні дії. [2, с. 189]

Ми повністю поділяємо позицію В. М. Тертишника, який акцентує увагу на

тому, що освідування надає слідчому можливість вибору однієї з найбільш оптимальних форм обстеження тіла людини залежно від слідчої ситуації. Судово-медичне освідування може включати в себе як дії, властиві саме освідуванню (виявлення та фіксація слідів злочину та особливих прикмет на тілі), інколи ними й обмежуючись, так і (за необхідності) дослідницькі операції. Під час його проведення можуть широко застосовуватися такі методи дослідження, як мікроскопія, рентгеноскопія, рентгенографія, люмінесцентний аналіз, фотографування в інфрачервоних променях, контактано-дифузійний метод тощо. Можливість їх застосування в рамках судово-медичного освідування не заборонена законом, а необхідність обумовлюється об'єктивними факторами, що лежать в площині особливостей самого об'єкта дослідження (загоєнням ран, змиттям, згладжуванням слідів, інколи невіддільністю їх від тіла людини тощо). Часто такі дослідження можуть мати невідкладний характер. У цьому зв'язку судово-медичне освідування, поєднуючи різні пізнавально-пошукові, дослідницькі та засвідчувальні операції, є найбільш раціональною та ефективною формою дослідження тіла живої людини. [4, с. 279]

Підводячи підсумок зазначимо, що при розслідуванні групового порушення громадського порядку досить характерною слідчою (розшуковою) дією є освідування. В той же час, освідування надає змогу в подальшому кваліфікувати діяння відповідно до Кримінального кодексу України. Адже поряд з зазначеним складом кримінального правопорушення постійно поруч вчинення масових заворушень та групового хуліганства. Тому для його ефективного проведення необхідно застосовувати відповідні тактичні прийоми.

Література:

1. Єфімов М. М. Розслідування злочинів проти громадського порядку та моральності : навч. посібник. 2-е вид., доп. і перероб. / Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 188 с.
2. Ипатова И. А. Криминалистика : Учебно-методический комплекс / М., Изд. центр ЕАОИ, 2008. 558 с.
3. Сафронов С.О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжкого і середньої тяжкості тілесних ушкоджень Автореф. дис. ... канд.. юрид. наук. (12.00.09.) / Київ, 1999. – 20 с.
4. Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09 / Тертишник В.М. – Дніпропетровськ. 2010. – 473 с.

5. Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монограф. / Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.

Шапран Юлія Володимирівна,
аспірантка кафедри теорії права та
держави Юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Науковий керівник:
Бобровник Світлана Василівна,
Доктор юридичних наук, професор,
Завідувач кафедри теорії права та держави
Юридичного факультету Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЗАКОНОТВОРЧОСТІ В УКРАЇНІ

Будь-яке правове явище чи процес має власне призначення та пріоритети розвитку, що відображає його роль та цінність у правовому житті суспільства. Оскільки законодавча база держави відіграє важливу роль та значення в життєдіяльності суспільства та держави, тому і відповідна діяльність в сфері її формування відіграє не менш важливу роль, що забезпечує її якість та ефективність дії права в цілому. Законотворчість – явище складне і багатоаспектне, ключовим призначенням якого є досягнення конкретної мети, що закладається законотворцем у зміст відповідної діяльності по підготовці, розгляду та ухваленню законодавчих актів. Тому і проблематика удосконалення механізмів захисту прав людини насамперед включає в себе законотворчий компонент як важливу складову правового забезпечення як функціонування механізмів захисту прав людини, так і правового забезпечення прав людини в цілому. Як і будь-яка інша юридична діяльність, діяльність в сфері законотворчості повинна відповідати вимогам системності, послідовності та виваженості. Ключовою

особливістю законотворчості, що відрізняє її від інших видів юридичної діяльності, є її значення. Саме послідовність і системність в роботі суб'єктів законотворчості є основою формування та поточного оновлення правової бази як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Наукові дослідження проблематики удосконалення механізмів захисту прав людини крізь призму законотворчості в Україні мають важливе значення, оскільки результати такого дослідження надають змогу:

- 1) встановити причини виникнення та розвитку недоліків функціонування механізмів захисту прав людини;
- 2) з'ясувати особливості функціонування механізмів захисту прав людини крізь призму законотворчості в Україні;
- 3) розкрити роль і місце законотворчості в системі державно-правових інституцій, а також специфіку її впливу на удосконалення механізмів захисту прав людини.

Зазначені закономірності відіграють принципову роль у науковому дослідженні та вивченні будь-яких державно-правових інституцій, оскільки відображають функціональні основи відповідного явища чи процесу.

Необхідність покращення дієвості механізмів захисту прав людини зумовлюється і наявними проблемами в самому механізмі захисту прав людини, що підтверджується і статистичними спостереженнями, проведеними серед суспільства в нашій державі. Незважаючи на кількість державних органів, що забезпечують і захищають права та свободи людини дві третини громадян не вважають Україну державою, у якій дотримуються прав і свобод людини [1, с. 4]. Це пов'язано переважно з тим, що наша практика державного життя історично була заснована здебільшого на зневазі до звичайної людини, ніж на пошані до особистості [2, с. 388]. Проблематика розвитку механізмів захисту прав людини не є новою в юридичній науці, так само достатньо є поглядів вчених щодо вдосконалення механізмів захисту прав людини. Однак єдиних підходів в цьому контексті вироблено не було, так само і є наявними на сьогодні недоліки здійснення механізмів захисту прав людини. В юридичній літературі вченими наголошується на тому, що на сьогодні необхідно «узагальнити й уточнити наукові положення щодо поняття прав людини, закономірних тенденцій їхнього розвитку, визначення чинників, котрі становлять зміст і обсяг прав людини, оскільки такі положення поки що є досить неоднозначними. Враховуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що виокремлення прав людини ґрунтується на презумпції володіння кожним представником людського роду сукупністю можливостей, якими він наділений фактом свого існування. В цьому сенсі ці права - універсальні й наднаціональні, стосуються кожного» [3, с. 43].

Вирішення вказаного завдання надасть змогу сформувати методологічне підґрунтя для вдосконалення механізмів захисту прав людини. Сьогодні в Україні на тлі глибоких соціально-економічних, політичних перетворень саме створення належних умов для реального здійснення суб'єктивних прав виступає актуальною теоретичною та практичною проблемою [4, с. 148].

В літературі досить однозначно вказується на те, що «у складних умовах розбудови національної державності, попри протистояння політичних сил і нестабільність соціально-економічної ситуації, Україна однозначно та незмінно стоїть на позиції визнання міжнародних стандартів прав людини і впровадження їх у юридичну практику» [5]. Проте справедливим буде зазначити як про наявність недоліків реалізації механізмів захисту прав людини в Україні, так і про необхідність вироблення науковообґрунтованих шляхів вдосконалення захисту прав людини. Варто наголосити, що в юридичній літературі вже робилися спроби вченими обґрунтувати шляхи вдосконалення механізмів захисту прав людини в Україні відповідно до міжнародних стандартів. Так, ще наприкінці 90-х років ХХ століття В. С. Журавський наголошував на необхідності вдосконалення чинного законодавства України в контексті гармонізації з нормами міжнародного права [6, с. 399], що можливо здійснити виключно законотворчим шляхом. Серед цих шляхів необхідно відзначити напрям щодо вдосконалення судової процедури захисту прав людини, при чому вченим пропонується звузити адміністративні повноваження в сфері захисту прав людини. Необхідність вдосконалення судової влади в контексті вдосконалення механізмів захисту прав людини відзначається і іншими вченими [7, с. 109]. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини, на думку В. П. Тихого, вимагає: забезпечення верховенства, пріоритету прав і основоположних свобод людини у відносинах з державою; врегулювання поведінки людей відповідно до загальновизнаного принципу “дозволено все, крім того, що заборонено законом” та врегулювання діяльності держави, її органів, посадових і службових осіб відповідно до принципу “дозволено лише те, що передбачається законами”; приведення законодавства у галузі прав людини у відповідність до міжнародних норм і стандартів; ратифікація Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародної Конвенції про захист осіб від насильницьких зникнень тощо [5]. В контексті зазначеного вище серед відзначити, що удосконалення механізмів захисту прав людини насамперед пов'язується із посиленням їх законодавчого забезпечення, яке в свою чергу зумовлює активізацію законотворчості. Вказане пояснюється тим, що високий рівень правового забезпечення механізмів захисту прав людини в подальшому детермінуватиме посилення ефективності їх функціонування, удосконалення організаційних, кадрових, матеріальних та інших

засобів їх забезпечення. Посилення законодавчого забезпечення механізмів захисту прав людини ми пов'язуємо із наступними напрямками, які визначаємо як перспективні: 1) підвищення ролі та значення діяльності Європейського Суду з прав людини шляхом законодавчого визнання його висновків в якості джерел права в Україні; 2) законодавча розробка та впровадження юридичних механізмів для недопущення в управлінській та правозастосовній практиці прийняття правових актів та індивідуальних рішень, якими порушуються права і свободи людини; 3) закріплення у нормах чинного законодавства України положень щодо притягнення до юридичної відповідальності тих осіб, які винні у порушенні прав та свобод людини, що стимулювало б осіб, в тому числі і державних службовців, до недопущення порушень прав і свобод людини та відшкодування заподіяної таким порушенням шкоди; 4) приведення законодавства України відповідно до вимог Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод, зокрема потребує узгодження термінологічний апарат в сфері прав і свобод людини, вдосконалення механізмів звернення громадян до Європейського суду з прав людини; посилення законодавчого закріплення змісту норм Конвенції про захист прав людини у Конституції України та конституційних законах України; 5) законодавче закріплення права за суб'єктами правозастосування України на безпосереднє застосування норм Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод; б) закріпити та впровадити законодавчий механізм недопущення обмеження чи скасування прав і свобод людини, механізмів їх захисту в нормативно-правових актах підзаконного рівня.

Література:

1. Права і свободи людини в Україні результати загальнонаціонального опитування громадської думки. К. : Сфера, 2000. 116 с.
2. Назаров В. В. Особливості механізму захисту прав людини у кримінальному провадженні. *Форум права*. 2009. № 1. С. 385-391.
3. Гудзь Д. С. Поняття прав людини: загальнотеоретична характеристика. *Часопис Київського університету права*. 2007. № 3. С. 42-45.
4. Радзівська В. В. Щодо правового визначення поняття «механізм забезпечення прав і свобод людини та громадянина». *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 3. С. 149-152.
5. Міжнародний Пакт про громадянські та політичні права від 16.12.1966 р. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
6. Журавський В. С. Етапи гармонізації законодавства України із Європейським законодавством. *Держава і право*. 2002. Вип. 16. С. 399-401.

7. Фредман С. Питання рівності та працевлаштування після інкорпорації Європейської конвенції з прав людини. *Права людини у новому тисячолітті*; Пер. з англ. К. : Сфера, 2006. С. 108-111.

Шматкова А.В.,

аспірант кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ПІДГОТОВЧОГО ЕТАПУ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРАДІЖОК БАГАЖУ ПАСАЖИРІВ В АЕРОПОРТУ

Огляд місця події є першочерговою та невідкладною слідчою (розшуковою) дією при розслідуванні будь-якого кримінального правопорушення. Кримінальні провадження по факту учинення крадіжок багажу громадян в аеропорту також вимагає від працівників правоохоронних органів здійснення всіх можливих дій та заходів для швидкого встановлення підозрюваного. В той же час, огляд місця події забезпечує досудове розслідування початковою базою доказової інформації.

Загалом, ми підтримуємо науковців, які визначають огляд місця події як невідкладну слідчу дію, що полягає в безпосередньому сприйнятті, дослідженні, оцінці і фіксації дізнавачем (слідчим) обстановки місця події, слідів та об'єктів, які мають відношення до справи, їх ознак, властивостей, станів та взаємозв'язків з метою з'ясування суті події, що сталася, механізму злочину і його обставин, які мають значення для встановлення істини по справі [1, с. 18].

До основних завдань огляду місця крадіжки можна віднести такі: 1) відтворення слідчим картини події з метою висунування версій; 2) виявлення і вилучення слідів злочину, знарядь злочину та інших об'єктів, які можуть бути речовими доказами або мати значення для справи; 3) вивчення і повне відображення у протоколі огляду місця події усієї обстановки; 4) виявлення безпосередніх причин та умов, що сприяли (перешкождали) учиненню неповнолітніми крадіжки [4, с. 90].

Говорячи про заходи підготовчого етапу, слід зазначити, що, наприклад, В.В. Степанов серед них виділяє передбачає наступні:

– встановлення меж місця події, в процесі якого виявляється характер

вчинених дій;

- з врахуванням характеру місцевості та інших факторів, визначається порядок просторового охоплення місця події і пересування учасників огляду;
- вирішується питання про організацію роботи учасників огляду, розподілу їх обов'язків;
- проведення заходів, спрямованих на збереження слідів на місці події;
- вирішення питання про застосування технічних засобів, які доцільно використовувати на місці події [5, с. 90-91].

На нашу думку, найбільш повний перелік підготовчих заходів до виїзду на місце наведений наступним чином: одержати вичерпну інформацію про обставини вчиненого кримінального правопорушення; забезпечити до свого прибуття охорону місця події (наприклад, силами патрульної поліції, які знаходяться неподалік від місця злочину, або адміністрації установи тощо) та затримати осіб, які є очевидцями злочинної події, до прибуття слідчо-оперативної групи; встановити, яких заходів вжито щодо усунення наслідків кримінального правопорушення; організувати медичну допомогу потерпілим або особам, які учинили правопорушення; визначити склад слідчо-оперативної групи (за необхідності залучити необхідних спеціалістів); заздалегідь забезпечити наявність понятих, якщо є підстави вважати, що на місці події залучити їх буде складно або неможливо; підготувати необхідні науково-технічні засоби для забезпечення виїзду на місце пригоди та проведення огляду (криміналістичні засоби, транспорт, зв'язок та ін.); вирішити питання щодо застосування службово-розшукового собаки; забезпечити участь необхідних учасників у проведенні цієї слідчої (розшукової) дії. [2, с. 217-218]

Після прибуття на місце події, як справедливо наголошує Р. С. Белкін, слідчий повинен здійснити такі заходи: 1) переконатися, що заходи з охорони місця події, надання допомоги потерпілим, ліквідації наслідків вжито, та скласти план огляду; 2) перевірити зміни, що сталися на місці події до його прибуття; 3) визначитися із колом учасників огляду і провести інструктивну нараду; 4) встановити особу потерпілого (свідків) і за необхідності опитати їх, дати завдання оперативним працівникам щодо встановлення зазначених осіб; 5) отримати оперативну інформацію для висунення слідчих та розшукових версій; 6) видалити з місця події сторонніх осіб, які не пов'язані із проведенням огляду; 7) забезпечити збереження речових доказів та охорону обстановки місця події; 8) організувати переслідування і затримання злочинців «гарячими» слідами; 9) оповістити територіальні органи про характер злочину та прикмети злочинців; 10) використовувати (за необхідності) ЗМІ [3, с. 558].

Серед визначених заходів підготовчого етапу, на нашу думку, при

розслідуванні крадіжок багажу громадян, учинених в аеропорту, важливе місце займає визначення та залучення відповідних спеціалістів. Найбільш важливим серед них є інспектор-криміналіст, який проводить роботу по виявленню та збиранню слідів, залишених на місці події. В той же час, іноді бажано залучати працівників НДЕКЦ або науково-дослідного інституту судових експертиз за запитом для виявлення та вилучення окремих слідів кримінального правопорушення, які мають найбільш важливе значення для провадження.

Підсумовуючи, зазначимо, що огляд місця події під час розслідування крадіжок багажу громадян, учинених в аеропорту, має важливе значення для вилучення матеріальної доказової інформації. Серед підготовчих заходів, які забезпечують його ефективне проведення, слід виділити залучення відповідних спеціалістів.

Література:

1. Колмаков В. П. Следственный осмотр / В. П. Колмаков . – М.: Юрид. лит., 1969. – 196 с.
2. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, Ю. А. Чаплинська]. – Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. – 419 с.
3. Криминалистика: Учеб. для вузов / Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р.; под ред. засл. деятеля науки РФ, проф. Р.С. Белкина. М.: Изд-во Норма (Издательская группа Норма – Инфра М), 2000, 990 с.
4. Сорока І.В. Розслідування крадіжок майна громадян, вчинених неповнолітніми : дис. ... кандидата. юрид. наук : 12.00.09 / Дніпр. держ. ун. вн.справ, Дніпро. 2017. 256 с.
5. Степанов В. В. Современные проблемы осмотра места происшествия / В. В. Степанов // Сборник материалов Международной научно-практической конференции «Влияние идей И. Н. Якимова на развитие современной криминалистики», посвященной 130-летию со дня рождения И. Н. Якимова. – М., 2014. – С. 86–91.

Антропов Б.О.,

*курсант факультету підготовки
фахівців для органів досудового розслідування
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник

Лантух І.С.,

*викладач кафедри теорії та історії
держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ. ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ РОЗВИТКОМ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Забезпечення прав і свобод людини та громадянина є головним в демократичній державі. Зараз існує тенденція інтенсивного розвитку в сучасному суспільстві інформаційних технологій, а саме: інтернет-ресурсів, комп'ютерів та сучасних смартфонів, без яких важко уявити суспільні відносини, а тому можна встановити те, що ці елементи сучасного світу прямо впливають на людей на їх розвиток, та використання їх в повсякденному житті. Ми зустрічаємося з проблемними питання у житті, наприклад: спілкування, знайомство, відпочинок і для їх вирішення в наш час більшість людей користується інформаційними технологіями. За допомогою комп'ютерів або телефонів, Мережа Інтернет є доступним кожному.

Для більш детальної конкретизації, вважаємо за необхідне висвітлити поняття «Інтернет», зокрема термін виник не так давно, але за період свого існування повністю змінив життя людей. Інтернет — це всесвітня інформаційна система загального доступу, яка логічно зв'язана глобальним адресним простором та базується на Інтернет-протоколі, визначеному міжнародними стандартами. Зокрема, інформаційна система загального доступу створила нову сучасну проблему - віртуальні злочини. Як і всі злочини вони набули певного характеру дії та впливу на людину, яка користується джерелами всесвітньої системи. На сьогодні мережа інтернету навантажена різними злочинами, серед яких порушення прав людини теж має місце бути. Оскільки, інформаційні технології на сьогодні займають провідне місце у суспільстві, то і права людини змінюють свій характер на віртуальний, або так званий новий рівень розуміння права, адже,

сучасні технології розширили людині можливості здійснювати свої права, а саме право на спілкування та свободу, право на відпочинок або право на опір гнобителям та інші права. А оскільки, верховенство права у державі посідає головне місце та принцип діяльності самої держави спрямовані на дотримання та реалізації верховенства права, сучасність потребує вдосконалення або перевлаштування засобів, прийомів захисту прав людини і демократії держави. Для початку держава повинна утримуватися від порушення права на свободу вираження поглядів та інших прав людини у цифровому середовищі. Вони також мають позитивний обов'язок захищати права людини та створити безпечне і сприятливе середовище для всіх, щоб вони могли брати участь у публічних дебатах, висловлювати думки та ідеї без страху, в тому числі ті, які ображають, шокують або порушують посадовців чи будь-які верстви населення. [1], [3].

Розкриваючи питання забезпечення захисту прав людини з розвитком інформаційних технологій, важливо зазначити що, зараз в Україні активно розвивається та запроваджується в життя департамент кіберполіції Національної поліції України, що є міжрегіональним територіальним органом Національної поліції України, який входить до структури кримінальної поліції Національної поліції та відповідно до нормативно-правових актів України забезпечує реалізацію державної політики в сфері протидії кіберзлочинності, завчасне інформування населення про появу нових кіберзлочинців, впровадження програмних засобів для систематизації кіберінцидентів, а також реагує на запити зарубіжних партнерів, які можуть надходити по каналах Національної цілодобової мережі контактних пунктів [4]. Основні завдання Департаменту кіберполіції Національної поліції України є: участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики щодо попередження та протидії кримінальним правопорушенням, механізм підготовки, вчинення або приховування яких передбачає використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, а також сприяння у порядку, передбаченому чинним законодавством, іншим підрозділам Національної поліції у попередженні, виявленні та припиненні кримінальних правопорушень [5].

Підсумовуючи вище викладене, важливо зазначити, що з розвитком інформаційних технологій, розвиваються і способи порушення прав людини, пов'язаних з використанням цих технологій. Держава, у відповідності з міжнародними стандартами, запровадила департамент боротьби з кіберзлочинністю, що виникає як наслідок використання разом з інформаційними технологіями Мережі Інтернет. Людині, яка користується «всесвітньою павутиною» потрібно бути обізнаним, які повинні бути його перші дії, якщо

виявиться що його права порушено.

Література:

1. Права людини і місцева демократія / Упорядники: Буров С., Величко Н., Єлігулашвілі М., Жигалдо В., Ковшун Л., Левченко О. – 2017. – 92 с.
2. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – с. 141. – Режим доступу:
<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80>
3. Закон України «Про захист персональних даних» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2010. – № 34. – с. 481. – Режим доступу:
<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>
- 4 Про Національну поліцію: Закон України поточна редакція від 31.10.2019р.; URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/580-19> дата доступу 23.11.2019 р.
- 5 Офіційний сайт кіберполіції України; URL: <https://cyberpolice.gov.ua/>

*Артамонова М.Г.,
студентка 4 курсу
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна*

ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРОТИДІЇ БУЛІНГУ

Першим кроком стратегії протидії булінгу в Україні держава обрала переведення булінгу в ранг адміністративного проступку (станом на 01 грудня 2019 року маємо уже 284 судові рішення, в яких на самого булера чи його батьків накладається штраф, у розмірі від 50 до 100 неоподаткованих мінімумів доходів громадян). Питання полягає у тому, чи буде цей крок ефективним і дієвим. МОН України планувалося проведення циклу навчальних тренінгів для вчителів і школярів, на яких навчають основам правильної зовнішньої й психологічної допомоги всім тим, хто є жертвами булінгу.

Також були прийняті законодавчі нововведення, згідно з якими керівник як очільник певного навчального закладу наділяється колом повноважень, що сприяють протидії булінгу на «місцевих» рівнях, в рамках конкретного закладу.

Він, у свою чергу, при наявності відповідної протиправної ситуації, інформує про такі випадки вищестоящі органи, а також відповідні органи державної влади та місцевого самоврядування. Таким чином, будується «ступенева» система, за якої центральні органи, перебуваючи в столиці, залишаються поінформованими про випадки булінгу в конкретних закладах регіонів. Таким чином в Україні «вибудовується» система всесторонньої осудливої реакції на будь-які прояви булінгу в колективах.

Крім того, покладається обов'язок кожного закладу освіти забезпечувати на своїх веб-порталах доступ до планів заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу; порядок подання та розгляду (з дотриманням конфіденційності) заяв про випадки булінгу; порядок реагування на доведені випадки та відповідальність причетних до цього осіб.

Кожен вітчизняний здобувач в рамках прав, наданих йому освітнім закладом має право на отримання соціальних та психолого-педагогічних послуг як особа, яка постраждала від булінгу, стала його свідком або вчинила його. Також потерпілий може звернутися до соціальної служби по справам сім'ї, дітей та молоді, зателефонувати на гарячу лінію протидії насильства в сім'ї та по захисту прав дітей, до Національної поліції, а також до Центру безоплатної правової допомоги.

Сьогодні, в усіх школах є психологи та соціальні працівники, які здійснюють соціальний патронаж задля виявлення та попередження шкільного цькування. Вони проводять початкові лекції, роз'яснювальні бесіди, тестування (для виявлення прихованого підґрунтя булінгу, адже 48% жертв булінгу не розповідають про це нікому [1], для молодших вікових категорій – розмальовки, картинки тощо).

Візьмімо до уваги досвід Канади. Сьогодні канадські школи відходять від принципу нульової толерантності у подоланні проблеми булінгу (поширений у 1990-х роках) до більш конструктивного превентивного принципу для подолання булінгу. Підхід нульової толерантності полягав у жорстких санкціях проти учнів, які ініціювали булінг (відсторонення від навчання або виключення зі школи) [2, с. 1]. Поширеною практикою профілактики та протидії булінгу в ході аудиторної діяльності є запрошення гостей-експертів. Це може бути психолог, соціальний працівник, поліцейський, який співпрацює зі школою. Такі заняття присвячуються питанням законодавства, яке визначає правила поведінки підлітків [3, с. 84]. Велика увага в канадських школах приділяється поширенню антибулінгових ресурсів: на веб-сайтах шкіл розміщуються матеріали для учнів, учителів та батьків; шкільний та класний інтер'єр оформляється антибулінговими плакатами, стінгазетами, листівками. Для здійснення моніторингу проблеми

булінгу в школі регулярно проводиться анкетування учнів, їхніх батьків та вчителів; ведеться журнал для запису кількості випадків та заяв, які надійшли від батьків; ситуація обговорюється на зібраннях учителів [4, с. 34].

У США дещо інший підхід. Влада у своїй політиці виходить із того, що не обов'язково створювати тисячі офіційних антибулінгових програм, можна просто включити деякі її компоненти в повсякденне навчання. Тобто кожен урок прямо чи опосередковано торкається теми булінгу, виховання толерантності і поваги у колективі: це або спеціальний урок зі спеціалізованою темою про булінг та його наслідки або цікаві інтерактиви, які допомагають учням відчувати себе у єдиному колективі [5].

У Норвегії антибулінгова кампанія має назву «Zero» («нуль»). Вона передбачає досить нетиповий підхід до такої протидії, зокрема, у кожній окремій школі створюється спеціальна рада, куди входять представники педагогічної ради, декілька батьків, деякі учні, а очолюється вона директором школи. Такий різний склад представників, на думку влади, має забезпечити найбільш комплексний підхід попередження та виявлення випадків булінгу [6, с. 744].

Зазначений досвід зарубіжних країн є цікавим для України в контексті протидії булінгу. Визначивши булінг як адміністративне правопорушення, органи державної влади знаходяться ще на шляху вибору найбільш прийнятної програми для нашої країни в контексті боротьби з булінгом в освітньому середовищі.

Література:

1. Офіційний веб-портал UNICEF в Україні. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media_31250.html.
2. Roberge, G. D. From zero tolerance to early intervention: The evolution of school anti-bullying policy. *eJournal of Education Policy*. Fall 2012. P. 1-6.
3. Health. Grade 9: Interim Edition. A curriculum Guide. Government of Newfoundland and Labrador. Department of Education, 2007. 90 p.
4. Костюк О. Досвід Канади щодо антибулінгової роботи у середній школі. *Порівняльно-педагогічні студії*. № 4 (26). 2015. С. 28-35.
5. Офіційний веб-портал United States Government URL: <https://www.stopbullying.gov/prevention/at-school/index.html>.
6. Conditions for the implementation of anti-bullying programmes in Norway and Ireland: a comparison of contexts and strategies U.V. Midthassel, S.J. Mintonband A.M. O'Moore. 2009. Vol. 39, No. 6, December. P. 737–750.

Баб'як А.О.,
*курсант факультету підготовки
фахівців економіко-правової безпеки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:
Лантух І.С.,
*Викладач кафедри теорії та історії
держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ЗАХИСТ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УКРАЇНІ

Під час державотворення етнографічна складова населення потребує дослідження. На сьогоднішній день досить гострою є проблема захисту національних меншин на території України. Хоч і національні меншини мали своє місце протягом довгих років, але актуальність проблеми до сих під не зникає. З приєднанням України до Європейської хартії регіональних мов або мов меншин та інших міжнародно-правових документів, виникла потреба перегляду українського законодавства у сфері національних меншин та етнополітики загалом. Але без визначення конкретних суб'єктів, на яких ці закони будуть розповсюджуватись, впровадження їх буде неможливе.

На сам перед, потрібно чітко визначитись, що таке національна меншина. Член Підкомісії з прав людини ООН Ф. Капоторті вважає, що національною меншиною називається – «група населення, яка відрізняється від основної групи населення своїм етнічним походженням, чи то своєю національністю, чи то своєю мовою, чи то своєю релігією; за своєю кількістю поступається основній групі населення; не займає домінуючої позиції в країні; демонструє бажання зберігати свою самобутність і свою культуру, традиції, релігію чи мову; не складається з недавніх емігрантів або біженців; має глибоке коріння в країні проживання (як правило, громадяни цієї країни)» [1, с. 89].

В Українському законодавстві закріплені фундаментальні міжнародні права що забезпечують захист національних меншин, наприклад, такі як: Конституція України, Закон України «Про національні меншини в Україні», «Про громадянство України», «Про засади державної мовної політики», «Про культуру», Декларація прав національностей України. Україна, як суб'єкт

міжнародно-правових відносин вводить у законодавство міжнародні стандарти щодо захисту національних меншин і бере приклад ведення такої політики у зарубіжних передових країнах. Наша країна взяла курс на рішучу протидію дискримінації осіб за національною приналежністю - це великий і правильний крок уперед.

Соціальна політика національних меншин реалізується через втілення спеціальних програм на міжнародному та регіональному рівнях. О. П. Васильченко у своїй статті «Сутність принципу забезпечення рівності прав і свобод національних меншин» зазначає, що «доцільно розробляти програми для національних меншин на загальнодержавному та регіональному рівнях, тобто стосовно територій, які не входять до складу однієї територіальної одиниці (адже існують національні меншини, які проживають на території декількох областей тощо). При розробці та впровадженні нових програм підтримки розвитку національних меншин в Україні пропонується включити такі розділи: 1) вступ (загальні положення); 2) нормативно-правова база; 3) мета програми, її основні завдання; 4) основні напрями реалізації програми та конкретні заходи; 5) очікувані результати; 6) фінансування; 7) контроль та підбиття підсумків. Наступним напрямом є створення дієвих механізмів забезпечення принципу рівності прав і свобод національних меншин» [2, с. 80].

Отже, варто зазначити, що Україна впевнено тримає одне з провідних місць в Європі, щодо гарантування і захисту прав і свобод національних меншин в країні. Але, не зважаючи на те що відповідність міжнародним нормам у цій сфері, українське законодавство ще потребує детального доопрацювання, щодо розробки нових підходів вирішення цієї проблеми, а міжнародне співробітництво сприятиме гармонізації міжетнічних відносин у державі.

Література:

1. О.В. Федунь, Н.І. Папіш «Політико-правові аспекти захисту прав національних меншин в Україні». – Львів. 2016. (Часопис Львівського національного університету імені Івана Франка №2).

2. Васильченко О.П. «Сутність принципу забезпечення рівності прав і свобод національних меншин» ». - Київ. 2014. (Часопис Київського університету права №4).

Білецька І.А.,
курсант факультету підготовки
фахівців для підрозділів кримінальної поліції
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник
Лантух І.С.,
викладач кафедри теорії та історії
держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ ЯК ОДНЕ ІЗ ЗАВДАНЬ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Проблема забезпечення прав дитини – одна з наболілих проблем людства. Діти внаслідок вікових особливостей розвитку становлять групу осіб, що характеризується наївністю, довірливістю, залежністю від інших осіб, піддатливістю до різних маніпуляцій та зловживань із боку дорослих. Вони є однією з найменш захищених верств населення.

Неналежна увага до процесу розвитку дитини, до реалізації її прав та свобод веде до викривленого сприйняття нею навколишнього світу, підміни ідеалів, що може відобразитись у поширенні дитячої злочинності, безпритульності, криміналізації суспільства. У дітей, що зростають у несприятливих умовах, розвивається агресія. Злочин для них – це протест проти суспільної байдужості, форма самоствердження і підвищення самооцінки. Недієвість законодавства, декларативність прав та свобод дитини провокують знецінення права в її свідомості, а доступність наркотиків, алкоголю, розповсюдження відеофільмів насильницького характеру сприяють поширенню злочинності у дитячому середовищі.

Наукове опрацювання проблем захисту прав дитини проводилось вченими різних галузей права. Значний внесок у дослідження теоретико-правових аспектів процесу становлення, розвитку та функціонування прав дитини здійснили українські науковці: О.І. Анатолієва, С.П. Коталейчук, Н.М. Крестовська, С.В. Несинова, С.А. Саблук та ін. Серед російських науковців зазначені питання досліджували: В.І. Абрамов, В.В. Кулапов, Є.А. Лактюнкіна, Т.Ю. Смолова та ін.

Незважаючи на значний інтерес науковців до прав та свобод дитини, на

сьогоднішній день у вітчизняній юридичній науці недостатньо досліджень, присвячених загальнотеоретичним аспектам зазначеної проблеми. Поза увагою вчених залишилися питання правового забезпечення прав та свобод дитини в Україні, механізму їх забезпечення та критеріїв ефективності [1].

Побудувати демократичне суспільство можливо у разі створення усіх необхідних умов для всебічного розвитку дитини, її виховання в традиціях демократії. У правосвідомості дитини це стане основою формування уявлень про доцільність існуючої влади, демократичне суспільство та соціальну, правову державу. Тому дослідження правового забезпечення прав та свобод дитини є актуальною науковою проблемою, вирішення якої сприятиме удосконаленню функціонування механізму забезпечення прав та свобод дитини в Україні, формуванню правової культури та розвитку правосвідомості молодого покоління.

Права дитини є об'єктивно визначеними соціально-економічним рівнем розвитку суспільства та юридично гарантованими державою. Це ті можливості задоволення потреб та інтересів дитини, реалізація яких є необхідною умовою для її нормального життя та гармонійного розвитку і здійснюється самою дитиною або за допомогою інших осіб. Права і свободи дитини є різними поняттями, бо свободи дитини є її можливістю реалізовувати особисті потреби та інтереси, зумовлені віковими особливостями фізичного, інтелектуального, культурного розвитку [2].

Відмінність між правами та свободами дитини полягає у тому, що більшістю прав дитина користується із народження (право на життя, право на охорону здоров'я та ін.). А використовувати законодавчо закріплені свободи дитина до певного віку не може, оскільки їх реалізація потребує певного рівня інтелектуального розвитку.

Свободи дитини є певною сферою автономії дитини, що законодавчо закріплена, однак вони не завжди визнаються батьками, вчителями, вихователями. Крім того, межа між правом батьків виховувати дитину та свободами дитини на невтручання у особисте життя, свободу віросповідання тощо є дуже тонкою, тому це питання складно врегулювати на законодавчому рівні. Варто відмітити і недоліки законодавства, оскільки на законодавчому рівні не встановлено відповідальності батьків чи інших осіб за порушення свобод дитини на висловлення власної думки, за неповагу до людської гідності дитини.

Права та свободи дитини є юридичними способами реалізації її інтересів, тобто інтереси дитини є ширшим поняттям, ніж права та свободи, бо це претензії на соціальні блага, які не завжди охоплюються змістом прав та свобод. Вікові особливості дитини дозволяють умовно розділити їх на два види [3].

1) інтереси дитини, які вона не усвідомлює – це суб'єктивно обумовлені

потреби дитини у сприятливих умовах її існування та розвитку. Такі інтереси дитини реалізуються через виконання чи дотримання батьками або особами, що їх замінюють, прав дитини та своїх обов'язків, передбачених законодавством;

2) інтереси дитини, які вона усвідомлює – це суб'єктивно обумовлені потреби дитини у сприятливих умовах її існування та розвитку, які можуть забезпечуватися батьками, або особами що їх замінюють, а також самою дитиною через реалізацію своїх прав та свобод.

Комплексний підхід до вивчення системи прав та свобод дитини обумовлює необхідність висвітлення принципів правового захисту прав та свобод дитини, до яких належать: принцип невідчужуваності та непорушності прав та свобод дитини, принцип гарантованості, принцип пріоритетності прав та свобод дитини, принцип активності дитини у захисті своїх прав та свобод, принцип пріоритетності сімейних форм виховання, принцип толерантності покарання та пом'якшення особистої відповідальності дитини, принцип недопущення найгірших форм дитячої праці [4].

Досліджуючи принципи правового захисту прав та свобод дитини, з'ясовано порушення їх законодавством України, зокрема п. 2 ст. 173 Сімейного кодексу України, передбачено, що при вирішенні спору між батьками та малолітніми, неповнолітніми дітьми, які спільно проживають, щодо належності їм майна вважається, що воно є власністю батьків. Тобто, закріплюючи презумпцію права власності батьків на майно, законодавець встановив, що саме дитина (її представник) має доводити протилежне. Це порушує принцип пріоритетності прав дитини, суперечить якнайкращому забезпеченню її інтересів.

Принцип рівності дітей та принцип пріоритетності сімейних форм виховання порушує п. 3 ст. 143 Сімейного кодексу України, який передбачає, що залишеною у пологовому будинку чи іншому закладі охорони здоров'я може бути дитина, якщо вона має істотні вади розвитку [5].

Реалізацію принципу толерантності покарання та пом'якшення особистої відповідальності дитини гальмує відсутність у законодавстві визначення людської гідності дитини, яку доцільно розглядати як поєднання суспільної значимості дитини, вроджених людських якостей, що притаманні кожній людині як біосоціальної істоті, а також особистих якостей дитини, її самооцінка, що формується в процесі розвитку [6].

Пропонуємо доповнити ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства» визначенням поняття «людська гідність дитини».

Для недопущення перевищення права батьків обирати форми та методи виховання і реалізації принципу толерантності покарання та пом'якшення особистої відповідальності дитини необхідно законодавчо закріпити вимогу до

поваги людської гідності дитини. Пропонуємо до п. 1 ст. 150 Сімейного кодексу України додати зобов'язання батьків у процесі виховання примножувати людську гідність дитини [7].

Література:

1. Опольська Н.М. Механізм забезпечення прав та свобод дитини / Н.М. Опольська // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 35. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2007. – С.94-100.

2. Опольська Н.М. Правова соціалізація дитини як складова процесу розвитку правової свідомості / Н.М. Опольська // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 45. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2009. – С.91-97.

3. Опольська Н.М. Критерії ефективності механізму забезпечення прав та свобод дитини / Н.М. Опольська // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 46. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2009. – С. 70-77.

4. UN (1959), “Universal Declaration of Human Rights”, available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (Accessed 15 March 2017)..

5. UN (1959), “Declaration of the Rights of the Child”, available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_384 (Accessed 15 March 2017).

6. UN (1989), “Convention on the Rights of the Child”, available at: (Accessed 15 March 2017). http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_021

7. Makarenko, A. C. (1954), “Some conclusions from the teaching experience”, *Vybr. ped. tvory: v 7-y t [Select. ped. works: a 7-vol.]*, vol.5, pp.209–300, Rad. shk., Kyiv, Ukraine.

Биченко А.С.,
курсант факультету підготовки
фахівців економіко-правової безпеки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Лантух І.С.,
Викладач кафедри теорії та історії
держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЧЕТВЕРТЕ ПОКОЛІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: ПОНЯТТЯ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАКРІПЛЕННЯ

Проблематика захисту прав людини в Україні є актуальною для сьогодення, оскільки з плином часу, розвитком медицини та науково-технічного прогресу змінюються певні суспільні відносини. Зараз у світі виникло багато раніше неіснуючих можливостей, зокрема, зміна статі, трансплантація, клонування тощо. З розвитком сучасних можливостей утворюються права, яких раніше не існувало. Їх називають «четвертим поколінням прав людини». Проте їх правове врегулювання в Україні недостатньо розроблене [1].

Четверте покоління прав людини – це виклик розвитку ХХІ століття. Ще у 1996 році Семітко Олексій Павлович виділив «четверте покоління» прав людей, до якого входять: здійснення евтаназії та абортів, клонування, одностатеві шлюби, штучне запліднення тощо [2, с. 216].

Досліджуючи четверте покоління прав, ми акцентовано увагу на таких поняттях: евтаназія, аборт, клонування, екстракорпоральне запліднення.

Френсіс Бекон трактував поняття «евтаназія» як припинення життя невиліковно хворої людини, він зазначав, що це здійснюється задля припинення страждань хворого, при цьому виконується виключно лікарями з використанням спеціальних медичних препаратів. Іншими словами «евтаназія – добровільний крок в обійми смерті». Проте слід зважити, що вона не вважається самогубством [3, с. 160]. В загальному вигляді виділяють такі види евтаназії – пасивна та активна. В ході пасивної евтаназії лікарі підтримують стан хворого шляхом спеціальної терапії, в ході активної – людині, що помирає вводять ліки, які викликають раптову смерть. Часто евтаназію називають «самогубством руками

лікарів».

Розкриваючи поняття аборт, важливо зазначити, що в статті 50 Закону України «Про основи законодавства України про охорону здоров'я», аборт визначається як операція штучного переривання вагітності, що може бути проведена за бажанням жінки у закладах охорони здоров'я при вагітності строком не більше 12 тижнів, а у випадках передбачених законодавством, від двадцяти до двадцяти двох тижнів [4]. Розрізняють мимовільний (викидень) та медичний (штучний) аборти. ст. 281 Цивільного кодексу України встановлюється законодавча база щодо здійснення переривання вагітності [5].

Ще однією етично-науковою проблемою ХХ - ХХІ століття є клонування. Воно полягає у вирощуванні нових людських істот, так би мовити «штампування» людей. Вперше клонування людей відбулося у 2008 році американськими вченими. Проте, вдалося виростити 5 людських ембріонів, які змогли прожити лише 5 років. В Україні клонування заборонене ще з 2004 року та регулюється законом України «Про заборону репродуктивного клонування людини» [6]. Розкриваючи поняття клонування, вважаємо за доцільне зазначити проблеми щодо клонування, а саме: по-перше з'являється проблема щодо релігії, адже релігійними законами клонування людей категорично заборонено, тому, що вважається, що кожна людина індивідуальна.

По-друге, слід зважати на ставлення світового законодавства до цієї процедури. Слід зауважити, що значна частина держав є категоричними противниками клонування. Це встановлено на законодавчому рівні [7, с. 75].

Ще однією процедурою, яка відноситься до четвертого покоління прав людини є екстракорпоральне запліднення. Це процес, в ході якого яйцеклітину запліднюють поза межами організму. Його ще можна назвати «штучним заплідненням». Проте штучне запліднення являється неприйнятним для противників абортів. В ході селекції відбувається вибраковування найслабших, під час репродукції вбивають «зайві» ембріони, які імпортувалися в матку. Щоб уникнути цього «вбивства» в матку підсаджують 23 ембріони. Штучне запліднення та імплантація ембріона регулюється статтею 48 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [8].

Отже, підсумовуючи вище викладене, важливо зазначити, що права четвертого покоління є відносно новими та перебувають на стадії активного розвитку та обговорення, до вищезазначених прав належать права людини, що виникли внаслідок розвитку медицини, біології, техніки та змін у загальній моралі. Більшість прав четвертого покоління недостатньо регламентовано на законодавчому рівні, а тому завданнями держави є створення потужного арсеналу нормативних актів, які б були покликані не лише регламентувати, але й захищати

права четвертого покоління.

Література

1. Танчак А.Я. Політичні права людини: поняття та зміст / А. Я. Танчак // Актуальні проблеми держави і права. – 2005. - № 24. - С. 248-254.

2. Барабаш О.О. Четверте покоління прав / О.О. Барабаш // Вісник Національного університету Львівська політехніка – 2016. - №837 – С. 214 -218.

3. Шпачук А.О. Евтаназія: правові та етичні аспекти / А.О. Шпачук // Вісник Академії адвокатури України – 2012. – № 3(25) – С. 159-163

4. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» № 2801-ХІІ // Відомості Верховної Ради України / поточна редакція від 01.01.2019 р., URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>

5. Цивільний кодекс України, № 435-IV// Відомості Верховної Ради України / поточна редакція від 28.11.2019р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

6. Закон України «Про заборону репродуктивного клонування людини» № 2231-IV // Відомості Верховної Ради України / поточна редакція — від 14.12.2004 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2231-15/ed20050111/find?text=%CA%EB%EE%ED%F3%E2%E0%ED%ED%FF+%EB%FE%E4%E8%ED%E8>

7. Триньова Я. Клонування людини – одна із сучасних кримінально-правових проблем // Юридична наука – 2014. - №1 – С. 72-79.

8. Проект Закону № 5105 від 6.09.2004 “Про репродуктивні права та гарантії їх здійснення» URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=5105&skl=5

*Васильєва С.М.,
студентка I курсу ОР “Бакалавр”
юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

Науковий керівник:
*Дідич Т.О.,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії та історії
держави і права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ПРАВОВА ЕКСПЕРТИЗА НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ У СИСТЕМІ ЗАСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

У сучасній цивілізованій державі права людини є фундаментальним пластом для розбудови та розвитку законодавчої системи, і Україна не є винятком. Правовий статус громадянина України впливає із загального правового статусу людини, який в свою чергу ґрунтується на правах, свободах та одночасно обов'язках індивіда. Саме тому юридичне забезпечення механізмів захисту прав людини на законодавчому рівні є компетенцією суб'єкта законодавчої влади та всього народу. Одним із можливих шляхів забезпечення захисту прав людини в Україні є проведення правової експертизи нормативно-правових актів на всіх етапах правотворчості. Але сьогодні правознавці стикаються з певними недоліками правової експертизи тих нормативно-правових актів, які стосуються сфери прав людини. Ці недоліки зумовлюють недостатність функціонування відповідних механізмів захисту цих прав інші. Якщо не здійснювати наукові дослідження та не вдосконалювати правову експертизу, то вже найближчим часом виникнуть проблеми в регламентації прав людини. Як наслідок, підвищується ризик того, що органи державної влади почнуть зневажати нашими правами, механізми захисту прав людини втратять свою ефективність, а людина стане беззахисним суб'єктом, який навіть не зможе нікуди звернутися щодо захисту прав людини, бо будь-яка правозахисна організація не зможе визначити цей запит в межах своєї компетенції. Необхідність вдосконалення правової експертизи нормативно-правових актів як основи

посилення функціонування механізмів захисту прав людини визначає актуальність наукової роботи. Вважаємо за доцільне в якості завдання цієї наукової роботи виокремити наступне: визначити та проаналізувати основні проблеми здійснення правової експертизи нормативно-правових актів як засобу забезпечення механізмів захисту прав людини в Україні; обґрунтувати шляхи усунення цих проблем.

Одним із засобів посилення захисту прав людини є покращення правової експертизи відповідних нормативно-правових актів. По-перше регіоналізм у розумінні прав індивіда як під час правотворення, так і реалізації актів, спричиняє небажані розбіжності у визначенні ключових, загальних цілей документів про права людини. Це призводить до унеможливлення визначення чітких, ефективних механізмів захисту цих прав. У цьому плані справедливо зазначає О. Гьоффе: «Щоб обґрунтувати права, що належать людині як такій, слід відмовитися від усіх групових, культурних і специфічних для певних епох уявлень про людину, так званих образів людини, і розробити незалежне від культурних особливостей, суто універсальне поняття людини» [1, с.35] Проте повністю зневажати національними та суспільними особливостями з метою проведення об'єктивної експертизи нормативно-правових актів, пов'язаних з правами людини, неможливо. Саме тому, сучасні правові експерти України на етапах створення законів, пов'язаних з правами індивіда, вже намагаються віднайти юридичну золоту середину між загальним характером прав людини, традиціями національного законодавства та життєдіяльності суспільства. Це надає можливість не лише максимально захищати права людини всередині держави, але й співпрацювати із світовими гарантами захисту прав людини.

Права людини є універсальною, міжнародною та однією з найбільш поширених правових категорій у світі. Проте національне законодавство України є надзвичайно динамічним, постійно зазнає змін та доповнень. Тому наступним викликом правової експертизи в цілому є оптимізація, вдосконалення та одночасно узагальнення процесу правової експертизи у сфері прав людини. Залежно від специфіки кожної з правових сімей у різних національних правових системах можуть застосовувати різні шляхи проведення правової експертизи. У межах прав людини правова експертиза нормативно-правових актів має попередити виникнення колізій, суперечностей у положеннях нормативних актів та регулюванні захисту прав людини на міжнародному рівні. Тому правознавці України спочатку повинні вдосконалити теоретичну базу правової експертизи таким чином, щоб одночасно і модернізувати цей процес, і зберегти зв'язок та спільні з іншими європейськими державами напрямки експертизи. Так, на думку С. П. Змієвської, процес правозакріплення потребує наукового підґрунтя

експертування економічних, політичних, соціальних та інших суспільних відносин у вигляді формально визначених правил соціально-правового змісту [2, с.201-207]. В першу чергу, це полягає у посиленні наукового підґрунтя та створенні загальної структури поняття правової експертизи нормативно-правових актів у сфері правового забезпечення механізмів захисту прав людини. Ці “формальні правила” повинні стати теоретичним фундаментом для проведення правової експертизи у кожній європейській країні, в тому числі й в Україні. На нашу думку, експертиза потребує посилення наукового забезпечення, що передбачає, безумовно, оновлення наукових уявлень про правову експертизу шляхом виокремлення напрямів її наукового пізнання:

1. гносеологічний напрям, в межах якого надавалася б відповідь на питання предмету експертології, її місце в правотворчому процесі, систему методів здійснення, виокремлювалися б завдання експертизи;
2. методологічний напрям, в якому надавалася б відповідь на питання порядку проведення експертного дослідження, суб'єктів її здійснення тощо;
3. результативний напрям, в якому було узагальнено та оптимізовано розуміння експертного висновку, порядку його підготовки, структури та статусу [3, 162с.]

Єдина теоретична структуризація правової експертизи незабаром зможе призвести до віднайдення формули практичного проведення експертизи, що стане загальною для більшості держав. Це допоможе не лише посилити співробітництво у сфері захисту прав людини, але й забезпечити обмін досвідом щодо подальших механізмів захисту цих прав як в Україні на національному рівні, так і на міжнародному.

Враховуючи той факт, що права людини є широким, багатоаспектним юридичним явищем, парламент більшості країн повинен закріпити обов'язкове проведення правової експертизи законодавчих актів на предмет непорушності прав людини. До її проведення залучити різних за профілем юристів, які могли б максимально виконати всі завдання експертизи, а також науковців-правознавців, предметом дослідження яких є питання теорії і практики правової експертизи. Акти, пов'язані із правами людини, переважно стосуються широкого кола сфер суспільного життя, тому співпраця правознавців, що спеціалізуються в різних галузях права, є можливим шляхом як зменшення формальних помилок та прорахунків, так і підвищення ефективності та результативності правової експертизи нормативно-правових актів щодо захисту прав людини.

Аналізуючи правовий статус людини сьогодні, більшість, почне стверджувати, що в сучасному світі всі права людини захищені максимально. Але тоді виникає безліч питань з приводу цього. Якщо люди мають право на достатній

життєвий рівень, чому кожні 5 секунд від голоду помирає дитина? Якщо кожен з нас має законне право на свободу, чому понад 20 млн людей досі є поневоленими (це в 2 рази більше ніж в 1800 р.)? [4]. Отже, виходить, що механізми захисту прав людини у світі та їх правове забезпечення знаходяться далеко не на високому рівні. І безумовно однією з причин цього є вищезгадані недоліки правової експертизи нормативно-правових актів та вітчизняного законодавчого процесу в сфері прав людини. Безумовно, формальне декларативне закріплення прав людини, відповідних актів у національному законодавстві не є достатнім. Але саме ефективна правова експертиза нормативно-правових актів є засобом досудового захисту прав людини.

Отже, реалізація правової політики України у сфері забезпечення прав людини безпосередньо залежить не тільки від міжнародного співробітництва, але й модернізації, вдосконалення правової експертизи національної законодавчої бази як недопущення звуження чи обмеження прав людини.

Література:

1. Філософія прав людини / За редакції Ш. Госепата та Г. Ломанья; пер. з нім. О. Юдіна та Л. Доронічевої. – К.: Ніка-Центр, 2016. – 320 с. – (Серія «Зміна парадигми»; вип. 13).
2. Змієвська С. П. Деякі актуальні питання правоутворення / С. П. Змієвська // Вісник Академії правових наук України. – 2006. - №1.
3. Эйсман А. А. Заключение эксперта (структура и научное обоснование) / А. А. Эйсман. – М.: Юрид лит., 1967
4. История прав человека. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=fwgeG7zIW00&feature=share> (дата звернення: 25.11.19)

Ворона Ю.С.,

*курсант факультету підготовки
фахівців економіко-правової безпеки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

Лантух І.С.,

*Викладач кафедри теорії та історії
держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ ПРАВА НА СВОБОДУ СВІТОГЛЯДУ ТА ВІРОСПОВІДАННЯ

Права людини порушуються весь час та звідусіль, що суперечить як національному законодавству, так і міжнародному. Одним з тривожних обмежень є духовний розвиток людства та свобода релігійних меншин. На розвиток прав і свобод людини, держави і правових систем на формування політичної та правової культури людини істотно впливає релігія, про що нагадує історія розвитку людства.

Створення релігійних вірувань відбувалось з двох боків, з одного за національною ознакою, з другого, під впливом світових релігій, які набули поширення в різних країнах, у тому числі на території України.

Європейський Суд зазначає, що держава є нейтральним та неупередженим посередником та організатором з питань, що пов'язані з різними релігійними культурами, зі сповіданням релігій і переконань, в демократичному суспільстві така роль підтримує громадський порядок, релігійну гармонію і терпимості.

Окремої уваги заслуговує необхідність прийняття відповідних правових норм, які регулюють та захищають відносини в суспільстві під час здійснення прав на свободу світогляду та віросповідання. За характером зв'язків між державою і церквою, а також правовим регулюванням та забезпеченням прав і свобод людини у цій сфері в сучасний період Україну можна віднести до демократичних країн, де функціонують багато релігій та вірувань. Право на свободу світогляду і віросповідання виражене у ст. 35 Конституції України, яке слід розуміти як можливість самостійного та вільного вибору об'єкта вірувань та їх відповідного змісту. Реалізуючи це право, громадяни можуть без перешкод

сповідувати будь-яку релігію, або не сповідувати жодної, вивчати релігійну літературу, встановлювати і підтримувати міжнародні зв'язки, бути членом релігійних організацій, безперешкодно проводити ритуальні обряди, право на релігійну освіту, право змінювати релігію, право пропаганди релігії. Зазначені права надають людині захист від примусу до релігії або заборони, тобто переконання цей вільний вибір [3].

У міжнародному законодавстві широко простежується закріплення свободи світогляду і віросповідання, передусім у ст. 18 Загальної декларації прав людини, ст. 18 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р., у 9 ст. Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., у ст. 1-3 Декларації про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на ґрунті релігії і переконань від 1981 р.тощо [2].

Право на свободу віросповідання є одним з найдавніших фундаментальних прав, визнаних у міжнародному праві. Сьогодні консенсус із приводу охорони цієї свободи відображений у міжнародній практиці, та не гарантує особі право поводити себе у публічній сфері так, як приписує її релігія. Наприклад, Європейський Суд у справі «Лейла Шахин проти Турції» від 10 листопада 2005 р. визнав, що носіння хіджабу у навчальних закладах суперечить суспільному порядку, тому заборона його носіння не є порушенням прав на віросповідання. Окрім цього, визначив, що навчальні заклади мають більш світський характер і зазвичай визначають одяг для студентів. У справі «S.A.S. проти Франції» 2014 р. щодо носіння хіджабу, яке прикриває обличчя, суд зауважує, що добровільне та систематичне приховування обличчя створює проблеми, оскільки це взагалі аж ніяк не відповідає чинному у французькому суспільстві основоположному принципу «жити разом». Конституційний Суд Португалії вирішив, що обов'язок держави полягає не тільки в дозволі існування релігій, а й у співпраці з такими релігіями, позаяк релігійні потреби мають бути забезпечені державою. У справі «Ватсон проти Джонс» Конституційний суд США заборонив втручання держави та її органів у внутрішньо церковні справи. В практиці Європейського Суду є випадок коли засудженому не дозволяли ходити на службу до церкви у визначений для цього час. Справа в тому, що цей засуджений повідомляв правоохоронним органам про дії інших, що порушували порядок. Тому, аби уникнути конфлікту та гарантованому заворушенню суд визнав та обмеження допустимим.

Європейський Суд сформоване поняття «абсолютна свобода думки, совісті, релігії» з огляду на те, що ст. 9 Конвенції не передбачає жодних обмежень, за винятком свободи відкрито сповідувати свою релігію чи переконання. У Міжнародному пакті про громадянські та політичні права визначено, що свобода

віросповідання не підлягає обмеженням, але виключення встановлюються законом, яке пов'язане з охороною суспільної безпеки, порядку, здоров'я і моралі. Така норма переплітається з національним законодавством, а саме ч. 2 ст. 35 Конституції України, закріплено, що здійснення права на свободу світогляду і віросповідання може бути обмежене законно в інтересах захисту інших осіб. Відповідно до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» обмеження діяльності релігійної організації можливе лише у судовому порядку. До того ж, обмеженню підлягають релігійні та інші права в умовах воєнного та надзвичайного стану. [4].

Право на свободу світогляду та віросповідання суттєво залежить від правильно визначеної системи реалізації. Проаналізувавши всі аспекти цієї теми, можна підсумувати, що таким механізмом є національне законодавство, де головним є Основний Закон нашої Держави – Конституція України, зокрема її втілення у 35 статті. Звісно, що не менш важливим у механізмі регулювання цього питання є міжнародні акти та міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і які відповідно до Конституції є частиною національного законодавства. Тобто, можна констатувати, що в законодавчій системі нашої держави, є правові норми, котрі стосуються свободи світогляду та релігійних організацій. Таким чином, наявність інституту законодавства є основою юридичного забезпечення свободи світогляду і віросповідання. Питання захисту прав людини в Україні набуло загальносуспільного масштабу і політичного значення.

Література:

1. Рішення Ради Європи Європейського суду з прав людини від 29.06.2004 р. «Лейла Шахін проти Туреччини» та «Зейнеп Текін проти Туреччини» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/980_326
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свободи (Рада Європи, 4.11.1950 р). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
3. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України, № 30, ст. 141;
4. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України № 25 поточна редакція від 31.01.2019р.; URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/987-12>
5. Дахова І. І. Зміст права на свободу совісті та віросповідання // Форум права: електрон. наук. фахове вид. 2016. № 4. С. 107–112. URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2016_4_19.pdf.

Герасимов А.Є.,
*курсант факультету підготовки
фахівців для органів досудового
розслідування Дніпропетровського
державного університету
внутрішніх справ*

Науковий керівник:
Завгородня Ю.С.,
*кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ ЯК ВАЖЛИВА УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Проблема протидії корупції у вітчизняній юридичній науці не є новою. Доволі значна кількість як наукової, так і навчальної правничої літератури присвячена її розв'язанню. Наголосимо, що за даними щорічного опитування, що проводиться міжнародною організацією Transparency International, формується рейтинг «Індекс сприйняття корупції», при цьому у 2018 році Україна отримала 32 бали зі 100 можливих (чим вищий бал – тим менший рівень корупції у державі), зайнявши 122 місце, розділивши його з Малі, Малаві та Ліберією. Transparency International надала Україні низку рекомендацій щодо можливих напрямів покращення ситуації:

- продовжити судову реформу, розпочати роботу Антикорупційним судом;
- припинити міжвідомчу боротьбу щодо розслідування фактів корупції та посилити спроможності слідчих органів;
- перезапустити Національне агентство з протидії корупції, яке має перевіряти декларації чиновників, але наразі показує вкрай низьку ефективність;
- впровадити нові електронні державні інформаційні системи;
- позбавити правоохоронні органи права втручатися в економічну діяльність [1].

Зазвичай корупція визначається як «соціальне, системне явище, що полягає в неправомірному використанні особами, які мають владні чи управлінські повноваження, власного становища, статусу, авторитету в особистих або

корпоративних інтересах, що призводить до розкладання, деградації влади та соціального управління» [2, с. 192]. Або як «підкуп-продажність державних службовців; як зловживання владою або посадовим становищем, здійснене з певних особистих інтересів; як використання посадових повноважень, статусу посади, а також її авторитету для задоволення особистого інтересу або інтересів третіх осіб; як елемент організованої злочинності; як складова частина економічної злочинності тощо» [3, с. 65].

Слід зауважити, що саме корупція є фактором, що заважає економіці України активно зростати, що, відповідно, негативно позначається на можливості держави забезпечувати реалізацію соціально-економічних прав, виконувати свої зобов'язання у інших сферах. Однак, корупція є посяганням і на інші права людини зважаючи на наступне.

Як зазначає Ю. С. Разметаєва «у теоретичній та практичній юриспруденції є багато визначень прав людини. Вони визначаються через різні терміни, проте найбільш точним і обґрунтованим є розуміння прав людини як можливостей, що реалізуються як особисто, так і у взаємовідносинах з іншими особами, приватними та публічними, й передбачають наявність певного простору свободи, межі якого окреслюються відповідними просторами свободи інших власників прав» [4, с. 28-29]. При цьому правам людини властивою є рівність, рівний характер прав. Фактично у переважній більшості Конституцій закріплено положення про те, що люди мають рівні права та є рівними перед законом. Забороняється дискримінація людей у правах за ознаками раси, кольору шкіри, статі, етнічного та соціального походження та іншими ознаками. Зауважимо, що відповідно до Загальної декларації прав людини «кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища» [5].

Саме ця ознака прав людини порушується у результаті корупційних дій. Через підкуп державного службовця особа отримує окремі переваги, відповідно майнове та соціальне походження впливає на доступ до ресурсів, пільг, переваг тощо.

Таким чином, корупція є тим фактором, який порушує права людини, заперечує їх сутність, посягаючи на рівність людей. Саме тому ефективна протидія цьому негативному соціальному явищу, яким є корупція, є важливим засобом забезпечення прав людини.

Література:

1. «Індекс сприйняття корупції»: Україна дещо зміцнила позиції. URL.:

<https://www.radiosvoboda.org/a/29735869.html>

2. Трепак В.М. Особливості дефініції поняття «корупція». Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2015. № 4 (97). С. 181-196

3. Селюченко Н.Є., Заяць Р.Я., Живко М.О. Суть корупції та шляхи її подолання. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2010. № 1. С. 64-72.

4. Разметаєва Ю.С. Доктрина та практика захисту прав людини : навчальний посібник / Ю. С. Разметаєва. – Київ: ФОРУМ, 2018. 364 с.

5. Загальна декларація прав людини. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_015

Кучер В. В.,

курсант факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Малишко В. М.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

**ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСОРІВ ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ПРО ЕВОЛЮЦІЮ ПРАВОВОГО ІНСТИТУТУ КАПЕРСТВА
ТА ЗАХИСТ МІЖНАРОДНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ
УПРОДОВЖ ХІХ ст.**

Початок науковим розвідкам і лекційним курсам юристів, які висвітлювали захист міжнародних прав людини під час морських війн поклали дослідження істориків-попередників. Так, на юридичному факультеті Харківського університету з'явилася перша в Російській імперії праця з «загальнонародного права», як тоді іменувалося міжнародне право. Це був науковий доробок екстраординарного професора, класичного історика Т. Ф. Степанова (1795–1847) «Загальнонародне право в сукупності з дипломатією» (у двох томах; 1847), в якому досліджено еволюцію історико-правового інституту каперства [1].

Професор Степанов у розділі власної монографії «Про закони війни» засуджував тих, хто вважав, що під час бойових дій флотів і каперів великих морських держав будь-які закони змовкають, якщо йдеться про прибуток від такої специфічної підприємницької діяльності, як каперство [2]. У 1835 р. його було обрано деканом юридичного факультету, внаслідок чого Степанов мав запропонувати колегам-юристам проводити наукові дослідження з міжнародного морського права, з метою підвищення рівня лекційних курсів з основ міжнародного права.

Вдалим приклад координації зусиль професійних істориків, що займалися вивченням всесвітнього процесу первісного нагромадження капіталу, з діяльністю професійних юристів, які зосередили увагу на аналізі такого прояву цього процесу, як каперство, надав харківський професор М. Н. Петров (1826–1887). Він все своє наукове життя присвятив систематичному викладанню всесвітньої історії в університетах Російської імперії на підставі створеного ним першого повного курсу з цієї навчальної дисципліни.

Професор Петров роз'яснював своїм студентам, історикам і юристам, що історія міжнародного морського права впродовж століть значною мірою була історією безуспішних спроб урядів великих держав розмежувати сфери свого впливу в світовому океані. Він робив наголос на «індивідуальності» народів, які століттями брали участь в боротьбі за гегемонію в океанському просторі, що й відтворилася в міжнародному правовому інституті напівкомерційного розбою, який німецькою звався «каперством», англійською – «приватирством», а французькою – «корсарством». Харківський історик рекомендував студентам-юристам опанувати основи міжнародного морського права, беручи до уваги, що «англійська історіографія багато в чому протилежна німецькій, що німці, в більшості, – об'єктивісти, англійці – прагматики, а французи перевершили їх у таланті художнього оповідання» [3]. Нарешті, професор Петров робив припущення, що наука міжнародного права повинна досліджувати джерела міжнародного права, його предмет і засоби його охорони.

Цілком очевидно, що під впливом Степанова і Петрова на юридичному факультеті Харківського університету формувалася школа юристів-міжнародників. Там було здійснене невеличке за обсягом магістерське дослідження М. Заремби «Історичний розвиток поняття про військову контрабанду» (1849). Зусилля автора цієї праці сприяли вивченню історії правового інституту каперства студентами Харківського університету, адже Заремба довів, що контрабанда і каперський промисел були невід'ємними частинами процесу первісного нагромадження капіталу підприємцями морських держав Європи і США. При цьому автор писав, що питання нейтральної торгівлі в

період військових дій великих держав у світовому океані розділило тодішнє вчене співтовариство європейських фахівців з міжнародного морського права на тих, хто став на бік воюючих або нейтральних держав. Звідси і випливає проблема ставлення до військової контрабанди: «На якій підставі воюючі держави привласнюють собі право вводити закони для дії в других самостійних державах. На нашу думку, існування факту обмеження нейтральної торгівлі спричиняє доцільність існування (міжнародного) права» [4, С. 2–3].

М. Заремба констатував, що військовою контрабандою варто визнати зброю, боєприпаси, амуніцію, порох, сірку і селітру. Ці товари, якщо вони направляються до ворога, підлягають конфіскації, але конфіскація інших товарів не може бути виправдана. Що стосується мети встановлення норм щодо військової контрабанди, то вона теж не досягається, оскільки більш обмежує нейтральне мореплавання, ніж приносить користі воюючим державам. Тому то юристи, які слухали лекції М. Заремби, могли прийти до висновку, що головною перешкодою на шляху вирішення проблеми правового визначення військової контрабанди стає позиція найсильнішої морської держави – Англії, для якої будь-які норми міжнародного морського права були досить обтяжливі.

На жаль, дисертація Заремби викликала занадто критичні заперечення з боку його молодших за віком колег, які пізніше доводили зміст цього дослідження до студентів-юристів. При цьому вони не брали до уваги ту обставину, що з праці Заремби починається історіографія міжнародного морського права не тільки в середовищі харківських юристів, а й в середовищі правознавців-міжнародників всіх університетів Російської імперії [5, С. 243].

Отже, не зважаючи на те, що М. Заремба не дуже вдало вирішував проблеми правового визначення морської військової контрабанди, професори Харківського університету стали початківцями становлення міжнародного морського права на теренах колишньої України. Досліджуючи праці європейських юристів-міжнародників, вони досить вдало поглибилися в проблеми запровадження піратства за ліцензіями в ході морських війн.

Література:

1. Степанов Т. Ф. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki>.
2. Грабарь В. Э. Материалы к истории литературы международного права в России (1647–1917) / В. Э. Грабарь. – М.: Изд-во АН СССР, 1958. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [//www.ex-jure.ru/law/news.php?new_sid=25](http://www.ex-jure.ru/law/news.php?new_sid=25).
3. Остапов Н. В., Петров М. Н. О соотношении национального и общечеловеческого. – Електронний ресурс – Режим доступу: <http://www.histo>

ry.vuzlib.org/book_o064_page_81.html.

4. Историческое развитие понятия о военной контрабанде. Разсуждение Кандидата прав Мечислава Зарембы на степень магистра общенародного права. – С. Петербург, 1849.

5. Очерк новейшей литературы по международному праву / Сочинение Всеволода Даневского. – СПб.: В Типографии Второго Отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии, 1876. – [4], IV, 273 с.

*Луцкевич Д.О.,
студент II курсу магістратури
Дніпровського національного унів
імені Олеся Гончара*

*Науковий керівник:
Юзікова Н.С.,
доктор юридичних наук,
професор кафедри адміністративного
і кримінального права
Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара*

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ УКЛАДАННІ ШЛЮБУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

На момент проведення реформ у законодавстві актуальним питанням серед народу України є реєстрація шлюбу та його документальне оформлення і підтвердження адже державна реєстрація є обов'язковим елементом шлюбу, що встановлюється для забезпечення стабільності відносин між чоловіком та жінкою, охорони прав та інтересів подружжя, їх дітей та в інтересах держави і суспільства.

Законодавець у сімейному кодексі України ч. 1 ст. 21 визначає поняття шлюбу як сімейного союзу жінки та чоловіка, зареєстрованого у державному органі реєстрації актів цивільного стану.

Закони країн Східної Азії, що регулюють сімейні відносини не містять визначеного поняття шлюбу.

Відповідно до Декларації з прав людини прийнятої та проголошеної в резолюції 217 А (III) Генеральної Асамблеї від 10 грудня 1948 року чоловіки та

жінки, що досягли повноліття, мають право без будь-яких обмежень за ознакою раси, національності або релігії одружуватися і засновувати сім'ю. Вони користуються однаковими правами щодо одруження під час шлюбу та під час його розірвання. Шлюб може укладатися тільки при вільній та повній згоді сторін, які одружуються.

Однак вік повноліття як в Україні так і в Китайській Народній Республіці становить 18 років, але в Україні шлюбний вік для жінок законодавець визначає 17 років, а для чоловіків 18 років. У відповідності до ст. 6 Закону КНР «Про шлюб» визначається шлюбний вік для жінки 20 років, а для чоловіка 22 роки.

Відповідно до ст. 25 СКУ жінка та чоловік можуть одночасно перебувати лише в одному шлюбі, що схоже на визначення і в кодексі КНР «Про шлюб» в статі 3, але дана стаття містить в собі забороняючу норму, яка забороняє двошлюбність (двоєженство або двомужство).

В КНР порушення норми про одношлюбність карається позбавленням волі на строк до двох років або арештом відповідно до ст. 258 КК КНР про повторне одруження при наявності чоловіка (дружини) або одруження з особою, яка свідомо перебуває у шлюбі та ст. 259 КК КНР відносно військовослужбовців «співжиття або одруження з особою, яка свідомо є дружиною (чоловіком) особи, що перебуває на дійсній військовій службі, - караються позбавленням волі на строк до трьох років або арештом».

Внаслідок притягнення винного до відповідальності за такий злочин постраждала сторона гарантовано отримує грошову компенсацію при розірванні шлюбу.

В Україні кримінальна відповідальність за порушення норм одношлюбності не передбачена, але має норму в кодексі України про адміністративні правопорушення ст. 212-1 «Повідомлення неправдивих відомостей державним органам реєстрації актів цивільного стану та несвоєчасна реєстрація народження дитини»

На даний момент в Україні у зв'язку із прийняттям закону України [№3224](#) «Про внесення змін до деяких законів України щодо документів, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус, спрямованих на лібералізацію Європейським Союзом візового режиму для України» із законодавства було вилучено норму про сімейний стан у паспорті, тобто на ID-картках немає відміток про сімейний стан, як і про місце проживання.

Нововведенням даного законопроекту також є те, що при реєстрації шлюбу свідоцтво про шлюб видаватимуть кожному з подружжя (раніше видавалося одне на двох).

Тепер встановити чи перебуває особа майбутнього чоловіка/дружини вже в

офіційному шлюбі можна дізнатися тільки в РАЦСі завдяки державному реєстру актів цивільного стану громадян під час подачі заяви у випадку відмови, так як інформація з даного реєстру третім особам не надається (крім категорій осіб визначених законом).

Недійсність шлюбу в КНР визнається за наявності однієї з обставин:

- 1) двошлюбність;
- 2) наявності родинних зв'язків, при яких вступ в шлюб заборонено (родичі по прямій лінії і три покоління родичів бокової лінії споріднення.)
- 3) наявності до вступу в шлюб серйозного захворювання, при якому не дозволяється одружуватися, а також, якщо дане захворювання не було виліковано після укладення шлюбу;
- 4) вступу в шлюб особи, що не досягла шлюбного віку.

В Україні ж недійсними вважаються шлюби, що були укладені за умовами порушення встановлених законом правил до їх укладення (ст. 39 Сімейного кодексу України):

- 1) зареєстрований з особою, що одночасно перебуває в іншому зареєстрованому шлюбі;
- 2) зареєстрований між особами, які є родичами за прямою лінією споріднення або між рідними братом і сестрою;
- 3) зареєстрований з особою, що визнана недієздатною.

Особи, що перебували в шлюбі раніше, та мають намір зареєструвати повторний шлюб, то це можливо тільки за умовами пред'явлення документів, які підтверджують припинення попереднього шлюбу або визнання шлюбу недійсним (свідоцтво про розірвання шлюбу, рішення суду про розірвання шлюбу, рішення про визнання шлюбу недійсним, яке набрало законної сили, свідоцтво про смерть одного з подружжя, висновок відділу державної реєстрації актів цивільного стану про анулювання актового запису про шлюб, який є недійсним тощо).

Отже, в Україні інститут одруження спростовують. Уважаю доречним перейняття деяких норм права Китайської Народної Республіки до законодавства України з певними поправками.

Література:

1. Сімейний Кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III;
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X;
3. Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» від 01.10.2010 р.;

4. [Закон України №3224](#) «Про внесення змін до деяких законів України щодо документів, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус, спрямованих на лібералізацію Європейським Союзом візового режиму для України»;
5. Порядок ведення Державного реєстру актів цивільного стану громадян, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 22.08.2007 р. № 1064;
6. Науково-практичний коментар до сімейного кодексу України за ред. Є.О. Харитонова. ТОВ «Одіссей» - 2006 р.
7. Кримінальний Кодекс Китайської Народної Республіки від 14.03.1997 р.
8. Закон Китайської Народної Республіки «Про шлюб» від 10.09.1980 р.

***Малишко Б. В.,**
студент юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

***Науковий керівник:**
Малишко В. М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та
історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

**ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСОРІВ КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ПРО ЄВОЛЮЦІЮ ПРАВОВОГО ІНСТИТУТУ КАПЕРСТВА
ТА ЗАХИСТ МІЖНАРОДНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ
УПРОДОВЖ ХІХ ст.**

Преамбула Загальної декларації прав людини наголошує, що «зневажання і нехтування правами людини призвели до варварських актів, які обурюють совість людства, і що створення такого світу, в якому люди будуть мати свободу слова і переконань і будуть вільні від страху і нужди, є високим прагненням людей». В наш час відбувається відродження правових інститутів з якими людство здається

давно покінчило, це такі рабство, піратство та контрабанда. В середні віки таке нелюдське ставлення до прав людини використовувалися на державному рівні для миттєвого збагачення та нагромадження капіталу. На сучасному етапі Україна приймає активну участь в боротьбі з піратством і на вимоги ООН надсилала патрулювати свій кращий корабель військово-морських сил. Основою боротьби з цим хибним для людства явищем повинно стати історико-правове дослідження витоків піратства за ліцензіями ще з часів феодалізму.

У Київському університеті процес становлення навчальної дисципліни міжнародного морського права здійснювався досить повільно. І це тому, що перший університетський статут 1833 р. не передбачав викладання міжнародного права, внаслідок чого кафедра загальнонародного права була заснована лише за статутом 1842 р. Працю в цьому напрямку здійснював відомий історик російського права К. А. Неволін (1806–1855), який водночас мав висловити низку зауважень про міжнародне право у власній «Енциклопедії законодавства», що вийшла в Києві (1839–1840). У другому томі цієї фундаментальної праці, у відділі «Нової історії позитивних законодавств» Неволін присвячує розділ 4 «Зовнішній історії Європейського народного права» [1, Т. 4, С. 643–646].

Треба вказати, що Неволін цілком справедливо пов'язав перший період розвитку міжнародного морського права з діяльністю Г. Гроція. Тоді цей велетень науки міжнародного права працював на замовлення голландської буржуазії, яка боролася проти британських конкурентів за морське панування. Тому Гроцій відстоював право вільного плавання кораблів під усіма прапорами у відкритому морі з позицій співітчизників, носіїв первісного нагромадження капіталу, доводячи неспроможність домагань на виняткове морське панування спочатку Іспанії і Португалії, а згодом – Англії. Разом з тим його трактат «Про право здобичі», що містить виклад основ міжнародного права, варто вважати первісним начерком системи міжнародного права. Серед інших робіт Гуго Гроція, присвячених даній тематиці, необхідно виділити трактат «Про вільне море», в якому автор обґрунтував принцип вільного мореплавання і вільної торгівлі.

Зауважимо, що справжній розвиток основ наукової і навчальної дисципліни міжнародного морського права з урахуванням робіт Гроція відбувся лише тоді, коли в 1853 р. кафедра міжнародного права Київського університету була очолена найталановитішим з міжнародників Російської імперії В. А. Незабитовським (1824–1883). Він перейшов до Києва з Ніжинського ліцею ім. Безбородько й очолював кафедру міжнародного права Київського університету в 1865–1870 і 1876–1879 рр. Цей фахівець з міжнародного права був проректором університету в 1865–1867 рр. і деканом юридичного факультету. Пізніше в його формулярі державного посадовця з'явилися записи, що Незабитовський є дійсним статським

радником і заслуженим професором.

Цікаві розвідки з міжнародного права Незабитовський здійснював після того, як з липня 1858 р. по грудень 1859 р. побував у відрядженні за кордоном – в Німеччині, Франції, Англії, Бельгії та Швейцарії. Результатом закордонного стажування стали «Міркування на ступінь доктора політичних наук», які були впровадженні в навчальний процес на юридичному факультеті. Після цього головну увагу Незабитовський приділяв загальному розвитку юридичної освіти в рідному університеті. Він три чотириріччя був деканом юридичного факультету, двічі обирався університетським суддею і, нарешті, дослужився до посади проректора.

Працюючи в університеті Незабитовський читав лекції з фінансового права, однак надав відгуки на всі без винятку дисертації та інші наукові дослідження колег з міжнародного права. Його лекції відрізнялася оригінальним характером, адже Незабитовський фактичний матеріал з фінансового права супроводжував доказами того, що держава, як міжнародна одиниця, є суб'єктом міжнародного права, що ставало очевидним під час ведення дуже витратних військових дій на суші та в світовому океані [1, Т. 4, С. 418–419].

Саме для студентів, що опановували міжнародне право, Незабитовський оприлюднив такі праці, як «Вчення публіцистів про міждержавне володіння» (1860), «Міжнародні звичаї під час війни» (1861) і «Новітні проекти міжнародного статуту» (1874) [2]. Паралельно Незабитовський дбав про підготовку викладацьких кадрів для роботи зі студентською молоддю, яка мала хист до міжнародного права. Результатом цих зусиль стала науково-практична діяльність приват-доцентів Р. І. Базінера і М. Р. Кантакузіна-Сперанського.

Р. І. Базінер отримав юридичну освіту в Київському університеті, який закінчив в 1866 р. зі ступенем кандидата права. Його залишили при університеті для приготування до професорського звання, однак спочатку в 1870 р. Базінер захистив дисертацію «*pro venia legendi*» («на отримання права викладати»). Після цього він читав такі навчальні курси як Віденський трактат 1815 р. про нейтралітет, що стосувався захисту прав нейтральних держав в світовому океані та «Женевська конвенція 1864 року», яка гарантувала адекватне ставлення до поранених та захоплених в полон під час бойових дій на суші та на морі [3, С. 44–45].

Що ж стосується діяльності М. Р. Кантакузін-Сперанського (1848–1894), нащадка візантійського імператора Іоанна VI Кантакузіна (1341–1355), то він здобув освіту в Новоросійському університеті. Пізніше як молодий науковець був відправлений університетом за кордон для наукових занять з міжнародного права війни в морському просторі. Результатом його діяльності стали такі роботи про

право війни в морському просторі, як магістерська дисертація «Досвід визначення поняття військової контрабанди» (1875) та «Історичний нарис права війни» (1876) [4, С. 333].

У магістерській дисертації М. Р. Кантакузін-Сперанський виступав прихильником кодифікації міжнародного права загалом і права війни, зокрема. Він доводив, що одним з найскладніших питань міжнародного права, яке потребує кодифікації, є права та обов'язки нейтральних держав під час війни. Нащадок візантійських імператорів, за правління яких був створений кодекс мореплавства, також висловлювався за створення міжнародного суду, вбачаючи перший крок у цьому напрямку в розвитку інститутів посередництва та арбітражу, проте не розмежовуючи їх чітко.

На думку М. Р. Кантакузіна-Сперанського, питання про воєнну контрабанду загалом не було розв'язано ні теорією, ні практикою міжнародного права, особливо стосовно того, які речі можна визначити контрабандою. Він пропонував відштовхуватися від поняття нейтралітету, оскільки поняття про контрабанду нерозривно пов'язане зі статусом мореплавців нейтральних держав. При цьому Кантакузін-Сперанський дійшов висновку, що «кожна держава діє відповідно до своїх власних міркувань, що залежать від різноманітних тимчасових обставин, таких як політичні завдання, переваги торгівлі, союз або ворожнеча з іншою могутньою державою, і самостійно регулює погляди урядів на цей предмет» [5, С. 43].

Кантакузін-Сперанський читав студентам в Одесі, а потім і в Києві, публічні лекції з кодифікації права війни на морі. Після читання двох пробних лекцій в 1876 р. його було затверджено у званні приват-доцента. Згодом цей дослідник обрав кар'єру чиновника з особливих доручень у Міністерстві народної освіти Росії та Міністерстві державних маєтностей, а у 1882–1894 рр. обіймав посаду директора Департаменту іноземних сповідань Міністерства внутрішніх справ Росії. Тим не менше, хоча М. Р. Кантакузін-Сперанський займався науковою діяльністю в галузі міжнародного права лише кілька років, його наукова спадщина охоплює досить ґрунтовні праці, які певною мірою вплинули на становлення і розвиток наукової і навчальної дисципліни міжнародне морське право.

Отже, професорами Київського університету здійснювалась кропітка робота в галузі міжнародного морського права, направлена на захист прав людини. Своїми дослідженнями вони значно збагатили знання про засоби боротьби з піратством, рабством і контрабандою, що дає розуміння причин походження і еволюції цих правових інститутів та може бути застосовано при відпрацюванні засобів протидії їхньому відродженню.

Література:

1. Неволин. К. О. Полное собрание сочинений К. А. Неволина / К. А. Неволин. – СПб.: Тип. Эдуарда Праца, 1857–1859.
2. Савчук К. О. Життєвий шлях і наукова біографія професора Василя Андрійовича Незабитовського / К. О. Савчук. – С. 415–422. – Електронний ресурс – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/36872/57-Savchuk.pdf?sequence=1>.
3. Томсинов В. А. Энциклопедия русской юридической мысли: Российские правоведы XVIII–начала XX в.: Базинер Роман Иванович (1842–1894) / В. А. Томсинов // Зерцало: Журнал юридической библиографии. – М., 1997. – Вып. 2. – С. 44–45.
4. К. О. Савчук. Внесок Михайла Родионовича Кантакузіна-Сперанського в розвиток науки міжнародного права. – С. 333–336. – Електронний ресурс – Режим доступу: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2012_2/333.pdf.
5. Кантакузин (граф Сперанский) М. Р. Опыт определения понятия военной контрабанды (с приложением 133 договоров). – Одесса, 1875. – 141 с.

Нікіперович О.О.,

*курсант факультету підготовки
фахівців для підрозділів кримінальної поліції
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

Лантух І.С.,

*викладач кафедри теорії та
історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ

Перші роки двадцять першого сторіччя ознаменувалися як нові витки розвитку інформаційних технологій, які стали неодмінною умовою нашого з Вами буденного життя. Технологічним прогресом створюється все ширше коло потреб

та перспективи для збору та опрацювання персональних даних, а вони в свою чергу знаходять все ширше використання в різноманітних сферах від широкого бізнесу до політики. Зараз, майже кожна людина використовує інтернет у своїх різних побутових цілях, від дитини до людини зрілого віку [1].

Всі вони користуються цією величезною павутиною і не підозрюють, що інформація про них усіх може бути викрадена і використана в поганих цілях.

Їх використання набуває широкий аспект і, окрім допомоги в роботі та побуті, вони слугують для, декого, інструменту порушення прав і свобод індивіда, а особливо права на приватність.

Поняття «ідентифікована особа» - це ключ для розуміння поняття «персональні дані». Таким чином, відзначається паралельне, а інколи достеменне, застосування висловів «персональні дані», «персоніфікована інформація», «відомості про особу», «відомості про фізичну особу» тощо [2].

Беручи до уваги все вищесказане необхідним є тлумачення поняття «індивідуальні дані» і встановлення його місця з-поміж решти уявлень, якими позначаються тотожні або прилеглі факти правової дійсності. Тому, тлумачення розуміння «персональні дані» в українському законодавстві реалізуються за допомогою правових категорій «матеріали про особу» і безпосередньо «індивідуальні дані». В законодавстві нашої країни поняття «персональні дані» тлумачиться так — це інформація або її сполучення про фізичну особу, вже ідентифіковану або може бути певно засвідчена. До них відносяться: ПІБ, національний ідентифікаційний номер, IP-адрес, номерний знак транспортного засобу, номерна серія водійських прав, обличчя, відбитки пальців, стиль написання, номер кредитної картки, місце та дата народження, а також генетична інформація [3].

У 2010 набув чинності базовий Закон «Про захист персональної інформації», а його поява викликала суспільну реакцію в нинішній вітчизняній науці й практиці. Сьогодні різко відчутна необхідність в науковому аналізі та узагальненні норми міжнародних й національних прав, здобутках правових думок та відповідному закордонному досвіду в цій сфері, для того, щоби визначити зміст правової охорони прав людини на приватність персоніфікованих відомостей, охорони персональної інформації тощо.

Дане питання було досліджено як вітчизняними, так іноземними вченими, а саме: Франсом Агре, Юлією Бабановлю, Кіндалом Беннеттом, Олександром Брелем, Валерієм Брижковим, Генри С. Уорреном, Михайлом Гуцалюком, Іваном Забарою, Віталієм Іванським, Ростом Кларком, Наталією Ковальновою, Юрієм Колосовим, Вадимом Копиловим, Борисом Кристальним, Тетяною Костецькою, Ігорем Мелюхіним, Ігорем Мисиком, Андрієм Пазюком, Кирилом Полінкевичем,

Михайлом Рассоловим, Володимиром Цимбалюком, Миколою Швецем, Володимиром Ярочкіним та іншими. Одночасно, їхніми науковими працями мізерну увагу відведено для дослідження поняттєво-категоріального апарату охорони персональної інформації, системи регулювання зв'язків у цій галузі.

Відсутністю точних термінологічних засобів указаних питань, ускладняється розгляд практичного втілювання вже наявної нормативно-правової постанови національних і міжнародних масштабів [4].

Беручи за основу аналіз законодавчих положень стосовно інформації ми можемо навести різноманітні версії взаємного зв'язку розумінь «відомості про громадянина» та індивідуальні матеріали»:

1) персональна інформація може виступати в якості, особливого підрозділу загального поняття «інформація про особу», вичерпний перелік яких наводиться Законом України «Про інформацію»;

2) поняття «відомості про особу» і «індивідуальні матеріали» практично збігаються, а перелік цієї індивідуальної інформації наведений як приклад.

Відомості про людину містять офіційні або відкриті дані про людину. Джерелом офіційної інформації про особу є отримані та завірені нею документи, включаючи всі відомості, накопичені державним органом влади та органом місцевого самоврядування, дотримуючись своєї компетенції.

Закон України «Про інформацію» від 13 січня 2011 р. викладено в новому варіанті, у якому наведену правову неточність, належним чином відсторонено, адже застосовано вираз «відомості про фізичну особу (персональна інформація)», інакше кажучи практично визначено однозначність понять «інформація про фізичну особу» та «індивідуальні матеріальні дані», які визначаються в якості, інформації чи сукупності даних про фізичну особу, яку визначено або може бути конкретно ідентифіковано (ч. 1 ст. 11) [4].

Нами припускається, що такою позицією законодавця утворюється суперечність закону формальної логіки. Одночасно, посилаючись на Закон України, інформацією являються які завгодно відомості, облікові записи або інформація, що збережена на матеріальному носію або зображена в електронному вигляді.

Заборонено накопичування, зберігання, застосовування та розповсюдження конфіденційних відомостей про людину без її дозволу, за виключенням тих окремих випадків, які передбачаються законом, і виключно виходячи з інтересів національної безпеки, економічного достатку та охорони прав людини. Якоюсь (певною) мірою, до конфіденційних відомостей про фізичну особу відноситься інформація, яка стосується її національності, освіти, сімейного становища та здоров'я, релігійних переконань, а також адреси, дати та місця народження.

Для всіх громадян передбачається вільне право користування відомостями, які стосуються їх особисто, за виключенням випадків, передбачених законодавством [5].

Формулювання персональної інформації закріплено й в українському законодавстві «Про захист персональної інформації», який затверджений на виконання функцій згідно з Конвенцією Ради Європи «Про охорону особистості стосовно автоматичної обробки персональної інформації». Посилаючись на ст. 2 цього Закону, персональні дані – відомості або їх сукупність про фізичну особу, яку засвідчено та може бути певно ідентифіковано.

Згідно зі ст. 2 Конвенції, персональні відомості — це яка завгодно інформація, яка має відношення до конкретної визначеної особи або особи, яка може бути певно визначеною [5].

Підсумовуючи все вище зазначене, вважаємо за необхідне акцентувати увагу на тому, що коли фізичну особу не ідентифіковано (певно не визначено) і не може бути засвідчено (певно визначено), то відомості, які мають певне відношення до указаної фізичної особи, не можуть виступати в як персональні. В даному випадку необґрунтоване застосування Закону України «Про охорону персональної інформації» поняття «знеособлені персональні відомості» (ч. 2 ст. 5), оскільки знеособлення персональної інформації – це видалення даних, якими надається можливість здійснювати ідентифікацію особи (ст. 2), таким чином персональна інформація не може залишатися персональною в розумінні, яке наводиться ст. 2 Закону, в якості знеособленої.

Література:

1. Концевой Р. С. До питання визначення поняття «персональні дані» / Р. С. Концевой // Інформація і право. – 2012. – № 2(5). – С. 24–28.
2. Аномалії в цивільному праві України : навч.- практич. посіб. / відп. ред. Р. А. Майданик. – К. : Юстініан, 2007. – 912 с.
3. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.
4. Про захист персональних даних : Закон України від 1 черв. 2010 р. № 2297-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17/stru>.
5. Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних : Конвенція Ради Європи від 28.01.81 р. № 108, Страсбург [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326.

Никитенко Д.С.,

курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Пісоцька К.О.,

викладач кафедри

*адміністративного права, процесу
та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ БУЛІНГУ

Тема булінгу (цькування) є актуальною на сьогодні в нашій країні. Хоча термін «булінг» тісно пов'язаний з іншими суміжними поняттями, такими як насильство, агресія, тролінг, третування тощо, але існують і суттєві відмінності, які необхідно виокремити, для того, щоб ми могли краще виявляти та боротися з цим негативним явищем .

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо протидії булінгу» визначено, що **булінг** (цькування) – це діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого.

Проблему булінгу вивчають науковці всього світу. Так, Лейманн визначає булінг як соціальну взаємодію, через яку одна людина (іноді декілька) зазнають нападів іншої людини (іноді декількох, але, зазвичай, не більше чотирьох) майже щодня впродовж тривалого періоду (декількох місяців), що викликає у жертви стан безпомічності й виключення з групи [1, с. 168].

Характерними рисами булінгу є: 1) агресивна поведінка особи (осіб), яка охоплює небажані, негативні дії; 2) прийняті в певній культурі відповідні зразки та стереотипи поведінки, що постійно повторюються; 3) нерівність влади або сили (постійно існує слабка сторона потерпілий та сильна або авторитетна сторона –

булер). Прикладом булінгу є відеозйомка бійки між учнями школи та поширенням цього відео або серед певного кола осіб чи взагалі в мережі Інтернет.

Одним із суміжних, але більш широких понять ніж булінг є поняття «наси́льство» – застосування силових методів або психологічного тиску за допомогою погроз, свідомо спрямованих на слабких або тих, хто не може чинити опір; панування, влада людини над людиною [2]. Із законодавчого визначення булінгу можна зробити висновок про те, що булінг є формою насильства.

Зауважимо, що синонімом до терміна «булінг» буде термін «цькування» – переслідувати кого-небудь різними нападками, наклепами і т.ін., знущатися з когось [5, с. 259]. Хоча це поняття і є самостійним, у порівнянні з булінгом наглядно спостерігається тотожність їх тлумачення.

Часто булінг ототожнюють із агресією. Слід зауважити, що поняття «агресія» – дії, спрямовані на порушення фізичної і психічної цілісності людини або групи людей [3], є ширшим та включає в себе поняття насильство. Агресією в тому числі можна вважати бажання і готовність заподіяти певної шкоди комусь, вдарити або навіть знищити.

До поняття «агресія» включається маловідоме, вужче за значенням поняття «третирування» – виявляти зневагу до когось, поводитися безцеремонно, не зважати на чийсь думку [4, с. 248].

Також прояви агресії ми спостерігаємо не лише в реальному світі, а ще й в такому ресурсі як мережа інтернет. В цій мережі ми зустрічаємось з одним схожим з булінгом поняттям – тролінгом. Це вид взаємодії учасників у віртуальних комунікативних відносинах, який як правило виникає під час дискусій чи обговорення спірних питань. Цілями тролінгу зазвичай є ображення його учасників, емоційна реакція, нагнітання конфліктних ситуацій, висміювання чого-небудь.

Досить поширеним в Україні є поняття «дідовщина», тобто певна ієрархічна система взаємовідносин між представниками нижчої ланки військовослужбовців, котра базується на принципі одержання користі з боку більш досвідчених солдатів від осіб-новобранців, які щойно прийшли до лав військовослужбовців та мають найнижче військове звання. Проте не слід плутати дідовщину з булінгом, оскільки явище булінгу зустрічається у школі серед дітей, а з дідовщиною зустрічаються військовослужбовці та інші особи, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів.

Отже, явище булінгу виникає в організованих освітніх колективах, проте досить поширеним є серед школярів. При цьому булінг стосується всіх учасників будь-якого виду відносин, де він виникає, впливає на організацію освітнього процесу та клімат певного середовища.

Роботу із викоріненням булінгу необхідно проводити не лише серед булерів та їх жертв, а також серед усіх учасників освітнього процесу, оскільки кожен є потенційною жертвою, серед учителів, педагогів, вихователів треба проводити таку роботу з метою виявлення ними булінгу в колективі та його припиненням, учиненням дій, які націлені на запобігання ймовірного булінгу.

Отже, в сучасному світі дуже важливо знати та вміти відмежовувати явище булінгу від суміжних негативних явищ правової реальності. Булінг становить глобальну проблему сучасності, що зумовлює актуальність її дослідження на рівні національної правової доктрини.

Література:

1. Dancanson N. Sexual Bullying: Gender Conflict and Pupil Culture in Secondary Schools / Dancanson N.. // Routledge. – 1999. – С. 177
2. М.-Л. А. Чепи. Українська психологічна термінологія : словник-довідник / за ред. М.-Л. А. Чепи / М.-Л. А. Чепи. – Київ: ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2010. – 640 с.
3. Лушпай А. І. Шкільний булінг як різновид суспільної агресії / А. І. Лушпай. // Наук. зап. [Нац. ун-ту «Острозька академія»].. – 2013. – №33. – С. 85. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nznuoaf_2013_33_28.pdf.
4. Словник термінів. // Словник української мови / – Київ: Наукова думка, 1970. – (т.10). – С. 248.
5. Словник термінів. // Словник української мови / – Київ: Наукова думка, 1980. – (т.11). – С. 259.

*Оргієць Д.О.,
курсант факультету
економічно-правової безпеки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

*Науковий керівник:
Сердюк Л.М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та
історії держави і прав
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ВИМОГА РОЗУМНОГО ПРИСТОСУВАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ: ПОНЯТТЯ ТА КРИТЕРІЇ

Кількість повідомлень громадян, що звертаються до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за захистом від дискримінації у зв'язку із відмовою в розумному пристосуванні, за останні роки суттєво збільшилась. Насамперед, судячи зі звернень громадян, причинами відмови у розумному пристосуванні часто стає елементарна відсутність знань щодо суті цього поняття та нерозуміння обов'язку його застосування надавачами послуг у різних сферах життя [1, с. 3]. Не виключенням є і працівники поліції, які під час надання поліцейських послуг у сферах забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, своїми «несвідомими» діями самі можуть стати порушниками прав людини і спровокувати до дискримінації громадян.

Слідчий Національної Поліції України в місті Києві під час допиту свідка не дозволив незрячому адвокату користуватись ноутбуком і диктофоном, а також попросив супроводжуючого адвоката залишити приміщення. Незрячий адвокат подав до слідчого письмову заяву про необхідність застосування розумного пристосування щодо нього через його інвалідність. Слідчий проігнорував свій обов'язок пристосуватись, аби уникнути дискримінації, і відмовив незрячому адвокатові. На підставі відмови слідчого застосовувати розумне пристосування, а саме дозволити незрячому адвокатові використовувати технічні засоби під час допиту свідка й ознайомлення зі справою (комп'ютер і диктофон), адвокатом було

направлено скаргу до поліції щодо порушення ч. 1 ст. 161 Кримінального Кодексу України. У цьому випадку слідчий НПУ відмовився застосовувати розумне пристосування, таким чином, вдався до дискримінації за ознакою інвалідності [1, с.26].

Зазначимо, що дана ситуація притаманна не лише Україні. Так, аналіз скарг на поліцейську службу в Онтаріо показує, що проблеми з правами людини можуть виникати практично в будь-якій частині діяльності поліції. Хоча деякі з цих нарікань стосуються дійсно навмисних актів дискримінації з боку окремих співробітників поліції, більшість – ні, тому що явно пов'язані з пробілами в політиці, процедурах і практиці або відсутністю теоретичних знань [2].

Визначення розумного пристосування в українському законодавстві повністю запозичене з тексту Конвенції ООН «Про права осіб з інвалідністю» [3], як «внесення, коли це потрібно в конкретному випадку, необхідних і підхожих модифікацій і коректив, що не становлять непропорційного чи невиправданого тягара, для цілей забезпечення реалізації або здійснення особами з інвалідністю нарівні з іншими всіх прав людини й основоположних свобод». І хоча зазначена Конвенція була ратифікована Україною ще у грудні 2009 року, практика застосування розумного застосування так і не стала поширеною, що, напевне, пов'язано з незрозумілістю цього нового для національної правової доктрини терміно-поняття.

З першого погляду на національне законодавство можна дійти висновку, що обов'язок застосовувати розумне пристосування в Україні покладається на юридичних осіб приватного та публічного права лише відносно людей з інвалідністю. Однак, І. Федорович наголошує на тому, що оскільки в Україні загалом заборонена дискримінація й встановлено принцип недискримінації, розгляд практики Європейського Суду з прав людини, рішень Європейського Суду Справедливості дає можливість вивести поняття обов'язку застосовувати розумне пристосування (або простіше – пристосовуватися) із загальної заборони дискримінації. Адже дискримінація має різні прояви й заборонена за широким відкритим переліком ознак [1, с.15]

Розумне пристосування може застосовуватися не лише за ознакою інвалідності. У разі коли внесення коректив до звичного порядку потрібне через те, що у людини є певна ознака, – це також розумне пристосування. Надаючи поліцейські послуги, поліцейські мають упевнитися, що їхні дії не призводять до привілеїв чи обмежень, пов'язаних не лише з певними ознаками людини: раса, колір шкіри, політичні, релігійні й інші переконання, стать, вік, інвалідність, етнічне та соціальне походження, громадянство, сімейний та майновий стан, місце проживання, мова. До цих ознак зазвичай можуть належати і ті, що не

вказані прямо: стан здоров'я, сексуальна орієнтація, гендерна ідентичність, статус внутрішньо переміщених осіб, рівень освіти, професія, спосіб життя, наявність судимості, навіть – невисокий зріст чи велика вага людини.

Наприклад, якщо до поліції звертається жінка – жертва домашнього насильства, – розумним пристосуванням було б запитати в неї, чи вона хоче, щоб її опитувала жінка-поліцейська. Іншим прикладом розумного пристосування за ознакою здоров'я є можливість забезпечити відвідувачу поліції, який не чує, спілкування з співробітником, який знає жестову мову, або ж запросити перекладача, який володіє навичками ретранслятора жестової мови.

Якщо ж до відділу Національної поліції звернулась людина, що пересувається на інвалідному візку, розумним пристосуванням буде впевнитись, чи зможе ця людина самостійно дістатися до потрібного кабінету/працівника, або ж за умови відсутності ліфту та/або недоступних приміщень, організувати можливість проведення зустрічі такої люди та відповідних працівників поліції на першому поверсі або в іншому приміщенні, якщо перший поверх відділу недоступний.

Випадком розумного пристосування за ознакою статі може слугувати і така гіпотетична ситуація. До відділу Національної поліції доставили людину, яка зовні виглядає як жінка, вдягнена як жінка, має макіяж. Але документи, які вона показує поліцейським, – на чоловіче ім'я. Також особа надала довідку про те, що вона перебуває в процесі корекції зміни статі. У цьому випадку розумним пристосуванням під час обшуку (якщо це необхідно) буде огляд жінкою-поліцейською. У випадку необхідності опитати трансгендерну людину й заповнити протокол – розумним пристосуванням буде запитати, як правильно звертатися до людини (в якому роді та яким ім'ям, ім'я може відрізнятися від паспортних даних). Звичайно, у протоколі потрібно згідно з законом вказувати паспортні дані (ім'я й стать), але до людини можна й потрібно звертатися в тому роді й за тим ім'ям, яке вона обрала [4].

Ще один приклад розумного пристосування – інформація про поліцейські послуги мовою національних меншин та етнічних громад, що проживають у цьому місті.

Таким чином, розумне пристосування – це індивідуальне рішення, яке потрібне саме цій людині для вирішення саме цієї проблеми. Часто розумне пристосування потрібно застосувати одноразово або лише для певної ситуації. Потрібно пам'ятати, що питання забезпечення універсального дизайну та доступності до державної установи, які в деяких випадках ототожнюють з поняттям розумного пристосування, лежить у межах компетенції не лише поліції, але й інших органів державної влади та місцевого самоврядування. Однак

питання застосування розумного пристосування в одному конкретному випадку – це компетенція лише працівників поліції .

Однак, необхідно пам'ятати, що не всі заходи, яких може потребувати людина з певними ознаками для забезпечення реалізації її прав, будуть заходами розумного пристосування. Як зазначено у визначенні, такі заходи не повинні накладати на працівника поліції надмірний чи не виправданий тягар. Перший важливий критерій «розумності» – ефективність пристосування. Чи справді обране рішення усуває бар'єр і веде до бажаного результату «нарівні з іншими»?

Другий критерій – це його ненадмірність. Тобто людина, яка несе відповідальність за забезпечення прав людини, повинна встановити, яка кількість ресурсів (часових, людських, матеріальних) потрібна для того, аби забезпечити саме таке розумне пристосування. І це немає призводити до збитків чи порушення законодавства.

Література:

1. Федорович І. Розумне пристосування: від теорії до практики. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/13736.pdf>.
2. Human rights and policing: Creating and sustaining organizational change. URL: <http://www.ohrc.on.ca/en/human-rights-and-policing-creating-and-sustaining-organizational-change/5-complaints-and-allegations-against-police>.
3. Конвенція про права осіб з інвалідністю. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_g71.
4. Федорович І. Порадник із запобігання та протидії дискримінації для працівників поліції. Київ : Рада Європи, Видавництво «Фенікс», 2017. 48 с.

*Перепьолкін Д. С.,
студент юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна
Науковий керівник:
Перепьолкін С. М.,
завідувач кафедри міжнародного права
ННІ права та міжнародно-правових
відносин Університету митної справи та
фінансів, к.ю.н., доцент*

ЩОДО ТИПОЛОГІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ ЧЕТВЕРТОГО ПОКОЛІННЯ

Права людини – комплекс природних і непорушних свобод і юридичних можливостей, обумовлених фактом існування людини в суспільстві.

В залежності від реалізації людських потреб права людини в процесі їх історичного розвитку прийнято поділяти на три основні покоління.

Перше покоління прав людини (XVII – XVIII ст.) є основою індивідуальної свободи. Його поява була обумовлена потребою забезпечити захист людини від державної сваволі, по-перше, й гарантувати формальну рівність людей перед законом та судом, по-друге. До переліку основних прав першого покоління належать: право на життя, право на свободу, право власності та ін. Необхідно також відмітити, що рівність гарантована правами першого покоління є відмінною від того значення, яке вкладає в слово рівність сучасне суспільство. Так наприклад, в політичній сфері рівність у реалізації права бути обраним застосовувалась лише до багатих, білих чоловіків. Тим не менш саме на цьому етапі розвитку людства виникає ідея, що люди є рівними перед законом незалежно від їх національності, раси, статі, соціального статусу та ін.

Друге покоління прав людини (поч. XX ст.) – комплекс соціальних, економічних, культурних прав, що були вироблені в ході боротьби за підвищення рівня благоустрою, боротьби з соціальною нерівністю. До переліку основних прав другого покоління належать: право на працю й усі пов'язані з ним гарантії, право на користування культурною спадщиною, право на достатній рівень життя та ін.

Третє покоління прав людини (середина XX ст.) – комплекс так званих колективних прав, тобто прав народів, націй, та ін., а також права вразливих груп населення (жінки, біженці, діти). Становлення цього покоління прав пов'язане з появою та діяльністю національно-визвольних рухів в межах окремих країн, а

також з поглибленням світових проблем, що загострилися у другій половині ХХ ст., зокрема після завершення Другої Світової війни. До переліку основних прав третього покоління належать: право нації на самовизначення, право на мир, тощо.

Таким чином, можна дійти проміжного висновку, що та чи інша група прав з'являлася задля задоволення потреб, що виникали в ході розвитку людства. [1]

У наш час можна говорити про те, що відбувається становлення кардинально нового покоління прав людини, поява якого пов'язана з технічним прогресом людства. З розвитком біології, генетики, медицини, хімії, сфери інформаційних технологій, виникає потреба правового регулювання відносин, що виникають внаслідок впровадження цих технологій у життя .

Незважаючи на те, що науковці нині не можуть дійти консенсусу з приводу того, які саме права потрібно віднести до четвертого покоління прав людини серед них можна виділити дві групи прав: права в сфері цифрових технологій та соматичні права. [1]

Цифрові права – права людини, які полягають в праві людей на доступ, використання, створення і публікацію цифрових творів, доступ і використання комп'ютерів і інших електронних пристроїв, а також комунікаційних мереж, зокрема, до мережі інтернет. Як зрозуміло з визначення до цифрових прав належать: право доступу до електронної мережі, право на використання віртуальної реальності, право вільно спілкуватися і висловлювати думки в інтернет мережі, право на приватність персональних даних та ін. Громадянин може бути обмежений у наданні йому цифрових прав. Обмежувачем може виступати як держава, так і надавач цифрових послуг(наприклад провайдер).[2]

Більш дискусійною є група соматичних прав людини.

Соматичні права – права людини це можливість вільно розпоряджатися власним тілом. До переліку таких прав належать: право на зміну статі, право на трансплантацію органів, право на клонування, право на штучне запліднення, право на сурогатне материнство, право на генну модифікацію, право на евтаназію, право на здійснення абортів, та ін.

На відміну від цифрових прав соматичні права перебувають на рівні академічних і політичних дискусій. Їх реалізація на практиці є проблематичною через те що більшість з цих прав суперечать нормам моралі і релігії, а суспільство не здатне передбачити як їх введення вплине на майбутні покоління [3].

Суперечності з приводу впровадження соматичних прав виникають й на міжнародній арені: коли одні держави підтримають практику введення тих чи інших прав, інші – відверто засуджують. Так наприклад, коли в Британії існує дозвіл на сурогатне материнство, у Франції введення такого права суперечило б

закону про усиновлення та невідчужуваність людського тіла.

Великі протиріччя викликає введення права людини на смерть, адже з одного боку таке право виникає з права людини на життя, з іншого ж для будь-якої держави життя людини – є найвищою цінністю, й законодавче закріплення права на смерть створювало б правову колізію. Особливої уваги потребує законодавче закріплення права на смерть у окремих випадках, а саме права на активну та пасивну евтаназію.

Евтаназія – практика припинення життя людини, хворої на невиліковну хворобу, й страждаючої від неї. Окрім явних протиріч, що виникають щодо ведення цього права, виникає й багато спірних моментів, пов'язаних з лікарською етикою, адже той, хто давав клятву Гіпократата, фактично змушений вбивати живу людину, нехай і за її волею.

Схожі моральні проблеми стосуються й інших новостворених прав. Кожне з них включає в собі ряд нюансів, що викликають суперечності. Так наприклад, клонування також викликає суперечності одразу в деяких аспектах людського життя. З точки зору релігії клонування є посяганням на Божественні повноваження, що викликає велике невдоволення серед віруючих. Зокрема Ватиканом клонування було визнано як один з семи нових смертних гріхів. З правової ж точки зору виникає багато питань в таких аспектах як, наприклад, правовий статус клона, або врегулювання економічних проблем, що виникли б з появою такої робочої сили, як клони тощо. Нині людське клонування є забороненим в усіх країнах світу.

Суперечливими є не тільки ідеї про можливі права, а й права, що вже є втіленими в законодавства окремих країн.

Так наприклад, право на сурогатне материнство, котре широко застосовується у багатьох країнах світу (Великобританія, Греція, Канада, та ін.), створює нині ситуацію, за якої народження дитини у окремих випадках перетворюється на звичайну угоду найму. Подібна тенденція є антигуманна й призводить до моральної деградації суспільства. [4]

Підводячи підсумки, необхідно зазначити, що права людини не є сталою конструкцією, вони продовжують розвиватися одночасно із розвитком людства. Стосовно ж четвертого покоління прав людини, то зараз, як ніколи раніше, назріває необхідність переходити від формату обговорення до фундаментального, комплексного аналізу цих прав з урахуванням наслідків, до яких може привести їх введення або відмова від їх визнання та реалізації.

Література:

1. Четверте покоління прав людини: постановка проблеми. URL: <http://referat-ok.com.ua/pravo/chetverte-pokolinnya-prav-lyudini-postanovka-problemi>

2. Левицька Н. Використання цифрових технологій у праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 9. С. 165–169.

3. Барабаш О. О. Четверте покоління прав людини : загальнотеоретична характеристика. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. *Юридичні науки*. 2016. № 837. С. 213–217.

4. Завальнюк В. В. Соматичні права людини з позицій юридичної антропології». 2011. Т. 10. С. 20–27.

Пузіно Т.О.,

*курсант факультету підготовки
фахівців для підрозділів кримінальної поліції
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

Лантух І.С.,

*викладач кафедри теорії та історії
держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ

Технології не стоять на місці, а постійно розвиваються, і досить таки стрімко. В останні роки все більше і більше в Інтернеті і в інших електронних носіях міститься наших персональних даних, які потребують захисту.

Розбудова інформаційного суспільства у будь-якій країні пов'язана, як з розвитком комп'ютерних технологій, так і з розширенням прав людини. Одним із проявів цього є розробка системи захисту персональних даних при їх автоматизованій обробці. Слід зазначити, що за останні 30 років більш ніж у 20 країнах світу були прийняті нормативно-правові акти із захисту персональних даних, у котрих закріплені реальні механізми правого регулювання обігу такої інформації [1].

Проаналізувавши низку нормативно – правових актів можна дійти висновку і навести різні варіанти співвідношення понять “інформація про особу” та “персональні дані”:

1) персональні дані можна віднести підвидом загального поняття “інформація про особу”, вичерпний перелік яких визначено в Законі України “Про інформацію”;

2) поняття “інформація про особу” і “персональні дані” практично збігаються, а перелік персональних даних наведено для прикладу.

Інформація про особу становить сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про особу [2, с. 101].

Джерелами документованої інформації про особу є видані на її ім'я документи, підписані нею документи, а також відомості про особу, зібрані державними органами влади та органами місцевого самоврядування в межах своїх повноважень.

Кожна держава визначає власні засади правового регулювання захисту персональних даних, завдяки чому формується значний світовий досвід із вказаної проблематики.

Розгляд розвитку зарубіжного законодавства у сфері захисту персональних даних є дуже важливим питанням для сучасної України, оскільки в контексті європейської інтеграції наша країна повинна адаптувати пріоритетні положення про захист інформації про особу, відповідно до європейських та світових стандартів.

Загалом, Європейське право охоплює майже два десятки загальноєвропейських конвенцій, директив та рекомендацій з питань захисту персональних даних, кожна країна ЄС видала свої базові нормативно-законодавчі акти, приймалися конкретні закони: щодо діяльності з персональними даними у різних сферах, а саме: медичній, статистичній, державній, журналістській, поліцейській та інших сферах, що особливо ускладнює процес адаптації [3].

Аналізуючи міжнародні договори, які поклали основу міжнародним нормативно- правових актам. Тобто стали основоположними. Слід відзначити, наступні нормативно-правові акти міжнародного характеру:

Важливим документом є Директива Європейського Парламенту і Ради «Про захист фізичних осіб стосовно автоматизованої обробки персональних даних та безперешкодного руху цих даних» 1995 р. Формально цей документ має обов'язкову юридичну силу лише для країн учасниць Європейського Союзу. Проте згідно зі ст. 25 Директива дозволяє передачу даних про особу для обробки лише в ті країни, які «забезпечують належний», з погляду ЄС, «рівень захисту персональних даних» [4, с. 130].

Важливим етапом у становленні системи міжнародно-правової охорони було прийняття 15 грудня 1997 року Європейським Парламентом Директиви 97/66/ЄС «Стосовно обробки персональних даних і захисту права на невтручання

в особисте життя в телекомунікаційному секторі», в якій зазначається, що у телекомунікаційному секторі Європейського Співтовариства запроваджуються нові передові цифрові технології та нові телекомунікаційні послуги, відбувається активна та швидка інформатизація суспільства, яка зумовлює певні вимоги до захисту персональних даних користувача. Вказані положення повинні бути здійсненні з метою уникнення перешкод на внутрішньому ринку телекомунікацій та забезпечення телекомунікаційних послуг і мереж на міждержавному рівні.

Цей документ передбачає захист персональних даних як фізичних осіб, так й захист законних інтересів юридичних осіб.

Важливими джерелами є судова практика. Міжнародна практика передбачає захист прав у випадку їх порушення, згідно із ч. 2 ст. 8 Європейської конвенції. Після того як Судом було встановлено, що це стосується приватного життя, наступним кроком є встановлення того, чи порушують дії, які обжалуються, це право. Можна навести приклад: обшук оселі приватної особи, збір та зберігання конфіденційної інформації в секретному поліцейському дос'є.

Література:

1. Михеева Н. Р. Проблема правовой защиты персональных данных [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// sb.biz.ua/problema-pravovoj-zashhity-personalnyh-dannyh-mixeeva/=2462](http://sb.biz.ua/problema-pravovoj-zashhity-personalnyh-dannyh-mixeeva/=2462).

2. Тунік А. В. Захист персональних даних: аналіз національного законодавства / А. В. Тунік // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 8. – С. 97–102.

3. Різак М. В. Правове регулювання відносин обігу персональних даних : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Михайло Володимирович Різак. – Київ : Державний науково-дослідний інститут МВС України, 2012. – 214 с.

4. Василенко Д. П. Законодавство провідних країн світу в сфері захисту інформації / Д. П. Василенко, В. І. Маслак // Вісник КДУ імені Михайла Остроградського. – 2010. – № 2 (61). Ч. 1. – С. 128–132.

Рец В.В.,

курсант факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Христова Ю.В.,

доцент кафедри теорії та історії держави і права Дніпропетровського державного університету внутрішніх, кандидат юридичних наук, доцент

ДЕВАЛЬВАЦІЯ ЦІННОСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ «ВЕЛИКОГО ТЕРОРУ» В УКРАЇНСЬКІЙ РСР

На різних етапах історії України радянської доби репресії й терор використовувались державою, оскільки були необхідною умовою життєздатності комуністичного режиму та засобом побудови комуністичного суспільства. Репресії перетворились на елемент соціальних та управлінських технологій, які використовувались з метою трансформації суспільства. За роки радянської влади мільйони людей стали жертвами свавілля необмеженої влади комуністичного режиму, зазнавши необґрунтованих репресій за політичні, релігійні переконання, соціальні та національні ознаки.

Тема «Великого терору», крім суто наукового, має й морально-політичне значення, адже репресії обернулися скаліченими долями мільйонів кращих представників народу України. Згубні наслідки репресивного тиску відчуються й досі у вигляді залишків посттоталітарного суспільства, подолання яких стає можливим за рахунок усвідомлення коріння тоталітаризму та породжених ним явищ. Упродовж другої половини 80-х – 90-х років і за роки незалежності нашої держави з відкриттям секретних архівів з'явилась можливість об'єктивно, неупереджено поглянути на причини, характер, розмах репресивних дій радянської влади в Україні, досягнути їхній негативний вплив на подальший розвиток українського суспільства.

Розуміння сучасним українським суспільством на основі науково-обґрунтованої інформації тієї загрози, що несе в собі тоталітарний режим та всі

можливі його прояви стає запорукою недопущення його відновлення, захисним бар'єром несприйняття закамуфльованого тоталітарного режиму привнесеного ззовні. Політика «Великого терору» спрямована на знецінення прав людини, суцільну зневагу до основоположних прав, свобод та інтересів людини і громадянина.

Карально-репресивна політика Й.Сталіна цілком спрямована на знищення будь-яких проявів вільнодумства або вільного волевиявлення, або, що ще гірше, свободи вибору. Система державного апарату будувалася на імперативних нормах і взагалі не передбачала жодних диспозитивних проявів. Саме тому, з метою попередження шкідливих для нормального функціонування тоталітарного апарату проявів, було проведено декілька хвиль репресій, що наводили жах і сіяли розгубленість. Особливо такі акції були спрямовані на інтелігенцію, а також так звану «п'яту колону», тому що ці верстви населення теоретично могли стати іскрою полум'я подальших народних виступів за права і свободи, демократизацію, про що не могло бути й мови не тільки в державному апараті, але й у нормативно-правових актах.

Жодних принципів та презумцій у нормативних документах періоду проведення карально-репресивної політики не прослідковується, абсолютно не дотримуються принципи законності, за якого будь-який орган державної влади тощо повинен дотримуватися законів та підзаконних нормативно-правових актів у своїй діяльності. Як наслідок, у добу «Великого терору» панувала анархія у правозастосовному аспекті та варварство стосовно прав людини, що призвело до численних жертв.

Між іншим, якщо звернути увагу на доцільність застосування репресій щодо «шкідливих» верств або «потенційних ворогів», як вважало керівництво партії, то про такий принцип розглядуваного карально-репресивного механізму взагалі відсутній у системі фундаментальних позицій, на яких базувалася політика фізичного винищення окремих верств населення, тому що репресії спрямовані на поширення страху і залякування, деформацію національної та правової свідомості, суцільний правовий та моральний нігілізм.

Отже, терор став спеціальним напрямом внутрішньої державної політики Й. Сталіна і був спрямований на тотальне політичне та моральне пригнічення населення, нагнітання страху, розправи із супротивниками режиму аж до їхнього фізичного знищення. Такий напрям політики мав прояв як у легалізованих, однак, нелегітимних цілях, так і у антигуманних засадах їх реалізації. Наслідком сталінського терору є девальвація прав людини і тотальне знищення загальноприйнятих моральних цінностей.

Література:

1. Тронько П. Т. Дослідження «великого терору» у науково-документальній серії книг «Реабілітовані історією». Історія України : маловідомі імена, події, факти : збірник статей. К. : Інститут історії України НАН України, 2011. Вип. 37. С. 4-17.
2. Золотарьов В. А. Фаворит Єжова : сторінки біографії наркома внутрішніх справ УРСР О. І. Успенського. Політичні репресії в Українській РСР 1937-1938 рр. : дослідницькі рефлексії та інтерпретації. До 75-річчя «Великого терору» в СРСР : Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, м. Київ, 15 березня 2012 р. К. : Інститут історії України, 2013. С. 164-187.
3. Романець Н. Р. Репресивна політика радянської влади в українському селі (1925-1939 рр.) у висвітленні сучасної російської історіографії. Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2015. Вип. 44. Т. 2. С. 162-166.
4. Якубова Л. В обіймах страху і смерті. Більшовицький терор в Україні. Харків. 2016. 544 с.

*Толочко Л.В.,
студентка бакалаврату
юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

*Науковий керівник:
Бобровник С.В.
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії права та держави
юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

РЕАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТИХ ПРАВ У КОНТЕКСТІ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА (ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

Статтею 8 Конституції України визначено, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Як цілком обґрунтовано зазначає С.В. Бобровник,

зазначений принцип визнається головним, основоположним, оскільки він зосереджений на встановленні демократичних стандартів як у межах всієї правової системи, так і окремих її елементів [1, с. 72].

Поняття та зміст принципу верховенства права є надзвичайно дискусійним та різноплановим у правовій науці. Його розглядають у формальному, субстанційному та функціональному значеннях, у тих чи інших модусах, вузькому та широкому змісті тощо [2, с. 41-57].

Визначення терміну «верховенство права» викладено в абзаці другому підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року №15-рп/2004: «Верховенство права - це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України».

Як загальний принцип права, принцип верховенства права відіграє визначальне місце в окресленні та реалізації особистих прав людини в Україні. Досить значного впливу принципу верховенства права зазнають особисті права людини та їх регулювання у законодавстві. Такими, зокрема, є право на життя, право на повагу до гідності, свободу та особисту недоторканість, недоторканість особистого та сімейного життя і збереження його таємниці. Охарактеризуємо реалізацію цих прав особи в Україні в контексті принципу верховенства права.

Право на життя визначається ст.27 Конституції України. Відповідно до неї кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань.

Таке окреслення права у Конституції безпосередньо вказує на його зв'язок з принципом верховенства права. Насамперед, звертає на себе увагу те, що право на життя визнається невід'ємним. І це цілком підтверджує одну з тих ідей, яка закладена у верховенстві права. Так, С.П. Головатий визначає, що принцип верховенства права має ідею природного права, тобто ідею, яка виникла на визнанні такого факту: людина як істота природна з'являється на світ з певними

правами і свободами, яких їй ніхто не дає і ніхто не має права в неї відібрати [3, с. 85-86]. Очевидно, що оскільки держава не надавала людині життя як такого, вона і не вправі її його позбавити. Навіть навпаки, держава зобов'язана охороняти це життя та захищати усіма засобами правового регулювання.

Право на життя як конституційне право знаходить свій розвиток і у галузевому законодавстві. Таким, насамперед, є сфера кримінального законодавства. На реалізацію невід'ємного права на життя в Україні у 1999 році Конституційний Суд України визнав, що смертна кара суперечить Конституції України, а у 2000 році з Кримінального кодексу України остаточно було вилучено смертну кару як кримінальне покарання. На охорону права на життя безпосередньо спрямований розділ II Особливої частини Кримінального кодексу – «Злочини проти життя та здоров'я особи», а санкції за злочини проти життя є одними з найсуворіших. Значний блок правового регулювання права на життя в контексті реалізації принципу верховенства права знаходимо у цивільному законодавстві. Право на життя віднесено до особистих немайнових прав фізичної особи, причому до тих з них, які визначають природне існування фізичної особи. Цивільний кодекс визначає, що фізична особа не може бути позбавлена життя. Фізична особа має право захищати своє життя та здоров'я, а також життя та здоров'я іншої фізичної особи від протиправних посягань будь-якими засобами, не забороненими законом. Забороняється задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя (ст. 281 ЦК).

Право на повагу до гідності також ґрунтується на верховенстві права. Міжнародна комісія юристів, яка системно досліджувала тему верховенства права, вбачає у понятті «верховенство права» основоположний принцип, що захищає особу від свавільної влади держави та надає їй можливість володіти людською гідністю [4]. Відповідно до ст. 28 Конституції кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим досліддам. Захищає право на гідність й ЦК, стаття 297 якого визначає, що гідність та честь фізичної особи є недоторканими. Фізична особа має право звернутися до суду з позовом про захист її гідності та честі.

Одним з надзвичайно важливих особистих прав людини, яке захищається усією сукупністю правових норм України, є **право на свободу та особисту недоторканість**. Мусимо нагадати, що це право було одним з тих, на якому акцентував увагу ще А. Дайсі (науковець, який вперше у кінці 19 століття використав термін «верховенство права») при конкретизації поняття верховенства права. Стаття 29 Конституції визначає, що кожна людина має право на свободу та

особисту недоторканність. Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. У разі нагальної необхідності запобігти злочиніві уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою.

Виходячи зі специфіки права на свободу та особисту недоторканність, його захисту досить багато уваги приділяється, насамперед, положеннями Кримінального процесуального кодексу. Поміж тим елементи, пов'язані з захистом цього особистого права, містить й ЦК – в частині врегулювання його як особистого немайнового, Кодекс про адміністративні правопорушення – в частині врегулювання адміністративного арешту, Цивільний процесуальний кодекс – в частині порядку реалізації примусового лікування особи, Закон «Про виконавче провадження» - в частині примусового приводу боржника та його недоторканності тощо.

Право на недоторканність особистого та сімейного життя і збереження його таємниці. На зв'язок цього права з принципом верховенства права цілком обґрунтовано звертає увагу В. Ю. Васецький [5, с. 234-236]. Стаття 32 Конституції визначає, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. В розвиток зазначених конституційних положень цивільне законодавство визначає, що фізична особа сама визначає своє особисте життя і можливість ознайомлення з ним інших осіб. Фізична особа має право на збереження у таємниці обставин свого особистого життя. Обставини особистого життя фізичної особи можуть бути розголошені іншими особами лише за умови, що вони містять ознаки правопорушення, якщо підтверджено рішенням суду, а також за її згодою (ст.301 ЦК). Недоторканність особистого та сімейного життя захищається додатково положеннями законодавства про охорону таємниці, що містить відповідну інформацію. Такими, наприклад, є ст. 40 Основ законодавства України про охорону здоров'я (охорона лікарської таємниці), ст.8 Закону «Про нотаріат» (охорона нотаріальної таємниці), ст.22 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (охорона адвокатської таємниці), ст.228 Сімейного кодексу (таємниця усиновлення) тощо.

Таким чином, здійснений аналіз дає можливість зробити висновок, що реалізація особистих прав людини в Україні ґрунтується на принципі верховенства права. Безумовно, законодавство України ще потребує свого удосконалення, однак, важливим є те, що принцип верховенства права закріплений в Конституції, а тому є основою побудови усієї системи особистих прав в Україні.

Література:

1. Бобровник С.В. Зміст і значення інституту верховенства права в умовах трансформації суспільства. *Правова держава*. 2008. Вип.19. С. 69-73.
2. Падалка Р.О. Верховенство права як основоположний принцип права : дис ... канд. юрид. наук : 12.00.01; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2017. 20 с.
3. Головатий С.П. Верховенство права: юридичний принцип, який в Україні офіційно визнано та який має діяти. *Українське право*. 2006. № 1. С. 85-90.
4. Верховенство права. Доповідь, схвалена Венеційською Комісією на 86му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 року). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-ukr)
5. Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики: Монографія / У двох книгах / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка; / Книга перша: Верховенство права як принцип правової системи: проблеми теорії / Відп. ред. Н.М. Оніщенко. – К.: Видавництво «Юридична думка», 2008. – С.228-248.

Тукіна С.В.,

*студентка групи ЮЗ 932 ВНО
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

Карпенко Р. В.,

*кандидат юридичних наук, викладач
кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ПОНЯТТЯ «ПРАВА ЛЮДИНИ» ТА «ПРАВО НА ЖИТТЯ»: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ

Права людини - невід'ємний елемент людської особистості і людського буття, основне право людини — це право на життя, закріплено ст. 3 Загальної декларації прав людини, кожна людина має право на життя, на свободу і на 2 особисту недоторканність [1; ст.3] також статтею 27 Конституції України, кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави — захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань» [2, ст.27]. Це положення Конституції відповідає і нормам міжнародного права: Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод у ст. 2 закріплює право кожної особи на життя [3, ст.2]. Право на життя становить основу всіх прав людини, тому дослідження саме цього права є дуже важливим та найголовнішим питанням для кожної людини.

Ще з давніх часів правам людини приділяли багато уваги. Були сформовані різноманітні школи та напрями їх вивчення. Різні вчені, філософи намагалися дати своє визначення правам людини взагалі та кожному праву зокрема. Беззаперечно, фундаментальним правом, яке зумовлене єством людини, що не може змінити жодне суспільство, є право людини на життя. Актуальність дослідження не викликає сумнівів. Адже на протязі тривалого часу суспільство з того чи іншого приводу звертається до проблеми права на життя. Законодавче закріплення права на життя в переважній більшості країн світу не розв'язало багатьох проблемних питань. Зокрема, й досі точаться суперечки навколо проблем евтаназії, смертної кари, самогубства, абортів. Ці проблемні питання характерні як для країн із розвинутою демократією, так і для країн із демократією,

що розвивається. Право на життя — надзвичайно широке і багатопланове поняття, яке включає в себе різні аспекти. Воно стосується різних питань, як збереження життя, визначення його меж, право розпоряджатися своїм життям, яке реалізується через можливість піддати себе ризику або евтаназії, та інші аспекти [4, с. 47-48]. У сучасному розумінні право на життя — це особисте немайнове природне право кожної людини на власне життя, яке виникає при народженні. Природне право на життя будь-якої людини здійснюється на свій розсуд, однак активне життя може відбуватися лише між народженням і смертю шляхом реалізації своїх прав та обов'язків. Абсолютне особисте право на життя містить в собі майбутнє право на відтворення і безкінечне продовження життя нащадків [5, с. 102-103]. Якщо говорити про механізм реалізації права на життя, то він має двоякий характер: з одного боку, він включає сукупність прямо не заборонених законом діянь людини з реалізації даного права, а з іншого — це діяльність відповідних державних органів та їх посадових осіб, яка суворо регламентована нормами права і покликана забезпечити людині та громадянину належні умови для реалізації зазначеного права. Тобто механізм реалізації права на життя - це певний процес, що створює необхідні умови для здійснення цього права.

На жаль, динаміка зменшення населення в Україні у 2019 році зберігається, смертність значно перевищує народжуваність. Спеціалісти зазначають, що такий високий рівень смертності пов'язаний з екологічною ситуацією в країні, зокрема — із забрудненим повітрям, інша розповсюджена причина смертності в Україні — ДТП, невтішною є і статистика смертності від самогубств. [6, стр.64]. Україна завжди належала до країн з високим рівнем суїцидів. Проте з 2000 року з'явилася тенденція до зниження, а ось в останні 2 – 3 роки кількість суїцидів зросла. Психологи та науковці підрахували, що Україна посідає перше місце серед європейських держав за кількістю самогубств – на 100 тисяч осіб у нас припадає 22 самогубства. Смерть від суїциду займає 3-є місце в Україні після природної смерті і смерті від зовнішніх причин. Найвищий рівень 4 смертності в результаті суїцидів зафіксований у промислових регіонах Східної України – Донецьку і Луганську. [6, стр.64]. Психологи і соціологи заявляють, що офіційна статистика самогубств значно відрізняється від реальних цифр, її дані знижені у 2–4 рази. Адже статистика ґрунтується тільки на явних випадках, а ще є випадки суїциду, які ніким не фіксуються. Таких випадків, а також невдалих спроб самогубства у 7– 10 разів більше. [6, стр.64]. Українці вже більше 4 років живуть у складних обставинах – воєнні дії, інфляція, безробіття, мізерні пенсії, відсутність медичної допомоги викликають у людей депресію і штовхають на самогубство. Також через відсутність повноцінного контролю з боку держави за якістю харчових продуктів, та їх ціноутворенням, в Україні набагато зросла кількість отруєнь і харчовими

продуктами, і неякісним алкоголем. Позитивні обов'язки щодо захисту державою права на життя передбачають і регламентацію надання медичної допомоги. В Україні завжди існувала проблема із забезпеченням вразливих верств населення необхідними ліками, які неможливо придбати у вільному доступі. У зв'язку з низьким рівнем життя українців, невідповідності соціальних та пенсійних виплат реальному прожитковому мінімуму громадян, постає необхідність встановлення додаткових державних гарантій щодо пільгового та безоплатного забезпечення лікарськими засобами окремих соціально незахищених верств населення. Для вирішення ситуації із забезпечення ліками 18 травня 2016 року до Верховної Ради України направлено проект Закону «Про безоплатне та пільгове забезпечення лікарськими засобами окремих категорій населення» (№4687), який на цей час досі перебуває на розгляді у Комітеті з питань охорони здоров'я. Прийняття цього закону дасть змогу безоплатно або з 50% знижкою отримувати ліки за рецептами у державних або комунальних аптеках особливо вразливим групам населення. На даний час пільгові категорії громадян вимушені користуватися тільки нормами Постанови «Про впорядкування безоплатного та пільгового відпуску лікарських засобів за рецептами лікарів у разі амбулаторного лікування окремих груп населення та за певними категоріями захворювань» в редакції від 01.01.2019 року де визначено Перелік «груп населення, у разі амбулаторного лікування яких лікарські засоби за рецептами лікарів відпускаються безоплатно або на пільгових умовах».

Література:

1. Загальна декларація прав людини: [Електронний ресурс] — Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_015.
2. Конституція України: [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254к/96-вр>.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: [Електронний ресурс] — Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/995_004.
4. Гладун З.: Право людини на життя і проблеми його юридичного забезпечення в Україні / Гладун // Український часопис прав людини. 1995 р. №1, стр. 47-54.
5. Мацегорін О.І. Цивільно-правова природа права на життя / О.І. Мацегорін // Часопис Київського університету права. 2008 р. №1, стр. 101-106
- 6.. Річко О. О., юрисконсульт Харківської правозахисної групи, Доповідь правозахисних організацій / За ред.: А. П. Бущенко, О. А. Мартиненка / Українська Гельсінська спілка з прав людини. — Київ КВІЦ 2017р., стр. 64-72.

Чехута М.О.,

курсант факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Завгородня Ю.С.,

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри теорії та історії держави і права Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ПРАВА ЛЮДИНИ: ГОРИЗОНТАЛЬНИЙ ЧИ ВЕРТИКАЛЬНИЙ ВИМІР?

Права людини є тією темою, яка постійно перебуває в центрі увазі науковців, зокрема у сфері права. В науковій та навчальній юридичній літературі права людини визначаються по-різному. При цьому до недавнього часу у визначеннях досліджуваного поняття йшлося про закріплення прав людини у текстах нормативно-правових актів, про їх визнання державою. Саме таке розуміння прав людини і донині переважає у більшості українців. Ця теза підтверджується результатами загальнонаціонального дослідження, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. Так, на думку українців найбільші порушники прав людини – це «народні депутати і Верховна Рада в цілому, Президент України, кримінальні структури, уряд України та місцева влада. Такий набір суб'єктів може бути свідченням того, що у відповідях на це запитання відбивається загальна незадоволеність економічною ситуацією та діяльністю владних органів, а не безпосереднє порушення конкретних прав» [1, с. 54]. Таке розуміння прав людини не відповідає західній правовій традиції, у межах якої права людини розглядаються у горизонтальній площині: вони є «правилами, котрі діють між людьми та державою й державними органами. Тому бізнес, кримінальні структури та самі громадяни не можуть виступати порушниками прав людини. Ці структури можуть сприяти порушенню прав людини, однак відповідальність за це завжди несуть органи влади, котрі повинні докладати максимальних зусиль для їх гарантування та захисту» [1, с. 54].

З наведеного можна зробити висновок про те, що з погляду теорії прав людини фактичним їх порушником є державні органи, зокрема органи державної виконавчої влади, у тому числі й так звані правоохоронні органи. Саме вони безпосередньо порушують права людини. Органи державної законодавчої влади не є безпосередніми порушниками прав людини (якщо мова йде про повноваження парламенту, а не про особисту поведінку окремих депутатів).

Вертикальність прав людини зумовлює те, що основним їх адресатом, тобто зобов'язаним суб'єктом, є саме держава. «Права людини є можливостями осіб і одночасно вимогами щодо держав, які вони повинні втілювати на законодавчому рівні, забезпечувати на рівні правосуддя й адміністративної практики. Для того, щоб орієнтуватися, які саме вимоги до держав включають права людини, діє система міжнародних стандартів» [2, с. 32] – зазначає Ю.С. Разметаєва.

Слід акцентувати увагу, що міжнародні стандарти українці сприймають переважно як високий рівень забезпечення прав людини, однак, це не так. Міжнародні стандарти у сфері забезпечення прав людини є самим мінімальним набором прав людини, які мають бути реалізовані у кожній державі. Національний рівень має бути значно вищим, лише за цих умов можна стверджувати, що органи публічної влади виконують свої зобов'язання у сфері прав людини.

Ураховуючи наведене вище слід погодитись з розумінням прав людини як «певних можливостей (надбань), необхідних для існування та розвитку особи, що визнаються невід'ємними, мають бути загальними та рівними для кожного, забезпечуватися і захищатися державою в обсязі міжнародних стандартів [3, с. 91].

Загалом, обов'язки держави у сфері прав людини передбачають:

- 1) повагу прав людини;
- 2) забезпечення прав людини;
- 3) захист прав людини

Щодо горизонтального виміру прав людини, то на сьогодні західна правова традиція не розглядає цей аспект. Як вдало зазначає Ю.С. Разметаєва: «адресованість прав іншим особам є спірним питанням. У межах горизонтального виміру прав, набувають популярності ідеї про зв'язаність правами людини приватних суб'єктів, або тих, що знаходяться у перетині приватного й публічного сектору, як організації та корпорації» [2, с. 32].

Таким чином, права людини на сьогодні розглядаються через вертикальний зріз, який передбачає, що їх адресатом є держава: саме держава зобов'язана забезпечувати права людини, тому нереалізованість прав людини – це невиконання державою своїх зобов'язань.

Література:

1. Що українці знають і думають про права людини: загальнонаціональне дослідження / [П. Бекешкіна, Т.Печончик, В.Яворський та ін.]; під заг. ред. Т. Печончик. Київ, 2017. 308 с.
2. Разметаєва Ю.С. Доктрина та практика захисту прав людини : навчальний посібник / Ю. С. Разметаєва. Київ: ФОП Голембовська О.О., 2018. 364 с.
3. Теорія держави і права : підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. 3-є вид. перероб. і доп. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016 ; Ліра ЛТД. 468 с.

Черкас О.В.,

*курсант факультету підготовки
фахівців органів досудового розслідування
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

Лантух І.С.,

*викладач кафедри теорії та
історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ У КІБЕРПРОСТОРИ

Стрімкий розвиток інформаційних технологій, що спричинив появу і широке розповсюдження високих технологій, комп'ютерної техніки, локальних мереж, докорінно змінив життя соціуму, зумовив появу нового віртуального простору, де широко розповсюдження набули правові стосунки між людьми. Тому, при виникненні кіберпростору та розвитку суспільних відносин у ньому, постає питання у захисті прав людей та врегулюванні діяльності у мережі інтернет.

У своїй монографії «Кіберпростір як новий вимір геополітичного суперництва» Дубов Д.В. характеризує кіберпростір такими основними ознаками: це інформаційний простір; він є комунікативним середовищем; утворюється за допомогою технічних систем. Тобто кіберпростір – середовище, створене

організованою сукупністю інформаційних процесів на підставі об'єднаних загальними принципами та правилами інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних систем і управління ними [1, с. 315]

Передумовами виникнення права у кіберпросторі можна виділити наступне:

- Поширення кіберзлочинності;
- Необхідність регулювання комерційної діяльності у кіберпросторі та електронних операцій;
- Необхідність регулювання ринку доменних імен;
- Необхідність забезпечення прав на об'єкти інтелектуальної власності у мережі інтернет;
- Необхідність захисту приватного життя, честі та гідності користувачів віртуального простору.

Створення право регулюючих нормативних актів у кіберпросторі наразі є досить ускладненим процесом. Адже, потрібно розробити такий міжнародний правовий акт, який не суперечив би законодавству будь-якої держави та зі стрімким розвитком інформаційних технологій, міг би залишатися актуальним впродовж довгого періоду часу. Тобто, іншими словами, право не встигає за невпинним розвитком сучасних мереж для пошуку та обміну інформації. Але міжнародні організації та правові держави теж не стоять на місці, і постійно працюють над створенням нових та доповнення старих правозахисних актів.

Захисту прав людини в інтернеті приділяється все більше уваги як на державному, так і на міжнародному рівні. Так 06.07.2012 року на 20-ій сесії Комітету з прав людини ООН було прийнято Резолюцію про сприяння та захист прав людини в Інтернеті. У ній йдеться про те, що всі права, які має громадянин у реальному світі, повинні йому надаватися і в кіберпросторі. Особлива увага приділялася праву на вільне вираження своїх думок, тобто в Інтернеті люди можуть висловлюватися так само вільно як і в реальному світі. Також Комітет закликав країн до покращення забезпечення доступом до Інтернету.

В Україні доступ до інтернету може стати базовим та невід'ємним правом кожного громадянина, адже у Верховній Раді був зареєстрований законопроект «Про забезпечення права фізособи на доступ до Інтернету» автором якого є Олександр Фельдман. Він стверджує, що на сьогодні право на використання Інтернету не є базовим, тому деяким громадянам можуть штучно обмежувати доступ до мережі, а з ухвалою даного закону це буде неможливим. Фельдман наголосив на тому, що після прийняття цього законопроекту, Україна увійде до переліку розвинених європейських країн, де доступ в Інтернет отримав статус невід'ємного права людини.

Однією з найбільших проблем в Мережі Інтернет є цькування та

приниження честі та гідності особи, тобто кібер-булінг. Показники останніх досліджень щодо булінгу в інтернеті кажуть про те, що залякувань в мережі зазнає один із 4 підлітків.

Кібер-булінг - залякування, яке відбувається з допомогою цифрових пристроїв, таких як мобільні телефони, комп'ютери та планшети. Залякування в Інтернеті може відбуватися через SMS, тексти та додатки, а також через соціальні мережі, форуми чи ігри, які люди можуть переглядати, брати участь або ділитися думками [2].

У своїй статті «Проблеми захисту прав людини в інформсуспільстві» Аліна Пальонко зазначає про те, що Україні потрібно брати приклад з країн Європейського Союзу, де вже давно розробляються нормативно правові акти, декларації, інші закони щодо врегулювання суспільних відносин да різних аспектів, пов'язаних з розвитком глобалізації інформаційного суспільства. Вона зазначає, що одним з основних аспектів, який регулює європейське законодавство є «право бути забутим», тобто особа може в будь-який момент вимагати видалити свій персональні дані з Інтернет мереж [3].

Отже, на основі всього вище сказаного можна зробити висновок, що людина у кіберпросторі повинна мати такі ж права, як і у житті. Для їх забезпечення усім країнам та міжнародним організаціям потрібно працювати разом, адже Всесвітня павутина доступна кожній людині та кожному громадянину. Тому для захисту прав людини у кіберпросторі в нашій країні, нам необхідно набиратися досвіду у інших розвинених країн, як Естонія, Греція та інші.

Література:

1. Дубов Д. В. Кіберпростір як новий вимір геополітичного суперництва: монографія. Київ : НІСД, 2014. 328 с.[Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/Dubov_mon-89e8e.pdf
2. Іванців Н. Що таке кібер-булінг?[Електронний ресурс] Режим доступу : <https://klepkainfo.com/zdorovya/kiber-buling-viznachennya-oznaki-metodi.html>
3. Пальонко А. Проблеми захисту прав людини в інформсуспільстві / А. Пальонко // Юридична газета. – 2017. - №49 (599)[Електронний ресурс] Режим доступу : <http://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/problemi-zahistu-prav-lyudini-v-informsuspilstvi.html>

**«ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ЮРИДИЧНА ПРАКТИКА ЇХ ЗАХИСТУ: ОСНОВНІ
НАПРЯМИ ЇХ ВЗАЄМОВПЛИВУ ТА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ В
УМОВАХ ГЛОБАЛІЗОВАНОГО СУСПІЛЬСТВА»**

Міжнародної науково-практичної конференції

(м. Дніпро, 09 грудня 2019 р.)

Відповідальний за випуск

д.ю.н. В.О.Боняк

Редактор, оригінал-макет, дизайн – *А.В. Самотуга*

Редактор *Л.М. Сердюк*

Підп. до друку . Формат 60x84/16. Друк – трафаретний. Папір офісний. Гарнітура – Times. Умов.-друк. арк. 14,50. Обл.-вид. арк.15,25. Тираж – 50 прим.

Редакційно-видавниче відділення відділу організації наукової роботи ДДУВС 49005, м. Дніпропетровськ, просп. Гагаріна, 26, тел. (056) 370-96-59 Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДП № 164-р від 07.08.2013 р.